

NYKŠČIAI

*krašto
kultūros
istorijos
puslapis*

5

TURINYS

Gyvoji klasika

Viktorija DAUJOTYTĖ ...PRASIVERIANČIŲ BARANAUSKO AKIMIRKŲ

YRA BUVĘ DAUG

2

Regina MIKŠYTĖ ...MUMS TRŪKSTA BARANAUSKO RAŠTŲ

3

Antanas TYLA JIS ATEINA PAS MUS KASDIEN

4

Istorinė apybraiža

Vygandas RAČKAITIS, Antanas VERBICKAS NUOSPRENDIS

5

Atmintis

Gintaras VAIČIŪNAS REZISTENCIJOS PRADŽIA IR JOS IŠTAKOS

11

Tremties archyvas

Antanas VERBICKAS IŠTREMTI PO 1863 METŲ SUKILIMO

17

Vardai ir datos

Romualda BRAŽĖNIENĖ DVASINGUMO AŽUOLAS

21

Rapolas ŠALTENIS ANTANO VIENUOLIO "BEDIEVYSTĖ"

22

Vida ZASIENĖ "...KAIP LAIVAS, PAKLIUVĘS Į AUDRĄ..."

27

Teresė MIKELIŪNAITĖ TAI LABAI NETEISINGA

28

Iš nepaskelbtų rankraščių

Milda TELKSNYTĖ, Vygandas RAČKAITIS DRAMATIŠKO LIKIMO RAŠYTOJA

30

Liudvika DIDŽIULIENĖ-ŽMONA SVETIMI GIMINĖS

32

Anykštėnai

Daiva GADLIAUSKAITĖ DAKTARAS ADOMAS LASKAUSKAS

36

In memoria

39

Jonas JUNEVIČIUS GIMTINĖ IŠ PAUKŠČIO SKRYDŽIO

40

Prozos skaitymai

Rimantas VANAGAS BAIMĖS NAMAI

42

Tėviškė

Antanas PAULAVIČIUS ŠUMYLOS PUŠIS

45

Cecilija PIPIRAITĖ-BANIŪNIENĖ PEČIULIŲ KAIMAS

46

Versmės

Alma AMBRAŠKAITĖ PO NIŪRONIŲ DANGUM

51

Birutė GLIAUDIENĖ GIRUŽĖN EINU LYG ŠVENTOVĖN

52

Tautosaka

53

Tautodaile

Romualda BRAŽĖNIENĖ "AČIŪ, KAD ŠALTĄ AKMENĖLĮ SUŠILDEI"

54

Iš albumo

56

Sukaktys

58

Kultūros kronika

60

Pirmajame viršelio puslapyje: paminklas Antanui Baranauskui Anykščiuose (skulptorius Arūnas Sakalauskas, architektas Ričardas Krikštopavičius)

Ketvirtajame viršelio puslapyje: Emilijos Volodkaitės karpiniai (XIX amžiaus antroji pusė) iš anykštėno kunigo, Biržų dekaną Bronislovo Strazdo dovanoto albumo A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialiniam muziejui.

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

JO MYLISTAI ŠVIESIAUSIAM VYSKUPUI ANTANUI BARANAUSKUI

Tėve mūsų tėvynės!
Mūsų ryto žvaigždėlė!
Būk pagarbints, pramynęs
Mums kaip milžinas kelią!

Kad tėvynės liežuviui
Priešas kapą jau kasė.
Tu prikėlei lietuviui
Jau nupuolusią dvasią!

Giliu mokslu šarvuotas,
Pirmas stojai į karę.
Tavo įkvėptas protas
Akis broliams atdarė.

Kada viltį tėvynės
Ledais apkalė vėjai.
Tu vainiką nupynęs
Ant Anykščių uždėjai.

Ir mums kalbą prikėlei
Ugnim savo krūtinės,
Viltį įkvėpei vėlei,
Darban mus pavadinęs.

Matau Jūrą ir Ventą:
Melsvos eina per pievas...
Girdžiu giesmę ten šventą,
Kurį laimina Dievas!

Tenai gieda lietuve
Dūmas Tavo, Tėveli!
Kelias broliai pražuvę,
Skaityto Tavo "Šilelį".

Ir jau Lietuvą jauną
Aiškiaus jaučiau kas dieną.
Ir mūs ašaros plauna
Jau iš džiaugsmo kiekvieną.

Džiaugsmas glosto krūtinę,
Gieda, dvasią atgavęs,
Gieda brangią tėvynę
Ir tėvynę dėl Tavęs!

MAIRONIS
1888 m.

Paminklo vyskupui ir poetui Antanui Baranauskui pašventinimo iškilmių momentas.

Jono Junevičiaus nuotrauka

Paskutinį rugpjūčio šeštadienį ir sekmadienį Anykščiuose vykusiuose renginiuose paminklo vyskupui ir poetui, didžiajam anykštėnui Antanui Baranauskui atidengimo proga skambėjo mūsų tautos dainiaus eilės ir giesmės, sugrįžo gimtinėn jis ne tik paminklu, bet ir savo kūryba, daugeliui iš naujo atrandama, meile Tėvynei ir Dievui sušvintančia.

Anykštėnų svečiai - mokslininkai, poetai dalijosi savo mintimis apie Antaną Baranauską, kaip dvasininką ir kūrėją, kaip tautos žadintoją ir švietėją. Buvo prisiminta sudėtingas ir dramatiškas Lietuvos istorijoje laikotarpis, atkreiptas dėmesys į Antano Baranausko tautinę savimonę, jo asmenybės šviesą, pasiekiančią ir dabarties kartas...

Kokį pėdsaką paliko Antanas Baranauskas lietuvių kultūros istorijoje, kokia buvo ir yra jo kūrybos reikšmė lietuviams kalbėjo literatūros kritikė, profesorė Viktorija Daujotytė, literatūros istorikė profesorė Regina Mikšytė, istorikas profesorius Antanas Tyla. Tikimės, kad jų išsakytos mintys, žvilgsnis į Antano Baranausko asmenybę, kūrybinį palikimą sudomins ir mūsų skaitytojus.

Antanas Baranauskas Peterburge 1897 metais

“... PRASIVERIANČIŲ BARANAUSKO AKIMIRKŲ YRA BUVĘ DAUG” Viktorija DAUJOTYTĖ

Yra toks tautos dvasinių galimybių matas - jos didieji, išskileji. Antanas Baranauskas lietuvių tautai yra vienas pagrindinių matų. Daug galinti atrodo tauta, kuri iš savo gelmių iškelia žmogų, vienu metu matantį ir ribą, ir begalybę. Ribą, kuri lemtingai stabdo, ir begalybę, kuri lemtingai kviečia, šaukia.

Antanas Baranauskas užsibrėžė tą ribą mokslu, bet skaičiai rikiavosi į begalybės eilę, versdami sielotis dėl žmogaus proto ribotumo. Prigimties galia jis sukaupė beribę savo dvasią į vieną vietą - į gimtinę, į Anykščių šilėlį. Anykščių genius loci yra visų pirma Antano Baranausko genius arba dvasia. Baranauskas juto, kad dainiaus poeto galia yra toks aukštas žmogaus pašaukimas, kurį būtina pripažinti džiaugsmingu nuolankumu. Aplankęs Antano Vienažindžio kapą Laižuvoje, Baranauskas atsiklaupė ir tarė: “Čia ilsis dainius”. Tai pagarbus ir džiaugsmingo nuolankumo judesys. Šito pagarbus nuolankumo judesio turėjo sulaukti Antanas Baranauskas, jaunas, stiprus, gražus “Anykščių šilėlio” autorius. Nesulaukė. O žinojo esąs

vertas. Šitas žinojimas yra duotas nedaugeliui žmonių. Antanui Baranauskui jis buvo duotas kartu su “Anykščių šilėlio” įkvėpimu. Sulaukė priekaištų, net pasityčiojimo ir ambicingai skaudžiai kentėdamas nūsuko nuo to, ką su Klemensu Kairiu, vaikščiodami po Varnių seminarijos kiemą ir lankydami senovinę žemaičių koplytėlę, buvo seniai supratę ir visomis savo dvasios galiomis išpažinę. “Dievas duos vaisių, nes Lietuvos žodis naujus šviesybės spindulius parodys”.

Klemenso Kairio, kuris pirmasis pripažino savo bičiuliui giesminyko vardą, dramatiška mirtis buvo pagrindinė neatitaisoma ir neužpildoma Antano Baranausko netektis.

Ir štai kitas matas - ką tauta gali duoti savo didžiausiems, savo gabiausiems, tiems, kurie aukščiausios valios yra lemtingai pažymėti, lemtingai iš kitų išskirti. Ką galėjo pasiūlyti Antanui Baranauskui, kuris iš mažens buvo kitoks ir apie kurį jau jo pradžios mokytojas sakė (įžvalgas žmogus buvo): “Šito vaiko laukia didžiulė ateitis arba katorga”.

Šitam išskirtiniam, ypatingam vaikui, atsiradusiam Anykščių padangėje, buvo galima pasiūlyti ne universitetus, ne katedras, ne akademijas, o Rumšiškių raštininkų mokyklą. Jis buvo apdovanotas daugybe ypatingų gabumų, liko genialus autodidaktas, lingvistas, matematikas. Tik vienintelėje srityje - dvasininko jis įvykdė savo programą, tapo vyskupu. Askezės, valios jėga jis užsibrėžė lemtingą ribą, ir šita riba, būtent riba, iškėlė jį ant aukštos pakylės. "Didingam, tauriam žmogui pritiko" ekscelencijos titulas", - liudijo lingvistas Aleksandras Kuršaitis. Bet kodėl garbusis vyskupas parašė Aleksandrui Dambrauskui-Jakštui šiuos skaudžius žodžius: "Mano visas gyvenimas vien klystkeliai ir klaidos?" Taip apie savo gyvenimą gali kalbėti tik žmogus, kuriam buvo lemta suprasti ir savo prigimties didžiąją didybę, ir tas galimybės, kurias jam buvo suteikusi didžioji prigimties malonė. Jis galėjo lygiuotis tik su didžiosiomis viršukalnėmis. Ir kai dabar klausai jo žodžių, girdi, kad net jo širdis yra griaudžianti, turinti ypatingą galią, antgamtinės sukleitės galią.

Ir suprantama, kad ta paskutinioji viršukalnė, su kuria vyskupas A. Baranauskas galėjo pasimatuoti,

buvo Biblija. Baranauskas mirė versdamas Jeremijaus raudas, ir paskutinius vertimo žodžius Sigitas Geda yra gražiai inkrustavęs į eilėraštį "Antano Baranausko diagnozė": "Tada Dievas padarė, kad man viskas nesiseka, ne iš to galo pradėta. Ir griuvo viso titano svoriu nuo stalo, sudrebindamas pasaulį". Paskutinė pergalė, paskutinis pralaimėjimas žmogaus, kurio esmė turbūt tikriausiai yra įžvelgęs Julijonas Lindė-Dobilas, prisimindamas jo stačiai nežemišką veido išraišką jo meditacijos metu, stebėdamasis to žmogaus tikyba, tikyba, kuri buvo surišta su menininko tikyba, tegalinčia reikštis tokiais ypatingais galios akordais, kurie buvo būdingi Bethovenui arba Dantei. Bet jis juos nusinešė anan pasaulin, - rezignavo Julijonas Lindė-Dobilas. Nusinešė palikdamas, paliko nusinešdamas, ir Baranauskas yra vienas tų įspūdingų mūsų kultūros atsiveriantys, pasimatantys ir vėl kažkur pasitraukiantys į savo ne visiems pasiekiamą nežinomąybę. Tų prasisiveriančių Baranausko akimirkų yra buvę daug, ir jų be abejonės išgyvename šiandien ir tikriausiai jų turėsime patirti ateityje.

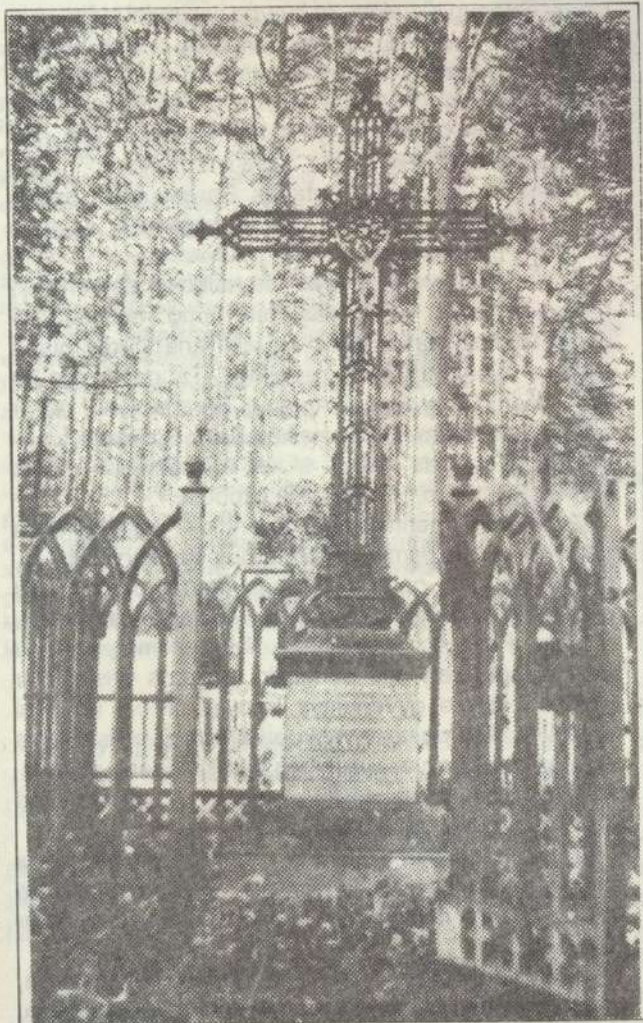
...MUMS TRŪKSTA BARANAUSKO TEKSTŲ Regina MIKŠYTĖ

Kiekvieną kartą atsidūrus Anykščiuose, apima nuostabos jausmas. Šventosios žemė - ne vien A. Baranausko gimtoji žemė, bet ir anykštėnų tėvynė. Čia gimsta ne vien talentai, bet ir susiformuoja kilnūs protai - asmenybės, sugebančios įvertinti, didžiulius ir puoselėti jų atminimą. Neperdėsiu pasakius, kad Anykščiai - unikalus Lietuvos kampelis, nepasidavęs provincijos rutinai. Tokios regioninės deprovincializacijos iškiliausias pavyzdys. Čia neatlėgsta kultūros pulsavimas - renginiai veja renginius, jie negali palikti abejingų nuošalyje - lašas po lašo ir akmenį pratašo.

Šiuose renginiuose atsiveria anykštėnų dvasia. Negalima nesijaudinti, klausantis anykštėnų balsų. Neveltui jų giesmės iki ašarų sukrėtė ir nepatikliuosius "Santaros-Šviesos" liberalus <...>.

"Anykščių šilelio" autorius tarsi priartėjo prie mūsų. Pildosi poeto Jono Aisčio svajonė: "Antaną Baranauską žinome vien kaip "Anykščių šilelio" autorių, o reikėtų pažinti jis visas. Visur jis buvo didelės širdies žmogus ir didelis lietuvis". A. Baranausko šventės - sukaktys, minėjimai čia, Anykščiuose, Vilniuje, Kaune, siūbtelėję net į tolimuosius Seinus, praplėtė jų dalyvių ratą. Ateina, įsilieja nauja karta, nebevaržoma senosios ideologijos, cenzūros. Ji atveria naujus A. Baranausko asmenybės ir kūrybos aspektus, apie kuriuos dar taip neseniai buvo banga ir prabilta. Baranauskas didelis - neišsemiamas bažnyčios istorijoje. Telaimina jus iš Aukštybių Vyskupo dvasia...

O aš šiandien, pasinaudodama proga, noriu užsiminti, kad mums trūksta A. Baranausko tekstų. Mokykla teturi vieną "Anykščių šilelį". Antano Baranausko Raštų dvitomis

Antano Baranausko tėvų kapas Anykščių kapinėse

1970 m. Garsioji "Kelionė Petaburkan" šmėstelėjo "Poezijos pavasaryje", keliuose žurnaluose, kas jos tekstą ir besuvalkys ir suvoks, kad ji - lietuviškoji marseljetė buvo persekiojama žandarų ir ištisus 2 dešimtmečius giedama kaip tautos giesmė, kol V. Kudirka parašė "Lietuva, tėvyne mūsų".

A. Baranausko "Pasikalbėjimas Giesminyko su Lietuva", savo jėga kūrinys, nenusileidžiantis "Anykščių šileliui", šiandien kaip niekad aktualus, Lietuvai atsidūrus kryžkelėje, kai vis grėsmingiau beldžiasi į mūsų sąmonę balsas, kad žmogus ne viena duona gyvas.

Kai anykštėnai atgiedojo A. Baranausko giesmes Kauno

kunigų seminarijos salėje, kauniečiai maldavo: "Duokite mums tekstus ir melodijas..." Nepaisant to, kad "Vagos" leidykloje jau 5 metai guli A. Baranausko poezijos rinkinys, mes pradėjome ruošti akademinį A. Baranausko raštų leidimą. Jį sudarys 7 tomai. Jis apims visa, kas priklauso A. Baranausko plunksnai, nekeičiant nei raidės. Akademinį raštų leidimą rengia kalbininkas B. Stundžia, matematikas akad. J. Kubilius, folkloristas K. Grigas, 5-ajam homiletikos ir 6-7 Biblijos tomams tikimės teologų konsultacijų. Tai fantastiškas užmojis tokiu metu, kai tokia chaotiška situacija leidyklose. Bet ją vyriškai palaiko "Mokslo" leidybos direktorius Pocius <...>

JIS ATEINA PAS MUS KASDIEN...

Antanas TYLA

Vienas gražiausių ir reikšmingiausių yra atminimo jausmas - atmintis (N. Berdiajevas: "Atmintis kovoja su "žudančiu laiko pradū" (Mac. T. a. 246). Jo turinyje sutelpa žmogaus, tautos ir valstybės amžinas kūrybinis pradai, sąmoningas ir inertiškas siekimas padaryti tai, ką gali pats, ką turi perduoti sekančioms kartoms. Atminime sutelpa jaunosios kartos įsijungimas į bendražmogiškų vertybių suaktualinimą, jų pavertimą mūsų tautos kasdienybę.

Mūsų protėviai ir mes patys, lietuviai, gyvename šioje žemėje jau 12 tūkst. metų. Taigi čia mūsų žemė, iš niekieno nepaimta ir iš niekieno nepaskolinta. O protėviai mus įpareigojo niekam jos nei atiduoti, nei paskolinti. Negalime jos niekam atiduoti, nes čia mūsų praeitis ir ateitis. Nėra atskirai praeities, nėra atskirai ateities. Jos yra vienas mūsų dvasinio, kultūrinio ir materialinio gyvenimo sandaras. Ir kuo tvirtesnė praeitis, tuo stipresnė ateitis. (A. Maceina: "Atitrūkusi nuo praeities, tauta tampa tarsi klajokle, kuriai kiekvienas kelias gali būti klaidus" (Tautinis auklėjimas, 245 p.). Mes visi žinome ar prisimename, kaip mūsų Tėvynės okupantai sistemingai ir nuosekliai rovė praeities šaknis, kad tuo pačiu džiūtų mūsų ateities šakos.

Anykštėnai, kaip ir visa lietuvių tauta, visada turėjo jėgų, valios ir drąsos saugoti ir ginti tai, kas buvo protėvių palikta. Tarp paveldėtojų vertybių brangiausios jiems buvo mūsų šalies laisvė, dora, tikėjimas ir meilė Tėvynei. Kaip didelė stora istorijos knyga ir paminklas stūksa Vorutos piliakalnis, menantis Lietuvos vyrų darbus, kuriant senąją Lietuvos valstybę ir raginantis ją saugoti, kaip akies vyzdį.

Kaip atskiros atminties knygos rymo paminklai 1863 m. sukilėliams, knygnešiams, 1918-1920 metų savanoriams, kritusiems Anykščių žemėje. Rymo paminklai sovietinei okupacijai nenusilenkusiems, siekusiems ir neviltyje atkurti Lietuvos valstybingumą Lietuvos partizanams. Rymo paminklai 1863 metų ir sovietinės okupacijos tremtiniais, politiniams kaliniais.

Tačiau Anykščiai turi paminklą, kokio niekur kitur nesurasi. Tai literatūros sostinės dvasia, kurią saugo Konstantinas Sirvydas, poetas ir vyskupas Antanas Baranauskas, rašytojai Jonas Biliūnas, Antanas

Žukauskas - Vienuolis, Bronė Buivydaitė ir kt. Antano Baranausko klėtelės istorijos vėsa ir joje degusi kūrybos liepsna Anykščiuose seniausiai yra juntama ir traukianti kiekvieną lietuvį ar jo svečią. Ji iš karto pajuntama, kai artiniesi prie šio miesto ar Anykščių šilelio.

Antanas Baranauskas savo kūryba neužsidarė nors ir jaukioje savo Klėtelėje. Jo kūryba tiesiogiai sujungė jo kartą su esama ir būsimomis. Jo kūryba tebedainuojama ten, kur jis užaugo, kūrė, kur grįždavo su nepasiekiamą vyskupo didybe. Jis ateina pas mus kasdien, mokydamas mylėti mūsų tautos pamatą - jos kalbą, mus supančią gamtą, dorą ir žmones.

Poetas ir vyskupas Antanas Baranauskas surišo mūsų praeitį ir dabartį kilniais siekimais ir savo kūrybiniu palikimu.

Mes imame praeitį iš praeities rankos ir dedame ją į dabarties ranką. Paminklas, prie kurio mes susirinkome, tai mūsų dabarties ranka, iškelianti tai, kas mums brangu, nepamirštama ir reikalinga. Tai paminklas ne vien poetui ir vyskupui Antanui Baranauskui, bet ir svetimųjų nustumtai, bet atsikėlusiai ir į priekį išėjusiai lietuvių tautai, jos kalbai. Ir kol Anykščiuose nebus Laisvės paminklo, jis bus tokiu simboliu.

Exegi monumentum aere perennius - sakė Horatius savo odėje. Šis paminklas tikrai bus stipresnis už varį, nes jis yra kartu paminklu ir mūsų kartai, parodžiusiai pagarbą praeičiai, kuri organiškai susilieja su dabartimi.

Kaip Pasaulio Anykštėnų Tarybos narys noriu pasidžiaugti, kad prie paminklo statybos prisidėjo ir įvairiose šalyse gyvenantys lietuviai. Ir čia norėtusi prisiminti, kad poeto ir vyskupo amžinoji poilsio vieta atskirta nuo Lietuvos valstybės ir jo gimtinės, viliamės, kad ten nenuils lietuviškos giesmės ir dainos, kad išsipildys mūsų kantrios viltys.

Taigi mes esame didelėje atminties ir pagarbos šventėje. Tegul paminklu išreikštas atminimas stiprina mus ir gaivina nelengvoje Rytų Europos geopolitinėje erdvėje.

"Pažindami praeitį, mes ją saugojame patys savyje, mes įaugame į buvusį tautos gyvenimą" (A. Maceina, Taut. aukl. 247) ir esame kartu su kūrusiais mūsų ateitį.

NUOSPRENDIS

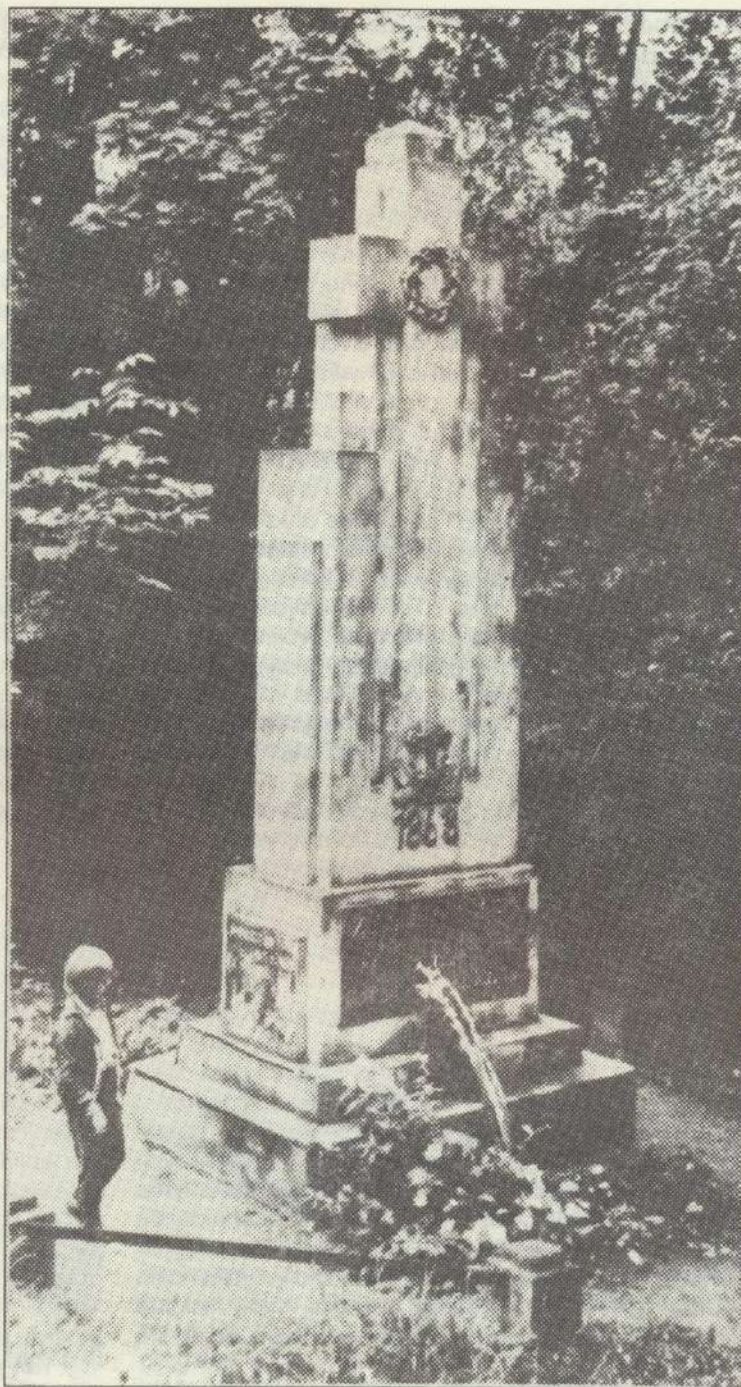
Vygandas
RAČKAITIS

Antanas
VERBICKAS

ČERVINSKIS Povilas (slap. Sava; 1840-1864. III. 19 Užpaliuose). 1863 m. sukilimo dalyvis. Bajoras. Kilęs iš Vitebsko gub. Mokėsi Peterburge - Kasybos ir Technologijos institutuose, universitete. 1863 III atvyko į Vitebsko gub., įstojo į Kulčicko sukilėlių būrį. Būrys 1863 IV buvo sumuštas, Povilas Červinskis suimtas ir kalintas Daugpilyje, 1863 VIII pabėgęs. Lietuvoje įstojo į Edvino Vžesnevskio būrį (veikė tarp Troškūnų, Lėno, Siesikų miškų), vėliau vadovavo būriui, veikiančiam Anykščių, Andrioniškio, Utenos, Užpalių apylinkėse. X. 8 kovėsi prie Vosgėlių (Anykščių raj.), XI. 11 prie Debeikių, 1864. I. 3 prie Pakalnių (netoli Utenos). Kautynėse buvo sužeistas, pateko į nelaisvę, pakartas.

TLE T. I, 351, Vilnius, 1985 m.

Tik šios kelios enciklopedijos eilutės primena vieną iš daugelio žuvusiųjų už laisvę 1863-ųjų metų sukilėlių. Nuo tų dienų praslinko 130 metų, jau senokai nebėra anų laikų liudininkų, užžėlė žolė ir sukilimo maišintojų, baudėjų kapai. Pavirto žeme karštos, neramios kovotojų širdys... Vis didėja metų atstumas tarp jų, stojusių į kovą su daug galingesniu priešu ir padėjusių galvas, ir tarp dabartinių kartų. Laikas daug ką išdildė iš atminties. Tačiau archyvuose liko nemažai dokumentų, liudijančių to meto nuotaikas, pateikiančių duomenų sukilimo dalyvių biografijoms. Tokie iki mūsų dienų išlikusieji archyviniai šaltiniai priartino mums ir Povilą Červinskį. Centriname Valstybiniame Istorijos archyve saugoma jo 60-ties lapų byla (F 1248 Ap 2 Nr. 170 a), kurioje - tardymo protokolai, caro valdžios pareigūnų raportai, teismo proceso dokumentai. Tai paskatino mus bandymui atkurti vieną kitą Povilo Červinskio paskutiniųjų gyvenimo dienų epizodą, nors kiek pajauti jo asmenybę, užgesusią pačioje jaunystėje, nutolusią laiko gelmėse.

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

I

Tardytojas: Ar Dinaburgo tvirtovėje jūs buvote ypatingoje patalpoje, ar kartu su kitais areštantais? Gal atsimenate jų vardus ir pavardes?

Povilas Červinskis: Mane laikė Konstantinovsko kazematuose kartu su kitais 24 areštantais. Iš kurių atsimenu Augustą Šaburskį, Ivaną Čerskį, Konstantiną Rokšickį...

Tardytojas: Iš kur jūs gavote milinę?

Povilas Červinskis: Milinę pirkau tik atvykęs į tvirtovę iš vieno sargybinio. Sumokėjau 1 rublį.

Pirkau, kad galėčiau pasitiesti ant gultų, nes šiaudų atvežė greitai.

Tardytojas: Kaip jūs išėjote iš kazemato?

Povilas Červinskis: Kelias dienas vaikščiojau ant milinės apsvilkęs seną chalata, kareivišką kepurę turėjau kišenėje. Vakaraus apie 7 valandą ateidavo perskaičiuoti areštantų budintis žandarmerijos karininkas. Kartą, kai jis išėjo, pamačiau, kad sargybinis nusigrėžęs, tuoj nusimečiau chalata, užsidėjau kepurę ir nuėjau paskui unterkarininką, pasukusį į kitą kamara. Aš

nuskubėjau į tvirtovės aikštę. Ten pasivijau komandą, grįžtančią iš darbų arsenale, ir eidamas paskui juos išsmukau pro vartus..."

(Iš 1864 m. sausio 14^x d. tardymo protokolo)

Tardytojui daug, labai daug kas žinoma. Kur ir kada dalyvauta susirėmimuose su kareiviais, kas vadovavo sukilėlių būriams, kieno ir koks buvo slapyvardis... Įkalčių daugiau negu reikia. Šitas gražus švelnių veido bruožų jaunuolis, dvarininkų sūnelis - užkietėjęs maištininkas. Pernai pavasarį metė studijas, bastėsi su maištininkų gaujomis Vitebsko gubernijoje, patekęs į nelaisvę ir įkalintas, pabėgo iš kalėjimo, vėl susidėjo su maištininkais, net vadovavo jų būriui... Tokiems nėra pasigailėjimo! Tik viena neaišku ir nesuprantama tardytojui: kodėl šitas studentėlis ir jo broliai pasirinko tokį kelią, kaip galėjo pamesti galvą ir pražudyti savo jaunystę, gyvenimą?! Klausėsi paskaitų Peterburgo universitete, Technologijos institute, studijavo inžineriją, moka prancūzų, vokiečių, lenkų kalbas. Užteko gabumų, galėjo daug pasiekti, o dabar viskas velniop... Nuosprendis aiškus, laukia pati aukščiausia bausmė, tereikia tik užbaigti bylą, iškvosti kaltinamąjį, negalima palikti nė vieno maištininko ar jų rėmėjų be atpildo.

Tardytojas iš padilbų žvelgia į savo auką, jau kelintą kartą klausinėja vis to paties. Domisi, regis, gana nereikšmingomis detalėmis, smulkmenomis, bet senas vilkas išmano savo darbą, peša žodį po žodio, stengiasi iš tardomojo išgauti kuo daugiau pavardžių, rūpi aptikti dar laisvėje esančių ir bausmės nusipelnusiųjų pėdsakus.

Nei atsaini šypsena, nei pabrėžtinai mandagus tonas nepaslepia neapykantos, pagiežos tardytojo akyse. Povilas Červinskis vengia šito skvarbaus ir ironiško primerktų akių žvilgsnio, atsakinėdamas į klausimus, žiūri pro langą už tardytojo nugaros. Ten už lango akinančiai boluoja apsnigti Ukmergės stogai, spindi šerkšnu padabinti medžiai. Koks skaistus ir tyras baltumas! Kaip ir neišsakytas jausmas, suspurdantis sieloje susitikimo su grožiu akimirkomis. Net ir dabar šis jausmas pakyla nematomu balandžiu ir nusklandžia žiemos erdve į Peterburgą, pas tą, kuri niekada nesužinos, kad jis ją mylėjo, ilgėjosi, daug kartų lankė svajonėse...

Tąkart taip pat buvo baltos ir Peterburgo gatvės. Ant blakstienų tirpo krįtančios snaigės, tviskėjo krištolas. Ėjo jie, būrelis linksmai nusiteikusių studentų, Nevos krantine, dalijosi Naujųjų metų sutikimo įspūdžiais. Spėliojo, ką žada 1863-iejai. O tie, dabar jau praėjusieji metai buvo nepaprasti, lemtingi, nusinešę daug gyvybių, pasendinę ir jaunus... Ne, nesitikėjo Povilas tada, kad 1864-uosius pradės niūrioje kalėjimo kameroje, kad grės mirties nuosprendis...

Tardytojo klausimai neleidžia toli nuklęsti mintims, gražina į dabartį, pilną nevilties, širdgėlos. Atsakymai tardytojo nepatenkina. Jis barbena pirštais į stalą, rauko kaktą, kurį laiką tyli, galvoja ir vis varsto savo žvilgsniu

tardomąjį.

Atrodo, tardytojas neaptikėjo pasakojimu, kaip buvo pabėgta iš kalėjimo ir paskui keliauta į Peterburgą. O vis dėlto kaltinamasis nė tiek daug primelavo, tik visko nepasakė iki galo, neaiškino tų taip tardytojo pageidaujamų aplinkybių, kur jau ne tik jo, Povilo Červinskio, bet ir kitų žmonių likimai, siūlo galas net keliems kamuoliams... Vargu ar gali būti tokie atsitiktinimai, jog kaliniui į rankas patektų kareiviška milinė ir kepurė, jog sargybinis "nepastebėtų" sprunkančiojo iš kameros, toks vėpla būtų budintis karininkas... Viską padarė laisvėje buvusių bendražygių, sukilimo rėmėjų pinigai. Ne tokie jau ištikimi valdžiai ir kalėjimų sargai, ir karininkai. Atsiranda ir tarp jų paperkamų, kaip ir daugelis valdininkų, godžių, įpratusių imti kyšius.

Aišku, tardytojas nutuokia, kad būta suokalbio. Tik kažin ar jį domina kalėjimo sargų budrumas ir ištikimybė. Matyt, jam kur kas svarbiau sužinoti, kas buvo Povilo Červinskio pabėgimo iš kalėjimo iniciatoriai, kas jo laukė už tvirtovės sienų, kaip jis atsidūrė Lietuvoje ir iškart pateko į Edvino Vžesnevskio būrį...

Ne, Povilas neprasitars apie studentą Domininką Maleckį, su kuriuo susidraugavo Peterburge, nei apie Domininko brolius Aleksandrą, Kasperą, nieko nepasakos apie Maleckių tėvoniją Spitrėnų dvarą, kur pabėgęs atgavo jėgas. Tegul tardytojas galvoja, kad ir su Edvinu Vžesnevskiu, Peterburgo karo akademijos kursantu, atsitiktinai susitiko, niekada anksčiau jo nepažino...

- Ne, nepažįstu, nebuvau matęs... - neigia Povilas Červinskis, kai tardytojas, įsmeigęs plėšrūno žvilgsnį, primena ir Kazimierą Lukošiuoną, ir Aleksandrą Sinkevičių, ir dar kitus aktyvius sukilimo dalyvius, su kuriais kartu daug girių išvaikščiota, kautynėse vienoje gretoje stovėta... Daug tų buvusiųjų bendražygių jau nebėra gyvų, kai kurie, kaip Aleksandras ir Domininkas Maleckiai, taip pat pateko į jų nagus, o Edvinas Vžesnevskis turbūt dabar vaikšto Paryžiaus gatvėmis. Dar lapkričio pabaigoje, po nesėkmingo susirėmimo su kareiviais, jis pareiškė, kad jau aiški liūdna sukilimo baigtis, būrys išblaškytas, vienintelis išsigelbėjimas - sprukti į užsienį. Taip jis ir padarė. Būryje liko patys drąsiausi ir ištikimiausi. Kovėsi jie iki paskutiniųjų jėgų. Tačiau ar įmanoma saujelei vyrų atsilaikyti prieš kareivių pulką, kazokų eskadroną?

- Kai pasitraukė Vžesnevskis, jūs iškart pradėjote vadovauti maištininkų būriui? - tarsi atspėjęs, kur sukasi tardomojo mintys, kamantinėja tardytojas.

- Nedaug jau buvo belikę vyrų, koks ten būrys, - vengia tiesaus atsakymo Povilas Červinskis.

- Taip, taip, aišku, - kreivai šypteli tardytojas. - Prašau atsakyti man, kas paskatino jus susidėti su maištininkų gaujomis? Jeigu nebūtumėte pabėgę iš kalėjimo, būtumėte keletą metų atbuvę katorgoje, o dabar... Argi nepagalvojote, kas jūsų laukia? Kuo visa tai baigsis?

- Esu jaunas... - gūžtelėjęs pečiais sumurma Povilas Červinskis ir susigėsta, kad šitaip jis lyg teisinas, lyg gailisi. Bet argi šitam gerai įmitusiam, uniformon vos besutelpiančiam ir savimi patenkintam tardytojui imsi aiškinti apie laisvės idėją, norą išsivaduoti iš

^x Dokumentuose nurodytos datos pagal naująjį kalendorių.

priespaudos, tautinius interesus... Argi leisiesi į tas bereikalingas šnekas, kas nuo to pasikeistų, neverta ir burnos aušinti.

- Norit pasakyti, kad jaunystė - kvailystė... Iš tiesų, kvailai elgėtės... Bet tamstai jau tuoj bus dvidešimt ketveri metai, esate subrendęs vyras, išsilavinęs... - moralizuoja tardytojas.

Povilas Červinskis neatsargiai kryptelėjo kėdėje, aštrus skausmas nudiegė krūtinę, išmušė šaltas prakaitas. Jis buvo pamiršęs neužgijusią žaizdą. Jeigu nebūtų tada sužeidęs, gal dar ir kitaip būtų viskas susiklostę, nesėdėtų čionai... Tiems, kurie žuvo mūšyje, baigėsi kančios, vargai. Gal taip ir geriau... Kur kas baisesnė mirtis nuo budelio rankos.

- Ką gi, šiam kartui pakaks. Aš tikėjau, kad jūs būsite atviresnis, norėsite palengvinti sau bausmę... - pareiškė tardytojas, užvertė aplanką ir pašaukęs sargybinius liepė išvesti kalinį.

II

"Užpaliuose kazokai vykdė generalgubernatoriaus gruodžio 18 d. instrukciją Nr. 5020, išsiųstą į tolimas Rusijos gubernijas dėl tų valstiečių, kurie bus kalti dėl sukilimo.

Sausio 1 d. (1863 m. gruodžio 22 d.) jie sumušė raitelių būrį, 14 užmušė, 3 pabėgo, 5, iš jų 4 sunkiai sužeisti, suimti 6 val. po pietų netoli Utenos, Sosnuvkos vienkiemio. Paimta 20 arklių, ginklai, apie 50 šilkinų marškinių. Iš 30 Dono 42-ojo pulko kazokų žuvusių nebuvo, 5 lengvai sužeisti.

Kitą dieną 3 valandą po pietų, vežant suimtus į Uteną, buvo pagauti 3 beginkliai. Vienas iš jų pasisakė esąs vadas Sava. Kiti eiliniai. Sava turėjo Kauno gubernijos žemėlapi. Jis prisipažino užmušęs 3 žydus ir 2 sentikius. Kartu su juo Apolinaras Rubaševičius (Dusetų mokytojas), Fortunatas Černeckis (to paties valsčiaus dvarininkas) /.../

14 užmuštų nuvežti į Užpalius ir be apeigų užkasti, visai Užpalių miniui matant. Gyvi sako, kad tarp žuvusiųjų būta 5 dvarininkų (Liucijonas Stankevičius, Boleslovas Michailovskis, Eduardas Gluška)".

(Iš kapitono Piotro Ivanickio raporto)

Už nugaros užsitrenkė sunkios, geležimi kaustytos durys. Jis vėl liko vienas. Čia, šitoje niūrioje, dvokiančioje pelėsiais, žiurkėmis ir dar kažkokiu slogiu kvapu kameroje, kur net ir dieną vos vos prasismelkia šviesa pro mažą, grotuotą, pačioje palubėje esantį langelį. Kur paros ilgos kaip metai... Nejaugi dar nėra nė dviejų savaičių, kai jis čionai uždarytas kamuojasi? Matyt, kalėjime laikas kone sustoja, vos vos slenka.

Pinasi kojos, svaigsta galva, kaskart vis labiau dilgsi neužgijusi žaizda. Būtų ji bent kiek kairiau, nebereikėtų kentėti...

Priėjęs prie gulto, krito Povilas ant pakreiktų šiaudų,

užsimerkė. Prieš akis stėjo draugų veidai, ausyse pasigirdo jų žodžiai:

- Baigiasi mūsų jėgos. Ką darysime, kai užgrius žiema? - Tai Edvino Vžesnevskio balsas. Jo akys prigesusios, veide jau nebėra to ryžto, kuris visus pakeldavo į kovą, vesdavo priekin.

- Nenukabink nosies, Saperai, žiūrėk, kiek mes jau esame laimėję kautynių. Atsilaikėme, - sako Domininkas Maleckis, nutviekstas raudonų traškančio laužo atšvaistų. Kaip jis suvyriškėjo, pasižiūrėjęs nepasakysi, kad tai studentėlis, drebėdavęs per egzaminus. Domininko veide atsirado rūstumo ir skausmo žymės. Patiktų jis dabar Peterburgo panelėms...

- Mes negalime trauktis. Kelio atgal nebėra... - išgirsta Povilas ir savo paties balsą.

- Tu, Vilkovičiau, ir tu, Sava, esate narsūs vyrai, išmokote kautis, - kalba Edvinas, - bet mūsų lieka vis mažiau, o jų jėgos stiprėja, jau ir kazokai pasirodė. Aš uostęs karo mokslų, žinau, ką reiškia kautynės žiemą. Ir dar tokiems, kaip mums...

- Saperas teisybę sako. Nebeilgai mes laikysimės. Esame menkai ginkluoti, kuo šersime arklus, valstiečiai jau nenori eiti su dalgiais... - lėtai dėsto, pasverdamas kiekvieną žodį, nuodėguliu pridedamas pypkę Kazimieras Lukošūnas.

- Ką gi, dar pakariausime... Neatšipo ir mano kardas, - pasakė Edvinas.

Po šito nelinksmo pokalbio girioje, prie laužo, jie su savo būriais pasklido po Troškūnų, Ukmergės, Anykščių, Utenos miškus, vėl stėjo į kovą. Ir jiems dar sekėsi. Aštrus buvo Edvino Vžesnevskio-Sapero kardas kautynėse prie Troškūnų, Germaniškių, neįveikė kareiviai Domininko Maleckio-Vilkovičiaus prie Traupio, Levaniškių.

Sėkmė lydėjo ir jį, Povilą Červinskį-Savą. Tą spalio dieną, veikdamas kartu su Aleksandru Maleckiu, sumušė Koporskio pulką netoli Anykščių, pasisėkė įsigyti ir šiek tiek ginklų, kailinių, net ir kelis pūdus duonos, kai iš pasalų užpuolė iš Anykščių traukiantį karinį transportą ten, prie Vosgėlių kaimo. Tada jie 6 kareivius nukovė, du sužeidė, du paėmė į nelaisvę. Laimėjo kautynes ir ties Užpaliais, o paskui kartu su Kazimiero Lukošūno vyrais atmušė kareivių antpuolį ties Debeikiais... Tačiau ir po tų sėkmingų susirėmimų buvo dėl ko susimąstyti, rūpintis, vis labiau aiškėjo, kad pergalės laikinos, kad anksčiau ar vėliau persekiotojai juos užgainios, suras ir miškų tankmėse. Nebeliko vilčių sutelkti daugiau jėgų, burti į sukilėlių gretas tiek vyrų, kad jie būtų grėsmė kariuomenei. Veltui tomis dienomis, kai pavykdavo išvengti susirėmimų su kareiviais, bandydavo į savo tarpą kalbinti valstiečius, dvarininkai irgi jau nebuvo linkę gulditi savo galvų, atsikratydavo parėmę arkliais, maistu, pašarais. Seko ne tik jėgos, blėso ir sukilimo idėja. Jau nebuvo galima pasikliauti ir visais kunigais, daugėjo išdavikų, nurodinėjančių kareiviams, kur slepiasi sukilėliai, sekančių... Tiesa, vieną kitą juos pardavusįjį spėjo nubausti ir tuo pačiu parodyti, kad sukilimas dar neužgesintas ir gali dar suliepsnoti. Šita mintimi guodėsi jie ir patys, slapstydamiesi giriose kaip vilkai,

nežinodami, kada ir kur vėl teks susidurti su kareiviais ir stoti į kovą. Mūšių akimirkomis viskas būdavo paprasčiau - kuris kurį... Klajonės miškuose, būtinybė mėtyti pėdas, niekur ilgiau neužsibūti, rytdienos nežinia ir nerimas, didėjantis nepasitikėjimas, pastangos išlaikyti būrį, pakelti kiekvieno dvasią... Tai vargindavo ir sekindavo bene labiau už kautynes - neilgai trunkančias, kaskart kam nors iš bendražygių lemtingas...

Neveltui baiminosi Edvinas dėl ateinančios žiemos. Bepigū miškuose vasarą. Sunki buvo sukilėlių kasdienybė, drengiant įkyriam rudens lietui, dar sunkiau ir sudėtingiau pasidarė, kai iškrito sniegas, ėmė šalti.

Ką gi, ten prie Liepagirių kautynės jau buvo nulemtos. Dono kazokų eskadronas, vadovaujamas esaulo Grekovo, užgriuvo kaip lavina, atkirto nuo miško. Švysčiojo kardai, klupo arkliai, laukiniai balsais staugė kazokai...

Paskui baisus, iš balno išmetęs smūgis, aštrus skausmas, pradėjęs ratu suktis baltas laukas, kruvinas sniegas...

Tasai mūšis ir jo baigtis tarsi klaidus sapnas. Besikartojantis, vis grįžtantis į atmintį, trūkinėjantis ir užsibaigiantis skardžiu varnų kranksėjimu pro spengiančią tylą.

Atrodė, kad tai jau paskutinės gyvenimo akimirkos, nes po to, kai jis nukrito ant sniego, pajudod dangus, ūmai sutemo.

Neatsimena, kaip atsidūrė šiaudų stirtoje. Atsipeikėjo, pajutęs deginantį skausmą. Pro sukaštus dantis veržėsi dejonė.

- Nedejuok, pakentėk, Sava, - išgirdo greta savęs būrio kovotojo Apolinaro Rubaševičiaus balsą, - mus gali aptikti kazokai.

- Sumalė mus... - sušnibždėjo sukrebždėjęs šiauduose Fortunatas Černeckis, - Gal tik mes dar likome gyvi...

- Sprukite, gelbėkitės, vyrai. O man jau viskas... - ištarė Povilas.

- Tava žaizda nėra mirtina. Tik kraujo daug netekai. Mes tavęs nepaliksime, - atsakė Apolinaras.

Geriau būtų palikę... Begelbėdami jį, įkliuvo ir jie. Gaila tų vyrų. Abu dusetiškiai. Apolinaras - mokytojas, Fortunatas - dvarininkas. Dabar ir jie, gal čia pat kurioje nors kameroje kamuojasi, laukia bausmės. O galėjo pasprukti...

Praleidę naktį šiaudų stirtoje, jie ryžosi kaip nors pasiekti Uteną. Ten būtų radę nors laikiną prieglobstį. Eiti laukais ir miškais pavojinga - liktų pėdos, o ir Povilas vargiai pastovėjo ant kojų. Beliko traukti keliu ir tikėtis, gal kas pavežės. Neilgai jieėjo... Taip jau pasitaikė, kad netrukus prisivijo kareiviai, vežantys suimtus ir sužeistus sukilėlius į Uteną. Nesumoję nė kur slėptis. Pateko tiesiai į jų nagus. Kažkas iš sužeistųjų pasakė, kas jie tokie. Bet ir taip aišku tik užmetus akį. Įtūžę kareiviai vos neužkapojo. Apipuołė kaip šunys. Visai apleido iš paskutiniųjų sukauptos jėgos. Jei draugai nebūtų prilaikę, būtų kritę ant kelio ir neatsikėlę. Krėtė šaltis, stingo rankos ir kojos, jis jau norėjo, kad viskas greičiau baigtųsi. Tegu užkapoja arba nušauna... Gal todėl klausinėjamas jų kapitono, pasisakė esąs būrio vadas Sava, nemažai priešų

spėjęs į aną pasaulį pasiųsti, net ir tuos išdavikus žydus ir sentikius Nazarovą, Babinkovą nubaudęs pagal nuopelnus... Vis dėlto paliko gyvą, nepribaigė. Tik surišo rankas ir kojas, įmetė į roges, pristatė į Ukmergę, o čia už storų sienų ir grotų patupdė.

Pagautas neveltis, kone kliedėdamas, jis tada daug ką išsklojo. Reikėjo patylėti. Dabar tardytojas priminė tuos žydus, sentikius. Bandė gintis, aiškinti, kad nieko nežinojo, nematė. Aišku, neįtikino. Tardytojas mestelėjo, kad vien už šią banditizmą gresia mirties bausmė...

Gal ir nereikėjo žudyti tų beginklių žmonių, Bet jie juk norėjo, kad būtų žudomi sukilėliai, skundė, įdavinėjo. "Išdavikams - mirties bausmė!" - tokia buvo būrio vyrų valia. Jis neprieštaravo.

Kas tiesa tai tiesa - jo, Povilo Červinskio, bajoro, Romos kataliko rankos suteptos krauju. Tačiau argi nekaltų žmonių krauju?! Nors juos baudėjai vadina maištininkais, plėšikais, sukilėlių būrius - gaujomis, tačiau jie buvo kariai. Kovojo už laisvę, norėjo, kad nukristų vergijos pančiai. Dieve, argi mes buvom neteisūs, argi galima taikstyti su blogiu?..

Povilas persižegnojo ir ėmė melstis.

III

"Suprantu, kad už visus savo nusikaltimus nusipelniau bausmės, o todėl nedrįstu prašyti pasigailėjimo. Jei turiu teisę norėti ko nors, tai nuosprendžio pagreitinimo. Dievas gi, tikiuosi, man atleis mano nusikaltimus už tas moralines kančias, kurias aš iškentėjau paskutiniu laiku. Įsitikinęs, kad aš, aukodamas liaudies gerovei viską, už ką negavau nieko, išskyrus baisią žalą, ir pats, vietoj tėvynės gynėjo, pavirtau į plėšiką. Tai mane persekioja ir išgelbėjimą aš rasiu tik ten, kur rado ramybę mano broliai".

(Povilo Červinskio žodžiai iš 1864 m. sausio 27 d. tardymo protokolo).

Pieva pilna žydinčių ramunių. Akinančiai baltų, stambiažiedžių. Linguojamos vėjo jos vilnija iki pat horizonto krašto, kur leidžiasi raudona saulė. Raudoni ir debesys lyg būtų prisigėrę kraujo... Kitapus dūluoja parko medžiai, kukuoja kažkur jų lapijoje pasislėpusi gegutė. Staiga jos balsas nuslopsta, pasigirsta rauda. Per žydinčių ramunių lanką bėga motina. Susiėmusi rankomis galvą, raudodama...

- Mama!... - šaukia Povilas, bet jo balsas užlūžta, nenuėina tolyn. Norėtų pribėgti prie jos, paklausti, kas atsitiko, nuraminti, tačiau negali pajudėti iš vietos, negali atplėšti kojų nuo kažkodėl traukiančios it magnetas žemės.

Tik dabar jis pastebėjo, kad greta stovi abu broliai. Iš kur, kaip jiedu čia atsirado? Juk jaunėlis Romualdas dar pavasarį žuvo kautynėse su kareiviais. Karštas buvo, veržėsi į pirmąsias gretas... O vyresnysis Ivanas, kaip vienas iš sukilimo vadų, sušaudytas Kijeve. Ir štai dabar jie, Romualdas ir Ivanas, vilki ilgais, baltais drabužiais ir kažko klausia, bet Povilas nesupranta žodžių, girdi tik jų balsus.

- Aš atkeršijau už jus... Pabėgęs iš kalėjimo, tam aš ir grįžau pas sukilėlius, kad atkeršyčiau... - sako Povilas.

Broliai suprasdami linkteli, ima jį už rankų ir kažkur veda. - Kur mes einame? - klausia Povilas. Bet atsakymo neišgirsta. Į akis plieskia raudoni saulėlydžio gaisrai. Ir ramybės jau ne baltos, o raudonos raudonos...

- Vaikeliai, mano vaikeliai! Nepalikite manęs!... - pasiveja juos motinos balsas, pereinantis į raudą, užpildančią visą vakaro žaromis plazdančią erdvę.

Pažadintas tos raudos, Povilas jau iki ryto nesumerkė akių, niekaip neišėjo iš galvos taip aiškiai regėtas sapnas. Ir dabar, pro nakties tamsą, pro storas kalėjimo sienas jis mintimis skrieja į savo gimtąjį Gorkečevą, regi motinos, tėvo ir kitų artimųjų veidus, vaikšto tokiomis jaukiomis nuo vaikystės pamėgto parko alėjomis... Tačiau tuos prisiminimus ir gimtinių regėjimus lyg juodas žaibas vis perrėžia šiurpinanti mintis: "Ten aš jau negrįšiu, jau niekada nematysiu savo artimųjų..."

Pribloškė jį žinia, kad įvykdytas mirties nuosprendis Domininkui ir Aleksandrui Maleckiams. Jų jau nebėra... Vadinasi, tas pats laukia ir jo. Tie nuolatiniai tardymai, vis storėjantis bylos aplankas tik tam, kad būtų nuosprendis, atitinkamai įformintas, įteisintas.

Nors jau grįžta saulė, pradeda ilgėti diena, bet brėkšta ilgai ir vangiai. Sulaukus ryto, Povilą apima baimė. Nesudrebėdavo jo širdis, kylant į mūšį, pamačius priešais save iškeltą kazoko kardą, o dabar baimė tarsi koks smaiglys įsėlino į kamerą ir apglėbė visą kūną, užnuodijo sąmonę. "Jau suskaitytos tavo dienos... Po jaunystės, po gyvenimo! Pabėgęs iš kalėjimo, galėjai sprukti į užsienį. Gudresni taip ir padarė, gelbėjo savo kailį. Ko kišai galvą ištrūkęs?! Žodžio laikeisi, už brolius norėjai atkeršyti? Kvailystė! Nugalybys tave ir pakas kaip šunį..." - kuždėjo baimė visuose kameros kampuose.

O gal dar galima pakeisti šitą baisią lemtį? Juk nuosprendžio dar nėra. Tardytojas vis primena: jeigu nori, kad bausmė būtų sušvelninta, nieko neslėpk, viską išklok kaip per išpažintį... Kad ir kokia baisi būtų katorga, bet tai dar ne mirtis. Jis jaunas, ištvertų. O kas iš to, kad pirma laiko atsiguls po velėna?

Vaikščioja Povilas po kamerą, blaškosi lyg žvėris narve. Nejaugi viskas baigta? Baimė neatlėgsta. Tik kažkur giliai sąmonėje žybteli kibirkštelė vilties. Jeigu jis prisipažintų, ką melavo, pasakytų, ką nusiėpė, tai gal pasigailėtų... Reikia kreiptis į teisumą, šiuos savo ketinimus išdėstyti raštu.

Povilas ėmė belsti į kameros duris. Prašys prižiūrėtojo popieriaus, rašalo ir plunksnos.

IV

"Jo Didenybės Imperatoriaus įsaku įsteigtas karo teismas /.../ kaltinamąjį Povilą Ivanovičių Červinskį, Vitebsko gubernijos dvarininką, 23 metų amžiaus, Romos katalikų tikėjimo, už pabėgimą iš Dinaburgo tvirtovės (po teismo nuosprendžio išsiųsti katorgos darbams už dalyvavimą maištininkų gaujoje) ir vadovavimą

raitų maištininkų gaujai, kuri Ukmergės valsčiuje plėšikavo, remiantis I knygos 168, 174, 175 ir 176 straipsniais, Baudžiamuoju karo lauko teismo statutu ir pagal I kategoriją Aukščiausiojo patvirtintų 1863 m. /?/ mėn. 4 d. taisyklių /.../ nuteisia mirties bausme sušaudant. Jo dvarą ir turtą, jeigu to turto esama, konfiskuoti į valstybės išdą /.../"

Vilnius, 1864 m. vasario 21 d.
(Iš teismo nuosprendžio)

Kitokio nuosprendžio ir nereikėjo tikėtis. Pats

generalgubernatorius domėjosi jo byla. Maištininkams jokie pasigailėjimo, jokių nuolaidų... Nors ir ketino, bet nieko naujo Povilas nepasakė ir per paskutinį tardymą. Jam net pasidarė gėda tąkart apėmusios baimės, silpnumo. Gėda prieš tuos žuvusius draugus. Jie nepabūgo, neišdavė. Kad ir kaip sunku, bet negalima palūžti ir tada, kai žinai, kad nedaug beliko gyventi. Kaipgi pažvelgsi į akis broliams, draugams, kai susitiksi juos tenai... Susitaikė Povilas su savo likimu, apsiramino, pasidarė viskam abejingas. Tegu jau greičiau ateina tos paskutinės akimirkos. Ir kad pataikytų tiesiai į širdį, nereikėtų kankintis...

Tačiau jie kažkodėl delsė, neskubėjo vykdyti nuosprendžio. Praslinko kone mėnuo. Per tą laiką Povilas pražilo...

...Jau pavasaris. Saulė tirpdo sniegą. Prie kelio vešantys karklai sidabruoja "kačiukais", kalvos jau plikos ir daug kur arimai juoduoja. Bunda žemė. Antai žydrynėje virpa, čirena viversys. Tačiau kai žinai, kad paskutinį kartą matai pavasarėjančius laukus ir paskutinį kartą girdi virš laukų pakilusį viversį, ne džiugina, kai kitados, o kelia graudulį iš aukštai atsklidusi giesmelė. Bepigu tam paukšteliai, jis laisvas, jis laimingai sugrįžo gimtinėn. O kad galėtum dabar pavirsti viversiu!..

Laisvė!.. Už ją mirė draugai. Už ją mirs ir jis... O kad visi būtų supratę, kad už laisvę reikia kovoti, jos siekti! Ko gero, ne tiek jau daug ir norinčių tos laisvės. Gaus žemės rėžį, nugriebs storesnį kėsnį, ir jau nesvarbu, jog aplink tamsa, jog dūsta dvasia. Tačiau argi gali amžinai vergauti visa tauta, argi nesubyra imperijos? Nejaugi veltui pralietas tiek kraujo, tiek kančių patirta, turėtų, vis dėlto turėtų kada nors vėl atbusti, atsikvošėti lenkai, lietuviai, gudai.

*Ak, betgi kas galėtų pažadėti,
Kad šiandien ras tą žodį stebuklingą,
Kuris sutrupins nevirtį siaubingą,
Kurs nuo širdžių nuris tą uolą sunkią,
Kad ašaros, pro ją neprasisunkę,
Mūs akyse ir vėlėk pasirodys?*

Kiek metų reiks, pakol užgims toks žodis! - ateina į atmintį, suskamba lyg varpo aidas Adomo Mickevičiaus eilutės iš "Pono Tado". O Poete, tas žodis užgimė! Jį girdėjo tie, kurie stojo į sukilėlių gretas, ėmėsi ginklo. Ir jų buvo ne šimtai, o tūkstančiai. Bet dar per mažai buvo girdėjusių tą žodį. Pralaimėjome... Kiek

žuvo ir kiek dar jie nukankins... Tačiau žodis lieka. Jo nesušaudysi, nepakarsi...

Šias, nežinia kaip ir iš kur atklydusias mintis, prisiminimus tarsi geluonis persmelkia žinojimas, kad šita kelionė paskutinė... Kad ji veža mirti... Sušaudys Užpaliuose, kad pamatytų visi pažinojusieji, kad įbaugintų kitus. Kankintojams dar reikia ir tokio spektaklio...

Tuoj jis išgers paskutinę kančios taurę, o po to - nebūtis... Ir vis dėlto norėtų, dar norėtų, kad šita kelionė per pavasarėjančius laukus taip greitai nesibaigtų, kad dar galėtų atsižiūrėti į žydrą dangų, į žalius šilus, ir tuos vaizdus paskui išsineštų anapus. Žydės gėlės, čiulbės paukščiai, šypsisis merginos, o jo jau nebebus... Niekada nebebus šitoje gražioje žemėje. Paliks ją amžinai, aplaistęs krauju...

Į bausmės vietą kareivių lydimą Povilą Červinskį užpalėnų minia sutiko tylėdama. Daug žmonių buvo varu suvaryti, kad stebėtų egzekuciją. Juk ne tiek daug atsirastų smalsuolių žiūrėti į kančią...

Dunda, kaip dunda žemė po sunkiais kareivių batais. Daužosi ir širdis krūtinėje. Dar labiau ji ėmė daužytis, lyg norėdama iššokti iš kūno ir pabėgti, kai Povilas pamatė, jog ji veda prie dviejų į žemę įkastų

stulpų, ant kurių skersai prikalta stora kartis. Vadinasi, ne šaudys, kaip skelbė nuosprendyje, o kars!..

Kas ir kodėl pakeitė bausmę? Kokia baisi mirtis!.. Kad tik jie nepamatytų siaubo veide. "Viešpatie, palengvink kančią, būk man gailestingas". Išpiltas prakaito, staiga išblyškęs lyg drobė, jis žengė prie kartuvių, kur per skersinį permesta karojo apibrizgusi virvė. Kitą virvės galą laikė trys įraudusiais veidais vyrai, matyt, vietiniai, vieno jų nosis buvo tokia pat papurtusi kaip to sukilėlių pakarto Babinkovo. Kas iš to, kad tą vieną jų pakaliką tada pakorė, užtektinai liko kitų. Dabar šitie kars...

Povilas jau nebeturėjo jėgų žiūrėti, kas dedasi aplinkui. Jis užmerkė akis, kai prišokęs kareivis nėrė ant kaklo kilpą. Jis negirdėjo, ką ūsuotas, pasipūtęs karininkas kalbėjo miniai, tik stengėsi kaip nors sulaikyti iš akių besiveržiančias ašaras. Negirdėjo ir nematė, kaip buvo duotas ženklas traukti virvę. Kilpa iškart užveržė kaklą, Povilo kūnas kilstelėjo aukšty, lyg bandytų skristi į dangų, bet tuoj pat nukrito žemėn. Virvė nutrūko...

Atmerkęs akis, jis pamatė virš savęs, pačioje dangaus gelmėje, spurdantį vievėrsį, išgirdo jo giesmę. Tokią skambia, nesutelpančią padangėje. Ir gaudžią gaudžią...

- Iskarijotai, bedūšnykai, - nuvilnijo per minią. Ėmė raudoti moterys.

- Suraskite kitą virvę! Greičiau! Kalės vaikai... - plūdosi, niršo karininkas.

"Dieve, Dieve, pasigailėk manęs, nusidėjėlio... Atleisk mano kaltes..." - šnibždėjo Povilas pamėlusiomis lūpomis.

Antrą kartą virvė nenutrūko. Visą dieną ant jos iškabojo Užpaliuose pakarto sukilėlio Povilo Červinskio kūnas.

"Bausmės vykdymas prasidėjo 1 val. ir 10 min., bet tęsėsi ilgai, nes virvė, parūpinta Ukmergės ispravniko, neišlaikė nusikaltėlio, nutrūko, nusikaltėlis nukrito visai gyvas, ir tada buvo pakartas kitą kartą. Tada jau mirė.

Persiūti virvės prieš bausmę niekas nesiryžo, nes įsakymo nesklandumo atveju nebuvo duota, ir jeigu taip būtų atsitikę ir su kita virve, tai atsakomybė tektų /neįskaitomas žodis/.

Nevisiškas kartuvių įrengimas padarė nekokį bausmės įspūdį, nes valstiečiai turėjo laikyti ir traukti kitą virvės galą, tai atrodė kvailai ir paliko blogą įspūdį, taipogi trukdė greitai įvykdyti bausmę. Bausmę vykdant turėjo būti 3-ojo Šiaulių bataliono vadas pulkininkas Gelselbergas, bet prieš kelias dienas jis gavo 14 dienų atostogų ir skubiai jomis pasinaudojo. Tai vietoj jo bausmę stebėjo laikinasis to bataliono vadas kapitonas Pešnickis".

(Iš Ukmergės karinio viršininko raporto
Ukmergės ir Panevėžio
kariuomenės vadui)

Jono JUNEVIČIAUS nuotr.

REZISTENCIJOS PRADŽIA IR JOS IŠTAKOS

Gintaras VAIČIŪNAS

**Ginkluoto pasipriešinimo pradžia Anykščių rajone
1944-1945 m.**

Lietuvos partizanų organizacija Anykščių rajone, kaip ir visoje Lietuvoje, turi gilią šaknį, siekiančią karo (1941-1944 m.) ir netgi pirmosios sovietinės okupacijos (1940-1941 m.) laikotarpį. Dabartinė Anykščių rajono teritorija nepriklausomybės metais ir prasidėjus okupacijai, 1940-1950 m. įėjo į 4 apskritys - Utenos, Ukmergės, Panevėžio, Rokiškio. Anykščių rajonas buvo sudarytas tik 1950 m. birželio 20 d. Stambiausios Lietuvos rezistencijos organizacijos savo padalinių struktūrą derino su administraciniu paskirstymu Lietuvoje. Tam tikriems organizaciniais vienetams vadovauti buvo sudaromi apskričių, valsčių štabai, ir jie savo veiklą organizavo apskričių ir valsčių ribose.

Lietuvių frontas (LF-as)

Utenos ir Ukmergės apskrityse jau vokiečių okupacijos laikotarpiu aktyviai veikė Lietuvių frontas (LF-as). LF-as buvo pradėtas burti dar 1941 metų rudenį, iniciatoriai - I. e. Lietuvos laikinosios vyriausybės premjero pareigas J. Ambrazevičius, laikinosios vyriausybės ministras A. Damušis, filosofas A. Maceina, istorikas Z. Ivinskis ir kiti žymūs kultūros ir politikos veikėjai. Pagrindinis šios organizacijos, kaip, beje, ir kitų rezistencijos organizacijų tikslas buvo Lietuvos nepriklausomybės atkūrimas. LF-o įkūrimas - tai atsakymas į vokiečių okupacinės valdžios veiksmus. Organizacijos kūrimo centrai buvo Vilniaus ir Kauno universitetai, kur dėstytojai dirbo dauguma LF-o vadovybės narių. Į LF-o veiklą įsijungė daug studentų, inteligentijos atstovų, Lietuvos kariuomenės karininkų.

LF-o vadovybė susikūrė Lietuvą į Apygardas ir veikė per apygardų įgaliotinius. Jie iš vadovybės gaudavo įsakymus, pagrindinės spaudos, visa tai buvo siunčiama per ryšininkus, iš jų centras gaudavo ataskaitas apie darbą vietose. Vokiečių okupacijos metais LF-o veikla daugiausia buvo organizacinio pobūdžio: telkiami nauji nariai, plačiai skleidžiamos nepakantumo okupacinei valdžiai nuotaikos. Pradėti kurti ir ginkluoti būriai, bet ginkluota kova nebuvo pradėta. Situacija pasikeitė 1944-ųjų vasarą, prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai, likę Lietuvoje LF-o vadovybės nariai organizavo ginkluotą pasipriešinimą.

Dar 1942 m. gegužės mėn. Kaune susikūrė LF-o bazinis sektorius - Kęstučio vardo karinė organizacija, jos nariai pradėjo ruošti ginkluotai kovai. Pirmieji centrinio Kęstučio organizacijos štabo nariai buvo: Lietuvos kariuomenės pulkininkas - leitenantas Juozas Jankauskas, Lietuvos kariuomenės aviacijos pulko majoras Zigmas Drunga, Lietuvos kariuomenės pulkininkas - leitenantas Kazys Vitkus,

Žuvusiųjų giminių, artimųjų pastatytas paminklinis akmuo Jovaišių sodybvietėje Butkiškių vienkiemyje netoli Andrioniškio, kur 1948-1949 m. veikė Aukštaitijos partizanų štabas.

Kauno universiteto dėstytojas Martinaitis.

LLA - Lietuvos laisvės armija

LLA, kaip ir LF-as, buvo gana gausi, apimanti visą Lietuvą rezistencinė organizacija. LLA susikūrė 1941 m. gruodžio 13 d. Ją įsteigė Vilniaus universiteto studentas teisininkas Kazys Veverskis, jis buvo šios organizacijos vadas iki savo žuvimo dienos (1944. 12. 29). LLA branduolį sudarė radikalai nusiteikę Lietuvos kariuomenės jaunesnieji karininkai. LLA organizacija, kaip ir LF-as, buvo padalinta į du sektorius (padalinius): veikiantį sektorių (VS) ir organizacinį sektorių (OS). Žymesni LLA vadai ir organizatoriai be K. Veverskio buvo Lietuvos kariuomenės karininkai leitenantai: Adolfas Eidimtas, Adolfas Kubilius, Algimantas Zaskevičius. Ilgainiui, ypač Aukštaitijoje, LLA tapo bendrinium Lietuvos partizanų vardu. Vokiečių okupacijos metais LLA taktika buvo labai panaši į LF-o. Abi organizacijos stengėsi patraukti į savo pusę kuo daugiau veiklesnių lietuvių patriotų, juos įjungti į savo organizacinius vienetus, leido pagrindinę literatūrą, ją platino tarp gyventojų, rinko ginklus, kūrė slaptus ginkluotus būrius. Abiejų organizacijų, LF-o ir LLA, tikslas vienas - atkurti Lietuvos nepriklausomybę.

LF-as ir LLA Utenos apskrityje

Į Utenos apskritį įėjo Anykščių, Debeikių, Skiemonių valsčiai. Nuo 1950 m. birželio mėn. sukūrus Anykščių rajoną, jo teritorijoje atsidūrė nemaža kaimų, kurie anksčiau priklausė Vyžuonų ir Leliūnų valsčiams. Beveik pusė dabartinio Anykščių rajono anksčiau priklausė Utenos apskrčiai. Utenos apskrityje LF-o sektorius - Kėstučio organizacija susikūrė 1943-ųjų pradžioje. Į apskrities štabą įėjo įvairiose vokiečių valdžios įstaigose Utenoje dirbę lietuviai: Balys Žvirblis, Vytautas Maželis, Jurgis Sirgėdas, Bronius Sinkevičius ir kt., dauguma iš jų buvo Lietuvos kariuomenės karininkai. Balys Žvirblis buvo baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universitetą teologijos ir filosofijos fakultetą, dirbo Utenos gimnazijoje mokytoju, dėstė filosofiją, psichologiją, lotynų kalbą, kilęs iš Svėdasų valsčiaus Galvydžių km. Vytautas Maželis, baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universitetą juridinį fakultetą, iki 1943 m. dirbo Utenos miesto teisėju. Jurgis Sirgėdas, Lietuvos kariuomenės kapitonas, dirbo Utenos miesto burmistro padėjėju ir Utenos gimnazijoje dėstė kūno kultūrą. Bronius Sinkevičius, Lietuvos kariuomenės leitenantas, iki 1944 m. dirbo Utenos miesto burmistru. Į Kėstučio organizacijos štabo veiklą jis įsijungė kiek vėliau. Bronius Vaivada, Lietuvos kariuomenės aviacijos pulko majoras, baigęs Strasbūro (Prancūzija) geofizikos ir matematikos institutą, vienas iš pirmųjų profesionalių Lietuvos meteorologų. Bronius Stasiūnas, teisininkas su aukštojo išsilavinimu, dirbo Utenos miesto valdybos metrikacijos skyriaus vedėju. Utenos gimnazijos mokytojai: Gadiminas Pūslis, Vytautas Pakštas, Vytautas Petravičius, Kauno universiteto studentai Vytautas Liūma ir Pranas Čepėnas, Stasys Žibėnas, Lietuvos kariuomenės majoras Benediktas Kalietka.

Pagrindiniai Utenos apskrities Kėstučio organizacijos štabo kūrimo iniciatoriai buvo svėdasiečiai Balys Žvirblis ir Utenos miesto teisėjas Vytautas Maželis. Vadovavo štabui Balys Žvirblis. Nuo 1943 m. balandžio mėn. štabo viršininku ir Kėstučio organizacijos vadu paskirtas Bronius Vaivada. 1944 m. pradžioje Utenos apskrities Kėstučio organizacija jau turėjo 350 narių, 50 įvairių šaunamųjų ginklų, 200-300 egzempliorių tiražu leido pagrindinį laikraštį "Laisvės keliais". Visuose Utenos apskrities valsčiuose slapta nuo okupacinės vokiečių valdžios buvo organizuojami ginkluoti būriai. Gerokai pasikeitė organizacijos veikla, prasidėjus antrajai sovietinei okupacijai 1944 m. vasarą. Daugumas štabo narių ir eilinių organizacijos narių pasitraukė į Vakarus. Buvo pertvarkytas štabas, visų Kėstučio organizacijos ginkluotųjų pajėgų vadu paskirtas Lietuvos kariuomenės majoras Benediktas Kalietka. Kėstučio organizacijos būriai pradėjo kovą prieš sovietus, laikraštis "Laisvės keliais" pradėtas leisti 500-600 egzempliorių tiražu. Dar 1944 metų pradžioje daugelyje Utenos apskrities valsčių slapta nuo vokiečių buvo sukurti ginkluoti būriai, arba ruošiamasi juos apginkluoti. Paprastai viename valsčiuje buvo kuriamas vienas būrys.

Anykščių valsčiuje 1944 m. pradžioje buvo pavesta organizuoti būrį Lietuvos kariuomenės leitenantui Anykščių progimnazijos mokytojui Juozui Karosui, gimusiam 1910 m. Išlikusiuose dokumentuose trūksta nuorodų apie šio būrio kūrimą ir jo veiklą, neaiškus tolesnis Juozo Karoso likimas.

Debeikių ir Skiemonių valsčiuose 1944 m. pradžioje Kėstučio organizacija turėjo po 30 narių. Žinoma, kad

Skiemonių ir Aluntos valsčiuose būrius organizavo Jonas Steponavičius, gimęs 1910 m., daugiau apie tai nėra žinių.

LLA Utenos apskrityje

LLA Utenos apskrities štabas sukurtas 1942 m. pabaigoje, dar anksčiau negu Kėstučio organizacijos apskrities štabas. Organizacijos kūrimo iniciatorius Lietuvos kariuomenės leitenantas Kazys Lisauskas, dirbęs Utenos apskrities komendantūroje. Pirmieji LLA organizatoriai buvo: Kauno Vytauto Didžiojo universiteto studentai Jonas Baltuška ir Kęstutis Žulys, Utenos kooperatyvo buhalteris Jonas Lasys, Utenos gimnazijos mokytojai: Vaclovas Smalys, Vytautas Tamošiūnas, Vytautas Liūma. Utenos apskrities LLA štabas iš esmės pasikeitė 1944 m. vasario mėn. pradėjus šaukimą į generolo Plechavičiaus rinktinę, nes beveik visi štabo nariai išėjo savanoriais į šią rinktinę. Likę Utenoje štabo nariai informavo savo vadovybę Vilniaus apygardos LLA štabe apie susidariusią situaciją. Vilniaus apygardos štabas nauju apskrities LLA štabo viršininku paskyrė Lietuvos kariuomenės aviacijos pulko leitenantą Juozą Karosą. Tai tikriausiai vienas ir tas pats žmogus, kuriam Kėstučio organizacijos vadas B. Vaivada buvo pavedęs organizuoti karinį šios organizacijos būrį Anykščių valsčiuje. KGB archyvuose dokumentuose abiejų organizacijų vadai kartais įvardinti kaip Kėstučio organizacijos dalyviai, kartais kaip LLA nariai. Tai, matyt, galima paaiškinti ir tuo, kad kai kurie rezistencijos vadai siekė, jog šios organizacijos susijungtų ir drauge kovotų su okupantais, todėl stėjo iš karto į abi organizacijas. Už tai, kad susijungtų organizacijos, nuo pat pradžios kovojo Utenos apskrities Kėstučio organizacijos vadas B. Vaivada. Jis jau nuo 1943 m. pradžios Utenos mieste nuolat susitikdavo su apskrities LLA vadu K. Lisausku ir tarėsi dėl abiejų organizacijų susijungimo. K. Lisauskui 1944 m. vasario mėn. išėjo savanorių į Plechavičiaus rinktinę, Br. Vaivada vedė derybas tuo pačiu klausimu su LLA kuopos vadu Lietuvos kariuomenės kapitonu Mykolu Augučiu. Derybos dėl susijungimo vyko ne tik vietose - apskrityse, bet ir organizacijų veikimo centruose - Kaune ir Vilniuje. 1944 m. pradžioje centrinis Kėstučio organizacijos štabas ir centrinis LLA štabas Kaune sukūrė bendrą Nacionalinį gynybos komitetą, bet jis greitai dėl nesutarimų iširo. Suvienyti organizacijų nepavyko ir Utenos apskrities Kėstučio organizacijos vadui Br. Vaivada.

1944 m. gruodžio 31 d. jau LLA organizavo bendrą LLA ir Kėstučio organizacijos vadų susirinkimą Saldutiškio valsčiuje, kur buvo kalbama dėl organizacijų sujungimo. Br. Vaivada tuo metu negalėjo išvykti ir pasiuntė į susirinkimą Kėstučio organizacijos štabo narį LK majorą B. Kalietką. Neaišku, kaip baigėsi šis susitikimas, bet jau nuo 1945 kovo mėn. LLA organizuotam stambiam partizanų junginiui - "Tigro" rinktinei vadovavo B. Kalietka, 1944 m. gruodžio mėn. Br. Vaivada išvykus dirbti mokytoju į Panevėžio miesto gimnaziją, apie 100 organizacijos narių perėjo į LLA ir papildė partizanų gretas. 1945 m. vasario pabaigoje Kėstučio organizacijos centrinis štabas išleido nutarimą - nedelsiant susijungti su LLA organizacija. Utenos apskrityje tai buvo padaryta 1945 m. balandžio pabaigoje. 1945 m. vasario mėn. Utenos valsčiaus Bilekiemio kaime Kėstučio organizacijos štabo nario Stasio Žibėno namuose vyko abiejų organizacijų vadų pasitarimas dėl susijungimo. Kėstučio štabo nariai Kauno universiteto studentas Stasys Žibėnas ir Utenos

Antanas Slučka - Šarūnas, Lietuvos kariuomenės viršila, Vilniaus universiteto studentas medikas, 1944-45 m. organizavęs pirmųjų partizanų veiklą Troškūnų, Anykščių, Debeikių ir Viešintų valsčiuose, 1945-1947 m. Šarūno rinktinės vadas, 1947-1948 m. Algimanto apygardos vadas, 1948-1949 - Šiaurės Rytų sritys (Aukštaitijos) partizanų vadas ir jo žmona Joana Slučkienė - Neringa.

Jie abu žuvo 1949 m. spalio 29 d.

gimnazijos mokytojas Vytautas Petravičius nutarė, kad nesant ryšių su centru, reikia kurti naują organizaciją Lietuvos partizanų sąjungą - LPS, su LLA nesusijungti, bet toliau bendradarbiauti. S. Žibėnas ir V. Petravičius buvo nepatenkinti, kai aktyvus LLA dalyvis "Sakalo" rinktinės partizanų štabo narys, klierikas Algimantas Šumėnas - Kurklys įstojo į LPS ir kai kuriuos LPS narius, tarp jų Utenos gimnazijos mokytoją Vytautą Pakštą ir Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantą Kauno universiteto studentą mediką Vladą Mikulėną prikalbino pereiti į LLA.

1945 m. pradžioje Kėstučio organizacijos štabas apskrityje prarado ryšius su centru, dauguma štabo narių žuvo arba buvo suimti. Likę aktyvūs organizacijos nariai V. Petravičius ir S. Žibėnas ėmė kurti LPS organizaciją. Tokiu pat pavadinimu - LPS 1945 m. pradžioje susikūrė rezistencijos organizacija Kauno mieste, nėra aišku, ar turėjo šios organizacijos tarpusavio ryšius.

1945 m. pirmoje pusėje Utenos apskrityje veikė LPS ir LLA partizanų būriai. Utenos apskrities Užpalių, Vyžuonų, Utenos valsčiuose ir Rokiškio apskrities Kamajų ir Svėdasų valsčiuose veikė LPS Gedimino rinktinė, Gedimino LPS štabui priklausė 9 partizanų būriai, kurie veikė minėtuose valsčiuose; kiekviename iš jų buvo po 10-20 partizanų, iš viso apie 120-150 partizanų. Jau 1944 m. spalio mėnesį Kėstučio organizacijos nariai Jonas Mierkis ir Antanas Būga Užpalių valsčiuje organizavo Gedimino vardo partizanų būrį, bet žiemą tas būrys išsisklaidė. Nuo 1945 m. pavasario atvykus į Užpalių valsčių Kėstučio organizacijos štabo nariams Vytautui Petravičiui ir Stasiui Žibėnui Gedimino būrys reorganizuojamas į LPS Gedimino rinktinę.

1944 m. antroje pusėje ir 1945 metais apie Anykščių, Debeikių, Skiemonių Kėstučio organizacijos ir LPS partizanus žinių nerasta. Archyvuose dokumentuose visi partizanų būriai įvardinti vado pavarde arba jo slapyvardžiu, arba jie minimi kaip LLA organizacijos būriai.

ANYKŠČIŲ VALSČIAUS PARTIZANAI 1944-1945 METAIS

Pirmieji partizanų būrių organizatoriai ir vadai Anykščių valsčiuje buvo: Lietuvos kariuomenės puskarininkis Kazimieras Tyla iš Bičionių kaimo, Anykščių šaulių būrio narys

Juozas Kalendra - Dėdė, Jonas Biliūnas iš Niūronių kaimo (rašytojo Jono Biliūno giminaitis), Lietuvos kariuomenės puskarininkis Juozas Ališauskas - Tigras, Niūronių kaimo pradžios mokyklos mokytojas Jurgis Urbonas - Lakšutis.

1944 m. gruodžio mėnesį Burbiškio miške susirinko daugiau kaip 100 partizanų iš Anykščių, Skiemonių, Debeikių, Kurklių ir net Kavarsko valsčių. Vadu išsirinko K. Tylą - Tarzaną. Partizanai, kaip ir kitose Lietuvos vietose, išsiskirstė į kuopas, būrius, skyrius. Utenos apskrities NKGB skyriaus 1944 m. gruodžio mėnesio raporte į Vilnių nurodyta, kad LLA partizanai 1944 m. gruodžio 20 d. ėjo išpažinties Burbiškio bažnyčioje pas kunigą Juozą Šiaučiuoną ir atvykusį iš Anykščių kleboną Joną Čepėną. Raporte Burbiškio apylinkių partizanai nurodyti kaip LLA nariai, 1944 m. gruodžio pabaigoje į Anykščius buvo atsiųstas NKVD dalinys. 1944 m. gruodžio 26 d. prasidėjo Burbiškio miško siautimas, partizanai buvo išsklaidyti, nemažai jų pasitraukė Anykščių link į Ramuldavos girią. J. Kalendros - Dėdės būrys 1945 m. pradžioje turėjo 20 partizanų, dažniausiai laikėsi tarp Anykščių ir Rubikių kaimo. J. Biliūno būryje 1945 m. pradžioje buvo 45 partizanai, laikėsi Ramuldavos girioje. Ten pat, Ramuldavos girioje, 1944 m. rugsėjo mėn. susikūrė "Beržo" būrys - vadas J. Ališauskas. 1944 m. pabaigoje būryje buvo net 50 partizanų. 1945 m. iš abiejų būrių likučių susikūrė "Perkūno" būrys, vadu išsirinko J. Urboną - Lakšutį, 1945 m. vasarą būryje buvo 36 partizanai, šis būrys priklausė 3-ajai LLA Vytauto apygardai Šarūno rinktinei Algirdo kuopai. Šarūno rinktinė susikūrė 1945 m. pradžioje, rinktinės štabo nariai laikėsi bunkeriuose prie Andrioniškio. Rinktinės vadas Antanas Slučka - Šarūnas dažnai lankydavosi Ramuldavos girioje. Nuo 1945 m. vasaros visi Anykščių valsčiaus partizanai priklausė 3-ajai Vytauto apygardai Šarūno rinktinei Algirdo kuopai.

Debeikių valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

Apie Kėstučio ir LPS organizacijų partizanų būrius Debeikių valsčiuje, kaip ir Anykščių valsčiuje, KGB archyvuose dokumentuose žinių nėra. Apie LLA organizacijos veiklą Debeikių valsčiuje užsimenama jau nuo 1945 m. pradžios. 1944 m. gruodžio mėnesį Utenos gimnazijoje susikūrė LLA grupė, jai priklausė ir neseniai Anykščiuose miręs, buvęs politinis kalinys Vytautas Namajuška. Grupės nariai,

daugiausia vyresniųjų klasių mokiniai, turėjo užduotį kuo daugiau žmonių įtraukti į LLA veiklą. V. Namajuškai buvo pavesta organizuoti LLA Leliūnų, Vyžuonų, Debeikių valsčiuose. Per keletą mėnesių V. Namajuškos paskatinti iš minėtų valsčių įstojo 60 žmonių, bet greitai buvo suimtas ir jo darbą pratęsė LLA partizanų rinktinės vadas Antanas Slučka - Šarūnas. 1945 m. kovo mėnesį Leliūnų valsčiuje Šileikių kaime A. Slučka sukvietė partizanus iš Leliūnų, Vyžuonų, Debeikių valsčių ir sudarė LLA partizanų kuopą, kurioje buvo 3 būriai, iš viso kuopoje - apie 150 partizanų. Pirmajam kuopos būriui vadovavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Povilas Stasiulionis - Vilkas iš Šventupio kaimo Vyžuonų valsčiaus, antrajam būriui vadovavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Vincas Laucius - Kirvis iš Stabulankių kaimo Vyžuonų valsčiaus, trečiam būriui ir visai kuopai - Antanas Slučka - Šarūnas. 1944 m. pabaigoje Debeikių valsčiuje susikūrė 20 partizanų būrys, vadovaujamas buvusio Debeikių valsčiaus šaulių būrio vado Jono Balčiūno iš Kalvelių kaimo. Nuo 1945 m. vasaros visi Debeikių valsčiaus partizanų būriai priklausė 3-ajai LLA Vytauto apygardai "Liūto" rinktinei Gedimino kuopai.

Skiemonių valsčiaus partizanai 1945 m.

Skiemonių valsčiuje nuo 1945 m. pradžios veikė 2 partizanų būriai, vadovaujami Skiemonių pradžios mokyklos mokytojo Alfonso Leščiaus - Šalteškio ir buvusio vermachto kareivio Antano Paulausko - Lizdeikos iš Kurklių valsčiaus Užunevėžio kaimo. Lizdeikos vadovaujamas "Sakalų" būrys

veikė Skiemonių ir Kurklių valsčiuose. Abu partizanų būriai priklausė LLA "Sakalo" rinktinei. "Sakalo" rinktinės štabas buvo įsikūręs Pakalnių miške Leliūnų valsčiuje. Rinktinė buvo suburta, kai LLA "Tigro" rinktinės štabas ir pagrindinės jėgos po didelių kautynių 1945 m. kovo 10-12 d. prie Kiauneliškio kaimo pasitraukė į Antanų girią prie Baltarusijos. Utenos apskrities partizanams trūko vieningo vadovavimo, todėl grįžęs iš Antanų girios vienas iš "Tigro" rinktinės štabo narių Pranas Švilpa - Barzdyla ėmėsi kurti naują LLA rinktinę. Susikūrusią rinktinę pavadino "Sakalo" vardu. Rinktinė išsilaikė tik 2 mėnesius, 1945 m. birželio mėn. rinktinės štabas buvo sunaikintas, rinktinės būriai išsklaidyti. Likę partizanai išsiskirstė į kitus būrius ir 1945 m. vasarą įsijungė į 3-ąją LLA Vytauto apygardos "Liūto" rinktinės Kęstučio kuopą.

Partizanai Rokiškio apskrityje 1944-1945 m.

Iki 1950 m. į Rokiškio apskritį įėjo Svėdasų valsčius. Čia partizanų judėjimas buvo labai aktyvus, ypač Šimonių girios rajone. Nuo 1944 m. pabaigos dauguma Rokiškio apskrityje susikūrusių partizanų būrių priklausė LLA organizacijai. Žymesni pirmųjų pokario metų partizanų vadai: buvęs Čedasų miestelio mokytojas Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas Kazimieras Kalpokas, jo vadovaujami LLA partizanų būriai veikė Rokiškio apskrities šiaurinėje dalyje, Panemunės, Rokiškio valsčiuose; buvęs mokytojas Lietuvos kariuomenės leitenantas Petras Vaidakavičius, kilęs iš Kurklių valsčiaus Trakinių kaimo. Jo vadovaujami LLA būriai veikė

Juozas Šibaila - Diedukas, buvęs Balninkų pradžios mokyklos vedėjas ir šiaulių būrio vadas, 1944-1945 m. kūrė pirmuosius partizanų būrius Kurklių, Balninkų, Kavarsko valsčiuose, 1949-1953 m. Visos Lietuvos partizanų vadovybės LLKS Tarybos narys. Žuvo 1953 m. vasario 11 d. Ramygalos apylinkėje prie Dovydų kaimo.

Jurgis Urbonas - Lakštutis, Niūronių kaimo mokytojas, vienas pirmųjų Anykščių valsčiaus partizanų vadų, 1947-1948 m. Algimanto apygardos štabo narys, redagavo apygardos partizanų leidinius "Partizanų kova", "Neįveiksi, sūnau šiaurės", "Pragiedruliai", "Pavergtos Šventosios kloniais". Žuvo 1948 m. vasario 2 d. Paandrioniškio kaime.

Pandėlio valsčiuje. Lietuvos kariuomenės savanorio Antano Streikaus LLA būriai veikė Obelių valsčiuje.

Svėdasų valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

Pirmaisiais pokario metais Svėdasų valsčiuje veikė abiejų pagrindinių organizacijų LF-o Kėstučio organizacijos ir LLA ginkluoti partizanų būriai; nuo 1945 m. pradžios ir Kėstučio organizacijos tęsinio LPS Lietuvos partizanų sąjungos ginkluoti būriai.

Kėstučio organizacijos ir LPS partizanų būriai

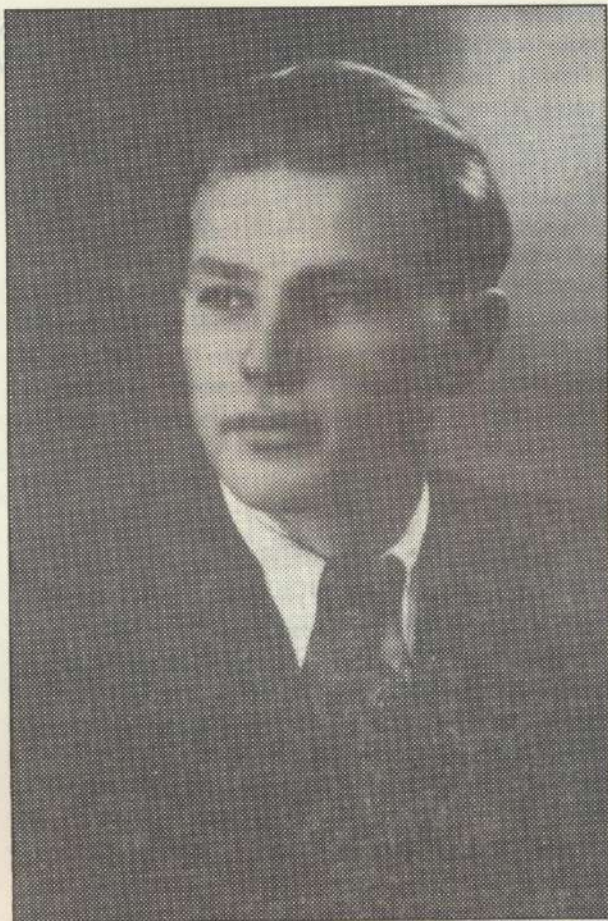
Svėdasų valsčiuje 1944-1945 m.

Pirmieji Svėdasų valsčiaus partizanų būrių organizatoriai J. Tumo - Vaižganto sesers anūkas, buvęs valsčiaus šaulių būrio vadas Albertas Nakutis iš Malaišių kaimo, inžinierius kultūrtechnikas Jurgis Guzas, kilęs iš Juodupės valsčiaus Sodeliškių kaimo, gyveno Svėdasų valsčiuje Galvydžių kaime. Lietuvos kariuomenės puskarininkis Jonas Černius iš Namajūnų kaimo Kamajų valsčiaus. Buvęs Traupio miestelio policininkas Alfonsas Paškevičius iš Žeimių kaimo Kamajų valsčiaus.

Vienas pirmųjų Svėdasų valsčiaus partizanų būrių, priklausęs Kėstučio organizacijai, pradėtas burti 1944 m. spalio 29 d. Būrys pavadintas "Nepriklausoma Lietuva", jo kūrimo iniciatoriai A. Nakutis, J. Guzas, Augustinas Baltuška iš Kunigiškių kaimo, Jonas Rimkus iš Pauriškių kaimo. Sukūrus partizanų būrį, pareigos buvo paskirstytos taip: Svėdasų valsčiaus partizanų (Kėstučio organizacijos) štabo viršininkas ir sekretorius J. Guzas, jis taip pat redagavo ir spausdino būrio laikraštį "Į kovą". Partizanų būrio vadas A. Nakutis, 1-ojo skyriaus vadas J. Rimkus, 2-ojo skyriaus vadas A. Baltuška. Štabas buvo įsikūręs Šimonių girioje bunkeryje, už kilometro į šiaurę nuo Legų kaimo. Susikūręs Svėdasų valsčiaus partizanų būrys buvo pavaldus rajono štabui, vadovavusiam dar ir Kamajų, Užpalių valsčių partizanų būriams. Rajono štabas veikė Svėdasų valsčiuje netoli Vyžuonų šilo. Rajono štabo viršininkas buvo Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas iš Šernupės kaimo Užpalių valsčiaus (pagal vienus šaltinius Sviklys Aleksandras). 1945 m. sausio 1 d. partizanų rajono štabo vadovybė buvo numačiusi susitikti su LLA partizanų būrių vadais, turėjo tartis dėl abiejų organizacijų partizanų būrių susijungimo. Bet tas susitikimas neįvyko, nes 1944 m. gruodžio 24 d. buvo sunaikintas Svėdasų valsčiaus partizanų būrio štabas, suimtas štabo viršininkas J. Guzas ir vėliau nuteistas 20 metų katorgos.

1944 m. rugpjūčio mėn. Svėdasų ir Kamajų valsčiuose lankėsi vienas iš aktyviausių apskrities Kėstučio organizacijos narių Utenos gimnazijos mokytojas Vytautas Pakštas. Jis dalino susikūrusių partizanų būrių vadams Kėstučio organizacijos štabo instrukcijas, pagrindinį laikraštį "Laisvės kelias". Kamajų valsčiuje Adomynės parapijoje V. Pakštas iš Kamajų partizanų būrio, vadovaujamo Černiaus Jono, priėmė priesaiką. Priėmę priesaiką partizanai bučiavo V. Pakšto atneštą trispalvę. J. Černiaus būrys veikė ne tik Kamajų, bet ir Svėdasų valsčiuje.

1945 m. pradžioje Svėdasų valsčiuje veikė 2 partizanų būriai, priklausę LPS Gedimino rinktinei. Rinktinės štabas veikė Užpalių valsčiuje Utenos apskrityje, jam vadovavo Lietuvos kariuomenės atsargos leitenantas Aleksandras Sviklys. Svėdasų valsčiuje Šimonių girioje laikėsi Alfonso Paškevičiaus - Liūto būrys, 1945 m. kovo mėn. būryje buvo 80

Jonas Stanevičius - Dėdė Vaitkus, LLA narys nuo 1943 m., vienas pirmųjų Troškūnų valsčiaus partizanų vadų, 1945 m. Šarūno adjutantas, 1946-1947 m. Gražinos kuopos vadas, 1947-1948 m. Algimanto apygardos štabo žvalgybos skyriaus viršininkas. Suimtas 1948 m. lapkričio 23 d., nuteistas 25 metams lagerio.

partizanų, įvairiuose šaltiniuose būrys vadinamas skirtingai: "Vilkų" būrys, Žalgirio būrys. Daugiausia Kamajų šile laikėsi atvykdamas į Svėdasų valsčių Šarūno būrys, 1945 m. kovo mėn. jame buvo 30 partizanų, būrio vadas J. Černius.

Buvęs Svėdasų valsčiaus partizanų būrio "Nepriklausoma Lietuva" vadas A. Nakutis 1945 m. gegužės mėn. buvo paskirtas 3-ios LLA Vytauto apygardos Šarūno rinktinės kuopos vadu. 1945 m. vasarą LPS partizanų būriai, veikusieji Svėdasų valsčiuje, perėjo į LLA 3-ąją Vytauto apygardą Šarūno rinktinę.

LLA partizanai Svėdasų valsčiuje 1944-1945 m.

Į Šimonių girios rajoną iš kaimyninių Debeikių ir Šimonių valsčių dažnai atvykdavo gausūs partizanų būriai. 1945 m. kovo mėnesio pradžioje Leliūnų valsčiuje Šileikių kaime susirinko apie 150 partizanų iš Svėdasų, Debeikių, Leliūnų valsčių. Buvo sukurta LLA kuopa, kuriai ėmė vadovauti troškūnietis Antanas Slučka - Šarūnas. Kuopa dažnai keitė dislokacijos vietą, daug kartų partizanai buvo pasitraukę į

Svėdasų valsčių. Po 1945 m. gegužės 9 d. kautynių prie Vilkabrukių kaimo kuopa išsisklaidė, likę partizanai pasitraukė į Šimonių girią ir nauju vadu išsirinko Mykolą Brilingą iš Aušros kaimo Debeikių valsčiaus. Į Svėdasų valsčiaus Šimonių girios rajoną 1945 m. pradžioje dažnai atvykdavo LLA partizanų būrys, vadovaujamas Antano Skupo, buvusio vermachto kareivio. Apie 30 partizanų A. Skupo būrys daugiausia veikė Kupiškio ir Šimonių valsčiuose, priklausė 3-iai LLA Šiaurės Lietuvos apygardai.

1944-1945 metų Rokiškio apskrities NKGB skyriaus ataskaitose vadovybei į Vilnių gausu pranešimų apie Svėdasų valsčiaus partizanų ginkluotus veiksmus. Pvz., 1944 m. lapkričio mėnesį Rokiškio NKGB skyriaus raporte paminėta, kad partizanai nušovė Svėdasų valsčiaus vykdomojo komiteto pirmininką Baltušką. Tarybiniai aktyvistai bijo išvykti iš miestelio į kaimus, laukia miestelio puolimo, visas valsčiaus aktyvas ruošiasi išbėgti į Rokiškį. Kaip ypatingas atvejis raporte nurodyta, kad Svėdasų valsčiaus partizanai taip sužūlėjo, kad net pradėjo savo žemės reformą. Atima žemė iš tų, kuriems davė tarybų valdžia, ir perduoda ją savo rėmėjams.

Partizanai Ukmergės apskrityje 1944-1945 m.

Iki 1950 metų į Ukmergės apskrities sudėtį įėjo Kurklių ir Kavarsko valsčiai. Nuo 1950 m. birželio 20 d. sudarius Anykščių rajoną, kai kurie buvusieji Taujėnų valsčiaus kaimai pateko į Anykščių rajono sudėtį.

LF-o Kėstučio organizacija LLA Ukmergės apskrityje

Ukmergės apskrityje 1942 m. gruodžio mėnesį buvo sukurtas LF-o apskrities komitetas. Jį sudarė buvęs Ukmergės miesto šaulių būrio vadas J. Lebeda ir Lietuvos kariuomenės vyresnysis leitenantas Pranas Uginčius. 1942 m. gruodžio pabaigoje J. Lebeda į savo darbo kabinetą Ukmergės mieste Juozapavičiaus gatvėje sukviėtė patriotiškai nusiteikusius lietuvius, dirbusius įvairiose įstaigose Ukmergės mieste. Susirinkimo metu buvo sudarytas apskrities LF-o komitetas iš 11 asmenų, taip pat LF-o apskrities štabas iš 6 asmenų. LF-o komiteto pirmininku išrinktas J. Lebeda, štabo operatyvinio skyriaus viršininkas Lietuvos kariuomenės kapitonas Juozas Krištaponis. Jis 1944 m. pabaigoje Panevėžio apskrityje sukūrė Vyties apygardą ir iki savo žuvimo jai vadovavo. Štabo kontržvalgybos skyriaus viršininkas Lietuvos kariuomenės leitenantas Burneikis, kilęs iš Kurklių valsčiaus Pilviškių kaimo, jo brolis, "Girininko" būrio partizanas Anicetas Burneikis žuvo 1949 m. liepos mėn. Kurklių šile. Tiekimo skyriaus viršininku paskirtas Pranas Uginčius. Neįėjusiems į štabą komiteto nariams buvo pavesta slapta nuo vokiečių valdžios organizuoti ginkluotus būrius valsčiuose.

Kavarsko valsčiuje būrį turėjo sukurti stambus ūkininkas kavarskietis Stasys Jackūnas.

Kurklių valsčiuje būrį turėjo sukurti Kavarsko valsčiaus valdybos narys Navikas.

1944 m. liepos mėn., kai Vilnių užėmė raudonoji armija, J. Lebeda vėl sukviėtė LF-o komiteto narių susirinkimą, buvo perorganizuotas štabas. Štabo žvalgybos skyriaus viršininku paskirtas kurklietis Burneikis, operatyvinio skyriaus viršininku kavarskietis Stasys Jackūnas. Artėjant frontui, dauguma štabo narių pasitraukė į Vakarus. Pranas Uginčius 1944 m. rugsėjo mėn. prie Atkočių kaimo Deltuvos valsčiuje sukviėtė likusius LF-o narių susirinkimą. P. Uginčius ėmė vadovauti Ukmergės

apskrities LF-o organizacijai, nutarė sukurti naują štabą, Ukmergės apskritis padalinta į 6 rajonus. Kiekviename rajone turėjo būti sukurta partizanų rinktinė.

LLA Ukmergės apskrityje

Dar vokiečių okupacijos metais Ukmergės apskrityje aktyviai veikė LLA organizacija. Nemažai LF-o vadovybės narių įsijungė ir į LLA veiklą. Tai J. Lebeda, Burneikis, S. Jackūnas, J. Krištaponis, J. Šibaila. Jie 1943 m. pabaigoje - 1944 m. pradžioje įstojo į LLA, tikriausiai todėl, kad norėjo, jog veikusios apskrityje LF-o ir LLA organizacijos susijungtų.

1944 m. rugpjūčio mėn. pabaigoje P. Uginčius lankėsi pas buvusį LF-o 3-ojo rajono vadą J. Krištonį, įtikinėjo, kad reikia sujungti LF-ą ir LLA. Netgi buvęs Vilniaus LF-o apygardos vadas Lietuvos kariuomenės kapitonas A. Karalius įstojo į LLA, būtent jis tiesiogiai vadovavo Ukmergės apskrities LF-o štabui. 1944 m. liepos mėn. į LLA perėjo ir P. Uginčius. Aktyvesnės LLA veiklos dėka 1944 m. pabaigoje visi partizanų būriai Ukmergės apskrityje įėjo į LLA 5-ąją apygardą.

Kurklių valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

1944 m. kovo mėn. Ukmergės apskrities LF-o štabo susirinkime buvo nutarta, kad Kurklių, Kavarsko ir Balninkų valsčiai turi įeiti į 2-ąją LF-o rajoną. Rajone turi būti sudaryta viena partizanų rinktinė, tiesiogiai priklausoma nuo apskrities štabo. Rajono vadu paskirtas kavarskietis Navikas, LF-o narys nuo 1942 metų. Naviko pavaduotoju štabas paskyrė Balninkų miestelio pradžios mokyklos vedėją, buvusį šaulių būrio vadą J. Šibailą. Jau 1944 m. rugsėjo pabaigoje minėtuose trijuose valsčiuose veikė apie 160 partizanų junginys - partizanų kuopa. Kuopoje buvo 2 partizanų būriai iš Kurklių valsčiaus. Jiems vadovavo Lietuvos kariuomenės puskarininkis Alfonsas Bagdonas - Aras iš Kurklių valsčiaus Trakinių kaimo, bei irgi iš Trakinių kaimo kilęs Petras Kukta - Girininkas. Abiejuose būriuose buvo 50-60 partizanų. 1944 m. pabaigoje Kurklių valsčiaus partizanai įsijungė į 5 LLA apygardą, nuo 1945 m. į "Didžiosios Kovos" apygardą.

Kavarsko valsčiaus partizanai 1944-1945 m.

Kavarsko valsčiaus partizanai, kaip ir Kurklių valsčiaus, nuo 1944 m. kovo mėn. įėjo į LF-o štabo sudarytą 2-ąją rajoną. 1944 m. pabaigoje Kavarsko valsčiaus partizanai įsijungė į LLA 5-ąją ir LLA 3-ąją apygardas. 1945 m. pradžioje didžiausiems partizanų būriams vadovavo Klajūnas, Patašonas ir Jaguaras. Vermachto kareivis Bronius Sudeikis - Klajūnas iš Kavarsko valsčiaus Mackeliškių kaimo, jo būryje buvo 40 partizanų. Buvusio Kavarsko šaulių būrio vado Jono Raudonikio - Patašono būrys - 60 partizanų. Petro Semėno - Jaguaro būrys iš Vaivadiškių kaimo Kavarsko valsčiaus apie 20 partizanų. Šie būriai veikė tarp Kavarsko ir Anykščių. 1945 m. vasarą jie įsijungė į dvi LLA apygardas - Patašono būrys į LLA "Didžiosios Kovos" apygardos "B" rinktinės J. Šibailos - Dieduko kuopą. Klajūno ir Jaguaro būriai į 3-ąją LLA Vytauto apygardos Šarūno rinktinės Butegaidžio kuopą. Nuo 1945 m. antros pusės riba tarp LLA "Didžiosios Kovos" apygardos ir 3-iosios LLA Vytauto apygardos Kavarsko valsčiuje ėjo pagal Šventosios upę. Tarp Kavarsko ir Taujėnų veikė partizanų būrys, vadovaujamas Lietuvos kariuomenės puskarininkio Survilos - Šarūno, jis laikėsi Taujėnų miške, priklausė J. Krištaponio sukurtai Vyties apygardai, D. Vaitelio - Briedžio rinktinėje. 1945 m. pradžioje būryje buvo 35 partizanai.

Išstremti po 1863 metų sukilimo

Prieš penketą metų Lietuvoje prabilta apie šio šimtmečio tautos kančią - tremtį. Viena po kitos pasirodė apie tai pasakojančios knygos, per radiją, televiziją suskambo tremtinių dainos, muziejuose pamatėme naujus eksponatus - tremtį primenančias relikvijas. Tačiau mes kol kas labai mažai žinome apie praėjusio amžiaus tremtinius. 1831 ir 1863 metų sukilimų dalyviai, jų šeimos, vienaip ar kitaip ginkluotą kovą prieš valdžią rėmę dvarininkai, valstiečiai, miestelėnai keliavo tais pačiais tremties keliais, kuriais po šimtmečio buvo lemta praeiti jau kitoms mūsų tautos kartoms.

Nelabai skiriasi ir nuosprendžių formuluotės. "...išskelti pastoviam gyvenimui į tolimas gubernijas". Tik tada dar sunkesnis buvo kelias iki tremties vietų. Vežimais, baržomis, pėsčiomis traukė tremtiniai. Surakinti grandinėmis jie judėjo rytų link. Sibiro pakelės nusėtos ne tik mirusių XX amžiaus ešelonuose, bet ir praėjusio šimtmečio tremtinių kaulais.

Aktyviai veikė sukilėlių būriai Anykščių apylinkėse, tad savaime suprantama, kad tuose būriuose buvo arba rėmė sukilėlius nemažai šio krašto žmonių. Istorikas Domas Butėnas knygoje "Anykščiai" rašo, kad po 1863 m. sukilimo iš Anykščių apylinkių buvę išstremta apie 200 žmonių.

Čia pateikiame vieną tais laikais išstremtųjų sąrašą, saugomą Lietuvos Valstybiniame istorijos archyve (F 1252 Ap 1 B 66 p. 167-168). Reikia pasakyti, kad XIX amžiaus žandarai buvo bent kiek gailestingesni už šio šimtmečio represijų vykdytojus, jie palikdavo neištrėmę mažamečius vaikus, ligotus žmones ar nėščias moteris. Kad ir koks žiaurus buvo Koriku pramintas generolas A. Muravjovas, tačiau jo pasekėjai po šimtmečio buvo dar žiauresni ir nuožmesni, grūdo į vagonus šimtamečius, ligonius, kūdikius...

Šiandien mes jau nieko nežinome apie ano meto tremtinių gyvenimą svetur, jų likimus. Visai atsitiktinai A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus archyvuose radome ilgametės muziejaus direktorės Teresės Mikeliūnaitės 1981 metų susirašinėjimo su Čeliabinske gyvenusiu tremtinių palikuoniu Pavlu Petrovičiumi Povilonec medžiagą (byla Nr. 74). P. Povilonec iš Elmininkų kaimo išstremto Konstantino Povilonio (žr. sąrašą - 8 šeima) anūkas, atrodo, nesėkmingai bandęs ieškoti savo giminių Anykščių krašte. Iš jo atsiųstos senelio biografijos šiek tiek paaiškėja, kaip susiklostė vieno iš tų metų tremtinių gyvenimas.

Antanas VERBICKAS

KAUNO GUBERNIJOS UKMERGĖS APSKRITIES ANYKŠČIŲ KAIMO BENDRUOMENĖS VALSTYBINIŲ VALSTIEČIŲ, IŠSIUNČIAMŲ PASTOVIAM GYVENIMUI Į TOLIMAS GUBERNIJAS SĄRAŠAS

Pavardė, vardas	Amžius	Pastabos
Juozapas Motiejaus Pulikas	60 m.	slėpė sūnų Karolį
jo žmona Teklė	45 m.	
sūnus Juozapas ar Jurijus	22 m.	
sūnus Karolis	15 m.	buvo maište ir jau suimtas
dukra Uršulė	21 m.	
dukra Ona	18 m.	
*		
Andrius Andriaus Kozlovskis	32 m.	slėpė sūnų Antaną
žmona Ieva	43 m.	
sūnus Antanas	17 m.	jau išsiųstas
Vikentijus	4 m.	

Mataušas	10 m.	
Jonas	6 m.	paėmė Gilių km. valstietis Julijonas Kiškis
dukterys Uršulė	14 m.	
Rozalija	1,5 m.	paėmė Julijonas Kiškis
* -----		
Mataušas Mataušo Kugis	31 m.	slėpė brolių Konstantiną
žmona Rozalija	36 m.	
sūnus Justinas	9 m.	
Mataušo brolis Konstantinas	24 m.	jau išsiųstas
dukterys Rozalija	10 m.	
Petronėlė	1,5 m.	paėmė giminės
Mataušo motina Ieva	56 m.	akla, paimta Antano Augustino globon
* -----		
Tėvas Jonas Uzdonas	62 m.	paliktas pas Anykščių valstietį Justiną Uzdoną
sūnus Antanas Jono Uzdonas	24 m.	slėpė brolių Praną
jo broliai Pranas	20 m.	buvo maište, jau išsiųstas
Adomas	16 m.	
Antano žmona Uršulė	20 m.	
Jono Uzdono duktė Uršulė	19 m.	ištekėjusi
* -----		
Justinas Bartolomėjaus Eviltis	32 m.	pas jį tarnavo Jurijus Meškauskas, išėjęs į mišką
žmona Uršulė	34 m.	
sūnūs Jonas	10 m.	
Antanas	5 m.	priglaudė valstietis Justinas Grimašauskas
Jurijus	3 m.	
Juozapas	1,5 m.	priglaudė Kazimieras Bulotas
dukterys Petronėlė	11 m.	
Teklė	7 m.	priglaudė Kazimieras Eviltis
* -----		
Kalvelių km.		
Justinas Simono Dičius	30 m.	jo darbininkas Jonas Juodelis išėjo į maištą, grįžusį slėpė; jau išsiųstas
žmona Ona	25 m.	
Katlėrių km.		
Juozapas Simono Milašiūnas	34 m.	jo darbininkas Mataušas išėjo į maištą, negrįžo, tai slėpė
žmona Domicelė	34 m.	

sūnus Antanas Jonas	16 m. 1/2 m.	priglaudė Antanas Kėkštas
duktė Uršulė	6 m.	
Ona	8 m.	
Domicelė	2 m.	priglaudė valstietis Antanas Tutkus
*		
Elmininkų km.		
Jurijus Jono Leanickis	60 m.	jie gyveno atskirai pas broį Joną Leanickį, nors ir skaitėsi Pavilonio šeimoje; palikti Jono Leanickio globai
jo žmona Ulijona	60 m.	
dukros Rozalija	10 m.	
Marijona	6 m.	
posūnis J. Leanickis		
Jonas Jono Pavilonis	26 m.	brolis Konstantinas buvo miške, slėpė jau išsiųstas
brolis Konstantinas	21 m.	
brolis Juozapas	18 m.	
brolis Bartolomėjus	16 m.	
Jono žmona Teklė	24 m.	kaip nėsčia atiduota Justino /pavardė neįskaitoma/ globai

IŠ KONSTANTINO POVILONIO BIOGRAFIJOS

Konstantinas Povilonis - politinis kalinys, už aktyvų dalyvavimą Lenkijos-Lietuvos sukilime ir už neprisistatymą valdžiai 1863 m. gruodžio mėn. nuteistas ir ištremtas iki gyvos galvos į Vakarų Sibirą, Tomsko gubernijos, Alčadansko apskrities, Marčinsko apylinkės, Ust-Čebulinsko kaimą.

Kelias buvo nepakeliamai sunkus, varė pėsčius, pusnuogius ir pusiau basus. Apavas, kurį turėjo, pakeliui nusinešiojo, kojas teko apmūturuoti skudurais, drabužiai, esant dideliems Sibiro šalčiams, visai netiko. Geležinkelių Sibire nebuvo, jei ir būtų buvę, jais tremtinių būtų nevežę. Gruodžio - sausio šalčiai Sibire čiulpte čiulpė pasmerktųjų gyvybę.

Jie buvo pasmerkti mirčiai. Kai nuėjo tūkstantį varstų už Uralo, sakė, kad tai jau Sibiras. Traukė kolona už kolonos. Ginkluota palyda - žiauri, atsiliekančius mušė kuo tik pakliuvo, spardė. Daug tremtinių mirė pakelyje, daug jų pribagė ginkluoti palydovai.

Iki kelionės galo neištvėrė ir Konstantinas Povilonis, susirgęs ir sumuštas prarado sąmonę. Varovai paliko jį mirti kelyje - 6 km už Šumichos kaimo Čeliabinsko srityje. Išgelbėjo Kamenkos šventikas. Konstantinas Povilonis atsidūrė Šumichinsko rajono Kamenkos kaime. Kartais jis puldavo ant žemės ir verkdamas, ilgėdamasis savo tėvynės, artimųjų. O po to vėl sekdavo darbas, darbas, darbas. Rašė prašymą, kad paleistų iš tremties, galėtų grįžti į Lietuvą. Bet atsakymo taip ir negavo.

Po dešimties tremties metų pradėjo jaustis laisviau, jo šeimnininkas šventikas leido vesti darbininkę Aleksandrą. Apsivedęs įsikūrė Karacelsko apskrities Šumichinsko rajono Bolšaja Dgorianina kaime. 1875 m. gimė pirmasis sūnus Piotras, paskui - Pavelas, Vasilijus ir dukra. Karacelsko kraštas seneliui tapo antrąja tėvyne.

Anūkas POVILONEC Pavelas Petrovičius
(Versta iš rusų kalbos)

Anykščių klebono FERDINANDO STULGINSKIO, 1864 m. ištremto į Usoleį Irkutsko gubernijoje, piešti tremties vietų vaizdai. Viršutiniame piešinyje - namas, kuriame gyveno tremtinys, apačioje - kiemas.

DVASINGUMO AŽUOLAS

Atidengiant Anykščiuose vyskupo, poeto, mokslininko Antano Baranausko paminklą, renginiuose dalyvavo ir jo giminaitis literatūros tyrinėtojas Rapolas Šaltenis. Jis kalbėjo prie Baranausko tėvų kapo. Žiūrėjau į jo taurų veidą ir sunku buvo patikėti, kad šįmet spalio mėnesį jam sukanka jau 85-eri metai. Rapolas Šaltenis, kurio tikrasis dėdė yra A. Vienuolis, o prosenelis A. Baranauskas, daug širdies atidavė Anykščiams. Mūsų rajone Klevėnuose jo gimtinė. Baigęs Kauno Vytauto Didžiojo universitetą, jis ryškia pėdą įmynė Anykščių gimnazijos istorijoje.

Prieš penkerius metus Vytautas Balčiūnas periodinėje spaudoje rašė, kad Rapolas Šaltenis, "debiutavęs dar 1932 m., J. Šlekio statistiniais duomenimis, yra paskelbęs daugiau šešiasdešimties didesnių ir mažesnių publikacijų įvairiais literatūros, pedagogikos bei turizmo klausimais, išvertęs G. de Broino ir D. Nolio apsakymų". Išvertė Vydūno, L. Rėzos vokiškų

veikalų, tačiau reikšmingiausi darbai, kuriuos jis sukūrė jau sulaukęs brandaus amžiaus, - biografinės apybraižos apie A. Vienuolį-Žukauską, A. Baranauską, J. Lindę-Dobilą, beletrizuotus memuarus "Jau skleidės burės".

Kai atsivertusi knygą "Mūsų Baranauskas" pratarmėje perskaičiau Rapolo Šaltenio žodžius, kur vyskupas ir poetas sulyginamas su ažuolu, ant kurio lapų išrašyti visi jo gyvenimo žygiai ir darbai, pagalvojau: ir Jūs, mano buvęs mylimiausias mokytojas, Utenos II vidurinėje mokykloje mokėsit lietuvių kalbos ir literatūros, primenate ažuolą. Ir ne tik man. Daugybei savo mokinių, kuriuos Kaišiadoryse, o pokario metais Anykščiuose ir Utenoje mokėte. Dvasingumo, doros, gerumo ažuolą. Buvote ir esate kelrodė žvaigždė, kaip reikia mylėti ir gerbti gimtąją kalbą, puoselėti, gaivinti savo tautos tradicijas. Net ir gūdžiausią jų slopinimo vidurnaktį.

Romualda BRAŽĖNIENĖ

Rapolas Šaltenis prie A. Vienuolio kapo 1992 m. balandžio 7 dieną.

Antano Vienuolio "Bedievystė"

Rapolas ŠALTENIS

Mano knyga apie A. Vienuolį ("A. Vienuolio gyvenimo pėdsakais", Vaga, V., 1982) nuolat nemaloniai man slėgė širdį, nes ją parašiau, pagal sovietinės stagnacijos laikų "nuostatus", vis atsiklausdamas vidinio savo cenzoriaus ("ar praeis?"), o vėliau, jau ruošiant spaudai, norom nenorom sutikdamas su visais knygos redaktoriaus išbraukymais ir pataisymais, kad A. Vienuolis švytėtų kaip didelis "tarybinis rašytojas"...

Tokia etiketė prie rašytojo pradėta klijuoti netrukus po Antrojo pasaulinio karo, kai tarp negausaus [Vakarų nepasitraukusių ir [Sibirą neištremtų lietuvių rašytojų būrelio ieškota "pažangesniųjų", kuriuos būtų galima įtraukti į naujos (tarybinės!) literatūros kūrėjų gretas. A. Vienuolis, dar prieš Pirmąjį pasaulinį karą kai kurių kunigų apšauktas "bedieviu", šiai naujai rašytojų kategorijai labai tiko, ypač dar ir dėl to, kad rūpinosi sūnaus susigrąžinimu iš Sibiro tremties, ir vėliau, sūnui sugrįžus, drebėjo dėl jo, sūnaus, ir savo paties tolimesnio likimo. Bet tada jam buvo žadėta atleisti visi "nusikaltimai" partijai: Spalio revoliucijos metu rašyti feljetonai, kuriuose buvo aprašyti bolševikų žiaurumai ir pasiūlyta iš Lietuvos komunistų vadų, apybraiža "Iš Kapsuko nagų", jo, kaip karo korespondento, rašiniai ir daug kas, dėl ko jis galėjo būti kiekvienu momentu apkaltintas kaip "Ilaudies priešinys", buržujus ir kapitalistas.

Formuojant jį "tarybinį rašytoją", dideliais tiražais buvo leidžiami naujai - "socialistinio realizmo" stiliumi - parašyti jo kūriniai, prievartaujant redaktoriams, bet ir kartojami seniau parašytieji jo darbai, be sutikimo ištaisyti, jau be "religinių prietarų" - be "alelių" ir "Kristų"...

Kad partija rašytoją dar stipriau laikytų savo saujoj, kad jis taptų jų visai "savu žmogumi", nuo 1947 metų jis buvo "išrenkamas" LTSR Aukščiausiosios Tarybos deputatu ir įvairiomis progomis apdovanotas visokiais garbės raštais, vardais, medaliais ir net ordinalais.

Šimtųjų gimimo metinių proga 1982 m. A. Vienuoliui Anykščiuose buvo pastatytas paminklas, nors inteligentija buvo prašiusi ir reikalavusi, kad jų miestą puoštų paminklas, skirtas drauge keturiems anykštėnams rašytojams: Baranauskui, Biliūnui, Vaižgantui ir Vienuoliui, bet Vyriausybės požiūriu tokios ketveriukės paminklą būtų "gadinę" du dvasininkai, ir todėl šis labai protingas sumanymas iš karto buvo atmestas ir išgarbintas tik vienas, tikrai "savas" rašytojas - Vienuolis.

Tikrai mačiau ir žinau, kad kai kam ir pašaliniam jis nusiskųsdavo (žiūr. mokyto. B. Katinienės atsiminimus "Sietyne", 1989, IV kn.), kaip tie ordinalai, visoki garbės raštai rašytojui buvo tarsi gėdingas senovės vergo žiedas ant kaklo. Niekam jis jais nesigyrė, nesiskelbė, o jų gėdijosi, nes jie jį skaudino kaip sąžinės priekaištai...

A. Vienuolio gyvenimas tarybiniais laikais buvo tipiškas stalininis epochos menininko išnaudojimo ir moralinio prievartavimo paveikslas.

Todėl aš rašau naują knygą "Tikras netikras A. Vienuolis". Joje bandau rašytojo gyvenimą parodyti neiškreiptą, daug pilnesnį ir tikresnį, nei savo knygoje - "Pėdsakais"... - esu padaręs. Čia paliečiau mažai kur nagrinėtas temas, kaip A. Vienuolio religija, pasaulėžiūra, politinės pažiūros, jo, kaip karo korespondento, veikla, jo ryšiai su teatrais, su Sibiro tremtiniais, knygų leidyklomis, - ir papildau ar atstatau redaktoriaus nubrauktąsias mano knygoje "Pėdsakais..." vietas. Šią naują knygą - "Tikras netikras Vienuolis" netrukus išleis "Santaros" leidykla Kaune, o čia pateikiu vieną jos ištrauką.

"GILIAI TIKINTIS"... "BEDIEVIS"

"Aš buvau giliai tikintis ir nė karto savo gyvenime nebuvau susvyravęs tuo Aukštuoju, Slėpininguoju Idealu, kuris yra suvokiamas tik mūsų siela, jausmais, bet ne protu, ir juo toliau aš gyvenau ir brendau, juo labiau ir giliau tikėjau ir pasitikėjau, kaip ir mano Motulė, taja paslaptingąja Ranka... Nors aš buvau apšauktas bedieviu, bet... bet aš nutolau nuo savo tikslo - grįžtu prie savo autobiografijos", - taip rašė A. Vienuolis 1951 metais man įteiktame rašinyje - autobiografijoje, kurią įdėjau į "Pėdsakus" (8-13). Šio gabalo knygoje neliko, nes

buvo išbraukiama visa, kas tik kaip nors primindavo tikėjimą ar kokį religinį įvaizdį. Kai aš bandžiau protestuoti, man buvo pasakyta, kad visokias "šventenybes ir dievybes" net pačiam Justinui Marcinkevičiui jie išbraukė...

A. Vienuolis "giliai tikintis" buvo nuo pat vaikystės, nes augo dievobaimingos, iš "vyskupiškos pamilijos" atitekėjusios savo motinos Rozalijos Baranauskaitės-Žukauskienės prieglobstyje ir svajonėje vienintelį sūnelį išmokyti kunigu. Šį motinos norą tartum sutvirtino tai, kad jos

Untaniuką, dar kūdikį, ant savo rankų pačiūčiavo ir peržegnojo jo senelis vyskupas A. Baranauskas, 1884 m. lapkričio 19 d. lankydamas Anykščių parapiją, brolius, užsukęs ir pas broliatę į Ažuosčius (37).

Motinos paprašytas daraktorius Rokas ar Beinorius (73) išmokęs Žukauskų Untaniuką "ministrantūros" (patarnavimo kunigui per mišias), ir vaikas ilgą laiką, net ir neparvykdamas atostogų iš Liepojos, kas sekmadienį, o kartais ir paprastomis dienomis eidavo gal 5 km į Anykščius "paklapčiukauti".

A. Vienuolio seserys pasakodavo, kaip jos džiaugdavusios ir didžiudavusios, kad jų broliukas prie altoriaus su kunigu klaupinėja, o senelis, vyskupo brolis Jonas Baranauskas, dažnai "klomkose" už "Dievo stalo" egzekvijas ir mišparas lotyniškai su kunigais atgieda.

A. Vaičiulaitis, rašydamas apie A. Vienuolio natūralizmą (Natūralizmas ir lietuvių literatūra. - K., 1936), pabrėžė jo religingumą: vaikystėje Antanukas buvęs dievobaimingiausias berniukas visoje Anykščių parapijoje. (A. Vaičiulaitis, rinkdamas medžiagą savo darbui, kurį laiką svečiavosi pas A. Vienuolį. Dėdienė, rašytojo žmona, pasakodavo, kad svečias labai mėgdavęs žaisti su jos dukrele Laimute. Matyt, girdi, domėjęsis vaiko psichika).

Anykščių kunigai, grožėdamiesi Žukausko dievotumu, sumanumu, raginę jo motiną važiuot pas dėdę vyskupą ir prašyt, kad jos Untaniuką išmokyty kunigu. Tada vienas vikaras papasakojęs, koks jos vaikas esąs akylas ir sumanus. Kartą tas kunigas su Untaniuku išėjęs laikyti gedulingų mišių. Tą dieną buvęs išsiiblaškęs ir ėmęs skaityti paprastų mišių maldas. Klapčiukas tuoj supratęs kunigo klaidą, bet, negalėdamas žodžiu kunigo įspėti (per šventas mišias šiukštu ką nors kita be maldos žodžių prabilti!), - ėmęs ir "sustreikavęs"; neatsakęs į maldas, nepernešęs mišiolo... Toks Untaniuko elgesys privertęs kunigą atsikvošėti.

Dievotumas pradėjo atvėsti Liepojos gimnazijoje, nors čia berniukas buvo ypatingoje kapeliono barono fon Roppo, tvarkiusio Žukauskiuko ne tik dvasinius, bet ir piniginius reikalus, globoje: vyskupas Baranauskas kasmet atsiųsdavo jam po 3000 rublių apmokėti visoms savo giminaičio gimnazisto išlaidoms. Laisvamanybės sėklą čia barstė J. Biliūnas su savo moksleivių lavinimosi kuopele, su "pažangiomis" knygutėmis (51), o didžiam aristokratui kapelionui, atrodo, nelabai sekėsi mokinių religinis švietimas ir auklėjimas. (Per pamokas mokiniai ginčydavosi su kapelionu, nesiklaupdavo kalbėti maldos, už tai daug mokinių būvę uždaryta į karcerį: "Daug susikirtimų buvo dėl išpažinties ir maldų. Kapelionas reikalavo, kad keturis kartus eitų mokiniai išpažinties ir kad visi korteles atneštų, kad buvę. Nustojusieji tikėjimo nenorėjo veidmainiauti. Atsirado "sportsmenų", kurie už kelis išpažintį atlikdavo ir kortelių parnešdavo".*)

Ši citata, nors ir iš Kapsuko raštų, "Pėdsakuose" buvo išbraukta ne vien dėl to, kad čia minimi religiniai dalykai, bet kad jie priminė iš kitų šaltinių žinomus faktus, jog lietuviai moksleiviai prieš pamokas ir po jų kartais nekalbėdavo maldos, nes buvo reikalaujama, kad gi būtų kalbama rusiškai. Net tokiomis priemonėmis buvo vykdoma rusifikacija. Tarybiniais laikais apie tai kalbėti buvo "nepadoru".

Kad Žukauskiukas, baigęs keturias klases, nestojo į kunigų seminariją, nulėmė ne tiek Biliūnas Liepojoje, kiek Anykščių klebonija ir Burbiškio dvaras, kur jis, kaip gimnazistas klapčiukas, būdavo pakviečiamas po pamaldų kartu su kunigais ir svečiais ponais pietauti. Ten jis pamatydavo ir vaiką piktinantį kunigų elgesį (52).

Šitie klebonijoje patirti įspūdžiai, girdėti pasakojimai, kaip jo pažįstami gimnazistai, tarp jų ir Biliūnas, perėjo "vėlnio tiltą" (kivirčijosi su tėvais, nestodami į kunigų seminariją), - giliai ir ilgam įstrigo A. Vienuoliui į galvą ir širdį, kad jis, pradėjęs kurti, net keliuose savo apsakymuose vaizdavo kunigų gyvenimo dėmes, daugiausia susijusias su celibato išlaikymu, bet jokiū būdu iš dvasininkijos nepasisuokdamas, nesmerkdamas, o ją užjausdamas ir gailėdamasis. A. Vienuolis, pavyzdžiui, visai nepalietė net tokios paplitusios kunigų ydos kaip gobšumas, kurią tuo laiku taip pliekė Žemaitė. A. Vienuolis buvo daug gilesnis psichologas, ir todėl suprantama, kodėl jis savo "Paskenduolę" 1912 m. dedikavo "Blūdo" autoriui, ne taip piktai, bet giliai pakenusiam kunigijos luomą. Tačiau tų laikų klerikinė spauda ir už tuos kunigiškos tematikos kūrinius A. Vienuoliui prisegė "bedievio" etiketę, nors jis ir tada, ir vėliau visą gyvenimą buvo kur kas religingesnis nei vaikystėje po atmintinai išmokto katekizmo ir "ministrantūros".

Apie tuos savo studentavimo laikus A. Vienuolis 1928 m. Vaižgantui rašė: "...Maskvoje mano moksladraugiai studentai tikybos atžvilgiu daugiausia indiferentai, mane pravardžiuodavo "davatka" vien už tai, kad savo kambarėly laikydavau sienoje švetojo paveikslą ir vaikščiodavau į bažnyčią. Sugrįžus Lietuvon, tie buvusieji studentai (geriausiu atveju) indiferentai, ūmai tapo stambiausiais "katalikybės" šulais, aš gi savo pažiūrų nepakeičiau, tapau žodžiu ir raštu priskirtas prie bedievių. Tiesa, čia gal kalti mano raštai, bet gal - ir taip susidėjęs mano gyvenimas..., bet už tai nuteis mane ne žmonės" (R6, 598).*

Žodžiais "taip susiklostęs gyvenimas" rašytojas norėjo užsiminti apie antrąsias, "neteisėtas" savo vedybas. Apie jas kalbėsime vėliau, o dabar dar grįžkim į Maskvą.

Taigi Maskvoje A. Vienuolis, studentas farmacininkas, išvengęs kunigų seminarijos, pasakodavosi draugavęs su studentu P. Dovydaičiu, ateitininkų organizacijos įkūrėju, būsimuoju stipriausiu lietuvių katalikybės visuomenės ir mokslo šulu, lankydavęs su juo bažnyčią, net kai ką parašęs į jo redaguojamą "Ateitį", bet pravardžiuojamas "bedieviu", pasiliko pritapęs prie "Aušrinės". Kodėl taip atsitiko?

Esminių pasikeitimų, didesnių peripetijų tų dienų rašytojo religinėse pažiūrose neįvyko: jis, kaip ir dauguma tuolaikinės Rusijos inteligentijos, "ieškojo Dievo", kurio ir nebuvo praradęs. Tie "ieškojimai" labai aiškūs anuomet parašytame, daug autobiografinių detalių turinčiame apsakyme "Beždžionės", tarybiniais laikais neįtrauktame nė į vieną A. Vienuolio raštų rinkinį ir neminėtame nė viename kūrybos nagrinėjime, kadangi jame pajuokiami "ateistai", kurie kaip beždžionės, pagal tų dienų madą, o ne pagal savo tikruosius įsitikinimus demonstruoja "ateistines" pažiūras. Visai kitoki yra apsakymo veikėjai Rudis ir Meldeikis, kurių prototipas yra pats autorius: tai rodo keletas veikėjų ir autoriaus sutampančių biografinių detalių. (Tiedu veikėjai galėjo būti

*Kapsukas V. Apie literatūrą. - V., 1980. - p. 17

*R6 - Vienuolis A. Raštai. - V., 1988, VI tom.

sutapatinti į vieną asmenį: nes jie yra beveik visai tokie patys, tik skirtingomis pavardėmis).

Privačioje studentų valgykloje ginčijamasi, ar laikytis prieš Velykas pasninko. Studentas Rudis sako: "Aš esu krikščionis ir nors toks katalikas, kuriuos dabartinė, prietaruose ir scholastikoj paskendusi tradicinė bažnyčia vadina atskalūnais, tačiau daugeliu atžvilgių gavėnios neniekinu!" (VR 2, 108). * Vienas iš pasninko vertinimo argumentų esąs toks: "Sakysim, kad ir pagerbti Kristų, kuris, kaip sako padavimai, ir pats pasninkavo tyruose" (VR 2, 108). Rudis nors ir gina religiją, bet vietomis labai nuosekliai jai ir prieštarauja: "Jei/ kruvinos inkvizicijos ir nuožmaus fanatizmo laikai žuvo, bet juos pakeitė kultūrinė inkvizicija /.../ , prisidengusi auksu ir šilku..." (VR 2, 109). Kai kurios religijos - indų, egiptiečių, - trukdžiusios kultūros pažangai.

Rudį kiti studentai vadina "nedoučka". Tai pabrėžtinai ryškus prototipo - A. Vienuolio biografijos bruožas (24-26). Šitą "nedoučką" studentai norėję apšviesti: "...brukdavo jam į rankas naivių socialistų parašytas brošiūreles ir kitus seniai jau visiems atsibodusius šlamštus. /.../ Jo neprivilejojo ir studentų susirinkimėliai... /.../ Jis klausė geriausių profesorių lekcijų, kad ir neįeinančių jo kurso programon. Lankė teatrus, koncertus, bibliotekas, visokias paskaitas. Už porą auksinių klausė geros muzikos, gero giedojimo..." (VR 2, 114).

Kartą Rudis užsuko profesoriaus popo paskaiton. "Visuomet skeptingai žiūrėdamas į visus kunigus, Rudis nustebo išgirdęs profesoriaus popo dėstymą. /.../ Ir nuo karto, nuo tos lekcijos, Rudis pradėjo dar labiau domėtis tikyba" (VR 2, 115).

A. Vienuolis pasakodavo, kad tas popas jam davęs gilesnį, filosofinį religijos supratimą. Visos religijos jam likusios vienodai vertingos, kiek jos prisidedančios prie žmogaus tobulėjimo. Didelę įtaką jam tada darė Tolstojus, Vydūnas, kuriuos jis godžiai skaitęs. Į bet kokias religines apeigas jis tada žiūrėjęs ne kaip nieko nebesvarstantis nuolankus tikintysis, bet kaip filosofas ir menininkas. Ir jis, kaip ir Dobilas, galėjo pasakyti: "Mano tikėjimas - filosofinis". Jame daug švelnaus lietuviškojo panteizmo. /Gamta - tai/ "paties Amžinojo Dievo šneka", - sakoma jo "Idealiste", pokary niekur nespausdintame. "Tik malda, darbas ir gamta gali žmogui laimės duoti", - teigiama to apsakymo kitoje vietoje (VR 2, 87).

Kitas A. Vienuolio alter ego "Beždžionėse" - Meldeikis. Jis "iš mažens išugdytas labai dievobaimingoj kunigų giminės šeimoj, ir pats skiriamas kuniguosna", kurį laiką dar vaikščiojęs išpažinties", bet vėliau "draugų kompanijoje /.../ sakydavos esąs ateistas", - štai per Velykas užsukęs bažnyčion. "Ilgai /jis/ stovėjo prieš Kristaus grabą /.../ ir galvojo, kaip kadaise Kristus gyveno žemėje, kaip žmones mokė /.../ Pamažėl apėmė jį kažki kokia nežemiška, neįprasta gedulinga ramybė, gailestis, nuovoka savo niekšiškuo ir visų šio pasaulio tuštybių...". O kai paskui gatvėje pamatė bučiuojantis kiemsargį ir namų šeimininką - sveikinantis su Kristaus prisikėlimu, - suprato, kokia "prakili šventa Kristaus dvasia"...

A. Vienuolio sūnus Stasys savo atsiminimuose rašo: "Man buvo susidaręs įspūdis, kad Kristų jis /tėvas/ laikė ne Dievybe, o dideliu išminčiumi, filosofu. ...mūsų namuose, salone,

kabojo Kramskojaus paveikslas "Kristus dykumoje" reprodukcija. Po paveikslu mašinėlė buvo išspausdinti žodžiai: "Didysis Mokytojaus, Tavo mokslas per didelis mūsų mažiukėms širdims" (LK 20, 467, 468).*

Tas pats paveikslas kabojo ir mažučiam rašytojo kambarėlyje Kaune, kai 1921 m. aš pas jį gyvenau, nuvykęs akių gydytis (123-125).

Kai kartą sūnus Stasys paklausęs tėvą, ar jis tikys Kristaus stebuklais, tai tas jam atsakęs: "Ar gali būti didesnis stebuklas, kaip - "Mylėk savo artimą, kaip pats save" arba - "Nedaryk kitam to, ko nenori, kad kitas tai tau darytų"... Iš karto atrodytų, kad lyg neatsakytą į klausimą, bet iš tikrųjų tais žodžiais pabrėžta pati didžiausia tiesa apie krikščionybę, kad ji suprantanti Dievybę tik kaip begalinę Meilę, kurioje ir atsiskleidžianti žmogaus gyvenimo prasmė ir idealas - "mažiukėje širdyje" sunaikinti pyktį, neapykantą, kerštą... ir palikti tik vieną meilę savo artimui. Kadangi krikščionybės skelbėjai kunigai neišsiskyrė iš kitų žmonių tarpo šita meile, tai A. Vienuolis visą laiką jais piktinosi ir netapo aiškiai "praktikuojančiu kataliku". Ypač krikdemų viešpatavimo Lietuvoje laikais būdavo galima išgirsti iš A. Vienuolio piktų žodžių prieš kunigus. Rašytoją pykdė, kad kunigai politikuoja, skverbiasi į krašto ekonomiką - kooperaciją, bankus, - kad trukdo įvesti civilinę metrikaciją ir kt.

Sūnus tvirtina: "Neatsimenu, kad jis /Tetušiukas/ būtų kada uoliai meldęsis ir lankęs bažnyčią". Bet ką reiškia "uoliai?" Kad varstytų tarp pirštų rožančių, naudotųsi maldaknyge? Bet jis gal meldėsi klausydamasis geros muzikos: grojant Bethoveno simfonijas, jis klaupdavęsis; prieš saulėlydį, pavasarį prieš čyrenantį vyturėlį, kaip ir Dobilas, jis nusiimdavęs skrybėlę... Kas iš tikrųjų yra malda, jis ginčijęsis ir su savo motina (135). Retkarčiais nueidavo ir į bažnyčią - pats matydavau, ir duktė Laima neseniai iš JAV man rašė tai patvirtinama.

Savo atsiminimuose apie tėvo "religiją" sūnus taip užbaigia: "Dėl Tėtušiuko religinių pažiūrų aš niekada galvos nesukdavau, daugiau vaizdavausi jį ateistu ir, paskutinėje gimnazijos klasėje, matyt, tuo klausimu jam buvau užsiminęs, nes jis 1935 m. vasario 23 d. laiške taip rašė: "Aš esu tikintis ir gerbiu kiekvieną blaiviai tikinčią davatkėlę, bet kaip šliužo neapkenčiu kataliko, kuris prakaituoja dėl savo kromelio, juo labiau, jei visi požymiai rodo, kad jis netikintis! O tokių mūsų šventoje Lietuvoje šiandien 96 procentai" (LK 20, 468).

Prie tokių apsimitėlių jis priskirdavo ir dalį kunigų, todėl nelabai vertino jų apaštališką veiklą. 1932 m., kalbėdamasis su rašytoju V. Alantu, "Vairo" redaktoriumi, pasakė, kad savo dvasios reikalus tvarkęs be tarpininkų. Jis skiria, kas dieviška, nuo to, kas žmonių išgalvota... Tačiau gyvenimo pabaigoje jis šitą pažiūrą pakeitė!..

Neprisklausomaj Lietuvoj bažnyčia nebuvo atskirta nuo valstybės ir atlikinėjo metrikacinės įstaigos pareigas. Kiekvienas pilietis norom nenorom kreipdavosi į kleboniją, įregistruojant ir, aišku, kartu krikštijant kūdikį, susituokiant ir per laidotuves. Nevengė tokių reikalų ir A. Vienuolis: krikštijo savo vaikus, mieliai sutikdavo būti krikštatėviu, pirmojoj santuokoj sumainė žiedus bažnyčioje, dalyvavo daugelyje vestuvių pajaunio, svotu, su bažnyčia palaidojo savo tėvus,

*VR 2 - Vienuolis A. Raštai, II tom., Klaipėda, 1922.

*LK 20 - Literatūra ir kalba. - V., 1988. - T. 20.

bet štai, tuokdamasis antrą kartą, patyrė bažnyčios įstatymų griežtumą, dėl kurio 1924 m. vasario 3 d. rašė kunigui J. Tumui-Vaižgantui: "Nepaprastu reikalu ir nepaprastose aplinkybėse kreipiuos prie Tamstos. Gal ir Tamstai žinoma yra, kad konsistorija davė mums su žmona separatiją dar 1922 m. Mano buvusioji žmona jau prisitaikino prie naujų aplinkybių ir surado sau gyvenimo draugą, ir tai niekam nėra paslaptis. Kadangi aš ir mano naujoji gyvenimo draugė esame kitokių pažiūrų, aš net kiekvieną savo dalykėlį pradedu inicialais L. D. (t. y. laimink Dieve), tai juo labiau tokį žygį, kaip moterystė, norėtumėm pradėti tik su bažnyčios palaima. Be to, mes turėsime auklėti ir mano sūnelį 9 metų. Jei Tamsta galėtų mus surišti ir palaiminti, žinoma, neoficialiai ir be iškilnių, tai mes ir nuvyktumėm į Tamstą. O jei tai bus negalima, tai mes, nežiūrint mūsų pažiūrų, priversti būsime eiti kitu keliu, kas, be abejo, atsilies ir į mano sūnelio sielą, ir į mūsų pačių ramybę, ir į mūsų vaikų auklėjimą.

Nuoširdžiai bučiuoju Tamstą ir laikiu taip svarbaus atsakymo" (R6, 574-575).

Nors tais laikais buvo kalbama, kad Tumas-Vaižgantas savo nuostabioje Vytauto Didžiojo bažnytelėje prie Nemuno sutuoktąs ir kiečiausius bedievių ir net kitatikius, bet, matyt, turėjo laikytis ir kai kurių neperžengiamų bažnyčios direktyvų. Kaip tik toks atvejis lietė A. Vienuolį - kol gyvi abu buvę sutuoktiniai, nė vienas jų antrą kartą tuoktis negalėjo. Civilinės metrikacijos tuo laiku Lietuvoje, išskyrus Klaipėdos kraštą, nebuvo. A. Vienuolis ja nepasinaudojo, nes norėjo susituokti "krikščioniškai".

Savo motiną A. Vienuolis dėl antrųjų savo vestuvių ramino susituoksiąs pas Tumą (142). Naujoji jaunamartė Leokadija Jarmušaitė-Žukauskienė sakydavo, kad kunigas Tumas savo bažnyčioje parklupdęs ir palaiminęs bendram gyvenimui.

Nauja, "be šliūbo" sukurta rašytojo šeima buvo laiminga. Po metų gimė dukrelė Laimutė (145).

Ją pakrikštijo tas pats Tumas, į metrikaciją naujagimę įrašydamas Žukauskaitės pavardę. Krikšto tėvelis buvo Stasys Pelaitis, rašytojas, aktorius, pagaliau teisininkas, ir aktorė Ona Rymaitė. Krikštytųjų vaishės įvykusios mažame kambarėlyje - mansardoje, kur rašytojas 1919-1922 metais gyveno, name ant skardžiaus prie laiptų, kylančių iš Ožėškienės gatvės į Savanorių prospektą (124). Persikėlęs gyventi į Anykščius, rašytojas tą kregždės lizdą paliko Pelaičiui, bet su sąlyga, kad atvykęs Kaunan, galėtų jame apsistoti. Į tas krikštytųjų vaishės buvo pakviestas ir mano brolis Pranas, mokėsis Kauno jūrininkystės mokykloje. Jis pasakodavo, kaip Vaižgantas, tik įėjęs į kambarį ir pamatęs paruoštą stalą, užtraukęs: "Arielkėle tu pilkoji, kokia tu štukorka!.." ir visą vakarą prie stalo "štukavojęs".

Naujoji Žukauskienė buvo gera motina, lygiai mylėjusi abu vaikus, puiki ūkininkė, apsikri visų, net komercinių vyro reikalų tvarkytoja, "visų žaibų ir perkūnų įžemintoja, visų konfliktų išlygintoja" (219). Ir tai buvo jos kryželis, kurį ji kantriai ir protingai, niekam nesiskųsdama ir neaimanuodama, nuolankiai nešė. Iš pradžių labai nenorom ją tikrąja marčia pripažino mošos, vis ją vadindamos tik "ponia". Net kai kurie seni A. Vienuolio prieteliai, kviesdami jį svečiuos, nepakviesdavo kartu jo "netikros" žmonos. Anykščių kunigai kalėdodami pradėjo aplenkėti "bedievių" vaistinininko namus - jie, girdi, vykdę Panevėžio vyskupo

įsakymą.

Po daugelio metų kun. Merkys Skiemonyse man pasakojosi niekad kalėdodamas A. Vienuolio namų neaplenkęs, bet už tai konfratro buvęs apskustas vyskupui, kuriam teisindamasis kun. Merkys nurodęs, kad, kaip jam rašytojas sakęs, kad ši "bedievių" šeima jau gyvenanti "šventai": Žukauskienė apgailestaujanti, esanti labai dievobaiminga, gausiai aukojanti bažnyčiai; pats rašytojas pasakęs, kad "kas jaunystėje padaryta, tai jau ir atsitaista".

1942-1944 m. mokytojaudamas Anykščiuose, nuėjęs pas A. Vienuolį, dažnai ten rasdavau besisvečiuojantį Anykščių kleboną filosofijos dr. kan. Čepėną.

"Sutvarkyti" savo santuokinį gyvenimą pagal bažnyčios reikalavimus A. Vienuolis pabandė net pačiame Vatikane, kai 1930 m. lankėsi Romoje. Tų metų balandžio 30 d. jis rašė žmonai: "Pasiklausęs gerų žmonių patarimo, buvau ir pas vienuolių ordeno generolą reikalu, apie kurį Tau rašiau dar iš Miuncheno. Labai malonią turėjau audienciją, man labai užjautė, o taip pat ir Tau /Tave/, suteikė plačių informacijų ir net apdovanojo... Bet apie visa Tau papasakosiu sugrįžęs. Jei Sonia /pirmoji jo žmona, Sofija Jackūnaitė/ pradėtų tam tikrais motyvais remdamosi, pasiskyrimas galima būtų gauti ir greit per Romą... Čia tame reikale man padėtų geri žmonės. Ryšius su dideliais dvasininkais užmezgiau per lietuvių rekolencijas, kuriose dalyvavau ir aš... Man pirmam nėr kaip pradėti, kadangi pirmose bylose to dalyko visai nekėliau, mat nežinojau ir netikėjau, kad galima. O pasirodo, ir galima, ir daro, o ypač pastaraisiais laikais į juridinius nurodymus kreipia domės" (R6, 636, 637, 638).

Tai gi kažkokia pradžia lyg jau ir padaryta, bet toliau reikalai neriedėjo, nes ne jis, o "Sonia turėtų pradėti"; jis "pirmose bylose" persiskirdamas su "Sonia" visai nekėlęs kažkokio klausimo. O tos bylos Žemaičių vyskupijos kurijos tribunole 1921 m. rugsėjo 20 d. sprendimas buvo toks: "Kadangi iš liudytojų po priesaikos parodymų, vyro Antano ir Tamstos /Sofijos Jackūnaitės-Žukauskienės/ atsakymų paaiškėjo Tribunalui, kad bendras vyro Antano su Tamsta sugyvenimas nepakenčiamas ir kadangi, Tamstai sutinkant grįžti prie vyro, vyras atsisako priimti ir kadangi iš vyro pusės apart įtarimų užtenkamai neprirodyta, kad Tamsta būtų nusižengusi prieš moterystės priesaiką, o abiejų nesugyvenimas daugiau paeina iš Tamstų skirtingo būdo, tai Žemaičių vyskupijos Tribunalas, Vieną Dievą ir jo teisybę turėdamas prieš akis, savo posėdyje 15.IX.1921 metų galutinai nutarė ir nusprendė: a) vyrui Antanui ir Tamstai leisti atskirai gyventi; b) Tamstai pripažinti teisę nuo vyro Antano kas mėnesį gauti bent po 400 (keturis šimtus) auksinių išlaikymui, nuo kurio mokesčio vyras Antanas bus liuosas, kuomet teisme prirodys, kad Tamsta, užsidirbdama į mėnesį bent vieną tūkstantį (1000) auksinių, užtenkamai aprūpinta; c) kas link Tamstų sūnaus Stasio, katro tėvų globai jį pavedus, tuo tarpu nuo gatavos ištarmės susilaikyti iki paaiškės kai kurios aplinkybės (MVŽM 1)*.

Vėlesnėse bylose "vyras Antanas" jau įrodė, kad žmona netinkanti sūnui auklėti, ir Tribunolo nutarta jį atiduoti tėvo globai. Bet ne vien šių bylų eiga ir jų sprendimai kliudė iškelti naują persiskyrimo bylą Vatikane, o svarbiausia - pinigai: kaip

A. Vienuolis sakėsi, pradedant tokią bylą, būtų reikėję didelių išlaidų...

Vatikanas, "dideli dvasininkai", lietuvių rekolekcijos rašytojui padaro didelį įspūdį, ir jis 1930 m. balandžio 11 d. laiške iš Romos žmonai rašė: "8/IV buvau pas Popiežių. Pašventinau keletą rožančių - bus namiškiams dovanų. Bus 1 Tau ir 1 Laimutei, ir Tėtei, ir Ciutai /sūnui Stasiui/" (R6 637).

Jau pagarboje rožančiukai! Kaip tikras piligrimas jų parvežė ir daugiau - visoms seserims, pažįstamoms...

Susidūrimas su "šventybėmis" pakeičia jo nuotaiką, jį apramina, ir jis tada pradeda rašyti garsiąją savo "Viešnią iš šiaurės". Apie ją palankiai rašė katalikiškoji spauda ir net prof. Pr. Dovydaitis autoriui pareiškė, kad "romanas padaręs didesnę įspūdį negu Mykolaičio "Altorių šešėly" III dalis"; romaną jis giria, kad jame vaizduojami "slėpiningi Apvaizdos keliai..." Taigi rašytojas viešai - savo kūriniu - pademonstravo pagarbą religijai ir Katalikų bažnyčiai.

Apskritai rašytojas savo kelione po Italiją buvo labai patenkintas, nes rašė: "Visgi man šitie metai daug ir labai daug davė: ne vien kad pamačiau daug gražių, įdomių istorinių vietų, sutikau įvairių žmonių, bet mano sieloje daug kas pakitėjo..." (R6, 645).

Kalbėdami apie A. Vienuolio religines pažiūras, negalime nutylėti, kad jis dar 1929 m. sumano sūnų Stasiuką mokyti nebe Anykščių progimnazijoje, bet Kauno Jėzuitų gimnazijoje (160). Ši gimnazija garsėjo tais laikais puikiu moksleivių auklėjimu. Joje mokėsi prezidento A. Smetonos ir daugelio žymiausių žmonių vaikai. Už gyvenimą gimnazijos bendrabutyje, kuriame buvo įkurdintas Stasiukas, kas mėnuo reikėjo mokėti po 125 litus, už mokymą - 150 litų metams. (Išlaidų savo vaikams lavinti rašytojas negailėjo: samdydavo korepetitorius, per kai kurias vasaros atostogas - svetimų kalbų mokytojus). Daug gero savo sūnui tikisi ir iš auklėtojų jėzuitų, bet... Štai kaip kurioziškai apie jėzuitų gimnaziją kalba jos auklėtinis Stasys: "Istojimas į ją/ Tai buvo mano kaprizas. Mat, kartą nuvažiauvom į Kauną, žiūrėjim: ant stogo vaikšto

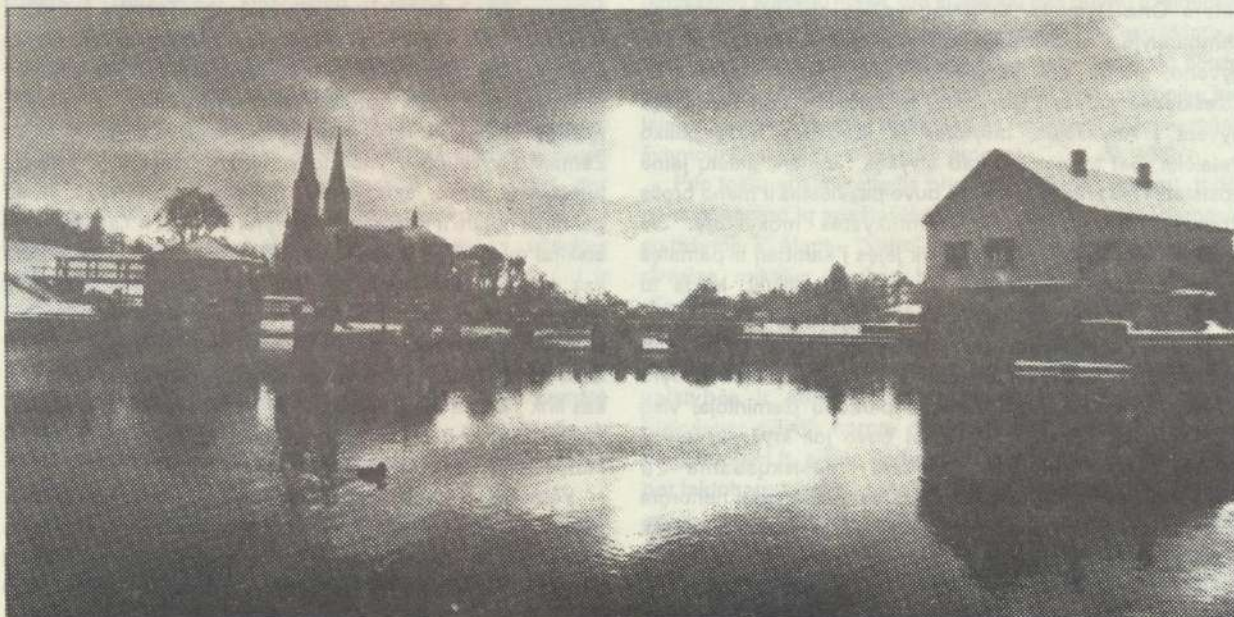
vaikai. /Jėzuitų namų stogas buvo plokščias ir aptvertas/ Aš prašyt: Tetušiuok, leisk mane čia mokyti! Tetušiuokas nenorėjo: mat galiu su motina susitikti /ji gyveno Kaune/. Bet paskui leido. Kaip jis apsigyveno jėzuitais! Ir aš ten pasidariau nereikalingas. Atmušė nuo religijos jėzuitų melas, savanaudiškumas, per didelis vertimas prie pamaldų". (S. Žukausko archyvas).

Tačiau šitas jėzuitų "nuskriaustasis", atrodytų lyg tapęs tikru ateistu, Sibiro kalinių lageryje, iškankintas bado ir pajutęs atslenkančią Mirties šmėklą, eina išpažinties pas tokį pat tremtinį kalinį - prof. Praną Dovydaitį, kurs, Stasiuko pasakojimu, tuo laiku pagal kažkokius popiežiaus dekretus buvo tapęs tikru kunigu...

O tėvas paskutiniaisiais gyvenimo metais išpažintį atlikinėja irgi pas politinį kalinį kun. Petrą Raudą, tik grįžusį iš Sibiro lagerių ir kurį laiką gyvenantį Anykščiuose... Kokie keisti kartais žmonių likimų susikryžavimai! Išsiskyrimai ir vėl susitikimai... Juk A. Vienuolis studentavimo laikais su Pranu Dovydaičiu draugavo, jų kolegoms "beždžioniaujant" abejingumą religijai, drauge lankydavo bažnyčią, ir štai po 30 metų jo sūnus keisčiausiom aplinkybėmis ir švenčiausiais sielos reikalais kartoja šią tėvo "draugystę"...

(Labai keista, kad Dovydaičio kunigystę neigia Juozas Grinius savo knygoje "Pranas Dovydaitis" (Chicago, Ateitis, 1975): "...neturime jokio liudijimo, kad Dovydaitis būtų vykdęs kokias nors kunigiškas pareigas. /.../ Konkrečiai kalinimo metu "nusikalstama veikla" būtų galėjusi būti kunigystė, jeigu iš tikrųjų Dovydaitis būtų buvęs į kunigus įšventintas..." - reiškia - to nesą ankavedistų sudarytoje kalinio Dovydaičio byloje, apie tai neminėjęs savo knygoje lenkas Kosciolkovskis, o Eretas ir kun. Yla tai teigęs nepagrįstai, remdamasis tik "grįžusių tremtinių pasakojimais..." Ar ne naivus knygos autorius?..

Skliausteliuose nurodomi "Pėdsakų" puslapiai, kuriuose buvo rašoma šia tema.

Jono JUNEVIČIAUS nuotr.

“...KAIP LAIVAS, PAKLIUVĖS Į AUDRĄ...”

Muziejininkės, pedagogės, kraštotyrininkės, literatės Teresės Mikeliūnaitės biografija telpa į keletą eilučių.

Gimė 1928 m. lapkričio 3 d. Panevėžyje, buvusio Lietuvos savanorio šeimoje. Baigusi Panevėžio gimnaziją, 1947 m. įstojo į Vilniaus valstybinį universitetą, studijavo lietuvių kalbą ir literatūrą. 1954-1959 m. gyveno ir dirbo Troškūnų miestelyje (tuometiniame rajono centre): mokytojavo, vadovavo Švietimo skyriui,

vėliau buvo Vykdomojo komiteto pirmininko pavaduotoja kultūros reikalams. Nuo 1960 m. iki mirties dirbo A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus direktore. Mirė 1984 m. gegužės 18 d. Palaidota Panevėžio kapinėse, greta tėvų.

Už šių šykščių biografijos faktų slypi daugybė darbų, padėjusių tvirtą pamatą tolimesnei Anykščių kultūrininkų veiklai. Gyventa ir dirbta buvo tuo sunkiu metu, kai kiekvienos naujovės įgyvendinimas, šviesusis minties blyksnis dažnai turėjo skinte skintis kelią provincijos miestelio kasdienybėje, nugalint, rodos, nesugriaunamą valdžios abejingumą, amžiną lėšų stygių varganame kultūros įstaigų biudžete.

Be Teresės Mikeliūnaitės neįsivaizduojamos emociškos, gražia taisyklinga kalba vestos ekskursijos po rajono literatūrines vietas, kraštotyrinės ekspedicijos Ažuožeriuose ir Niūronyse, Antano Vienuolio 100-ųjų gimimo metinių minėjimas ir su juo susiję didžiuliai parengiamieji darbai (paminklo statymas, nauja ekspozicija, muziejaus restauracija, scenarijų rašymas ir ilgas derinimas su aukščiau stovinčiomis instancijomis), naujos fondų saugyklos statyba...

O kiek sielotasi dėl nykstančio Baranausko tėvų kapo paminklo, Šilelio niokojimo, senosios Anykščių koplytėlės likimo.

Matyt, savotiškas sielos praskaidrėjimas tarp nepabaigiamų kasdieninių darbų ir rūpesčių buvo literatės talento prasiveržimas - Anykščių padavimai, apsakymai, kūrybiški straipsniai, laiškai artimiesiems, po mirties draugų surinkti ir sudėti į knygą “Marčiupio eglė”.

“Aš visada gyvenu pasiutusiai įtemptą vidinį gyvenimą. Užtat beveik visada jaučiuosi kaip laivas, pakliuvęs į audrą”. Tai žodžiai iš vieno jos laiško, bene tiksliausiai atskleidžiantys jos asmenybės gilumą.

Vida ZASIENĖ

LKP ANYKŠČIŲ RK SEKRETORIUI DRG. V. PLIUŠKEVIČIUI

Pastaruoju metu muziejų darbo klausimais buvo priimta nemaža reikšmingų nutarimų bei kitų dokumentų. Pirmiausia minėtinas 1976 m. lapkričio 12 d. LKP CK nutarimas "Dėl muziejų vaidmens didinimo komunistiniame dirbančiųjų auklėjime", toliau - 1977 m. sausio 13 d. TSRS Kultūros ministro pavaduotojo pažyma "Apie TSRS Finansų ministerijos prabavimo inspekcijos pravesto muziejų patikrinimo rezultatus", 1977 m. sausio 24 d. Lietuvos TSR Kultūros ministerijos kolegijos nutarimas "Dėl muziejų vaidmens komunistiniame darbo žmonių auklėjime sustiprinimo", 1977 m. vasario 1 d. Lietuvos TSR Kultūros Ministro įsakymas Nr. 53 ir kt.

Visuose šiuose dokumentuose yra kalbama apie išaugusį visuomenės susidomėjimą muziejais, muziejų uždavinius ir muziejų darbo sąlygų gerinimą.

A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialinio muziejaus kolektyvas buvo supažindintas su šiais dokumentais, gamybiniuose pasitarimuose numatyta, kaip pagerinti muziejaus darbą.

Tačiau ne viskas priklauso nuo muziejaus darbuotojų, - buvo tikimasi rimtos rajono vadovaujančių įstaigų paramos. Tikėtis to skatino ne tik minėtų dokumentų turinys, bet ir kitų rajonų praktika ir pavyzdys. Juk reaguodami į minėtus ir ankstesnius dokumentus, liečiančius muziejų veiklą, daugelio rajonų vykdomieji komitetai išskyrė naujas papildomas patalpas, kurias šios įstaigos panaudoja savo reikalmams: ekspozicijoms, fondų saugykloms, masiniams renginiams, parodoms. Štai kaimyninis Utenos rajonas muziejui paskyrė du pastatus, kuriuose rengiamos fondų saugyklos, Panevėžio miesto vykdomasis komitetas, nežiūrint to, kad Panevėžio dramos teatro patalpos panaudojamos ir parodoms, Panevėžio muziejui paskyrė buvusios marijonų bažnyčios pastatą, kuriame muziejus organizuoja turiningą masinį ir parodinį darbą. Tokių pavyzdžių būtų galima pateikti ir daugiau.

Anykščių rajone vaizdas visiškai kitas: nepaisant to, kad muziejus dirba, neturėdamas elementarių darbo sąlygų, čia muziejui jokių papildomų patalpų neduodama. Dar daugiau - iš muziejaus atimama.

Pastarosiomis dienomis paaiškėjo, kad rajono vykdomasis komitetas nori paimti iš muziejaus buvusią senųjų kapinių koplyčią, kuri vykdomojo komiteto sprendimu buvo perduota kultūros skyriui ir skirta muziejaus reikalmams.

Tai labai neteisinga.

Ir pirmiausia dėl to, kad koplyčios panaudojimas muziejaus reikalmams yra susijęs su muziejaus darbo planais ir darbo perspektyvomis, - visas muziejaus darbo penkmečio planas remiasi būtent tokiu darbu, kuris įmanomas, tik pagerinus muziejaus darbo sąlygas, tik muziejaus patalpas praplėtus, tik gavus minėtas patalpas. Atimant šitas patalpas,

sužlugdomas muziejaus penkmečio planas, sunaikinama darbo perspektyva, išmušamas iš po kojų darbo pagrindas.

Antra, iš muziejaus negalima atimti buvusios koplyčios dar ir todėl, kad muziejaus darbuotojai daugiausia pasidarbavo, kad koplyčia būtų pradėta remontuoti, daugiausia rūpinosi to remonto eiga.

Galbūt Jums, Sekretoriau, nežinomos to darbo peripetijos. Štai jos.

Dar 1970 metais muziejaus darbuotojai, nebegalėdami dirbti nepaprastai ankštose patalpose, pradėjo daryti žygius papildomoms patalpoms gauti. Kaip minėta, buvo pasiekta, kad rajono vykdomojo komiteto sprendimu muziejui buvo perduota senųjų kapinių koplyčia. Prasidėjo dokumentacijos sudarymo vargai. Panevėžio komprojektui atsisakius tokiam

objektui sudaryti technikinę dokumentaciją, LTSR Kultūros ministerijai padedant, buvo prisiprašyta Paminklų konservavimo instituto. Ne kartą ir ne du teko važiuoti į Vilnių, tartis su projektą darančia architekta, judinti reikalą visokiais būdais. 1974 m. dokumentacija buvo baigta.

Muziejaus darbuotojai tą dokumentaciją ir atsiėmė, jie pirmieji pastebėjo ir dokumentacijos trūkumus. Trūkumai buvo iškelti, muziejaus darbuotojų iniciatyva projektavusi architektė buvo suvesta su kultūros skyriaus ir rajono vykdomojo komiteto darbuotojais, dar kartą viskas aptarta ir pasiekta, kad būtų sudaryta papildoma dokumentacija.

Po to prasidėjo remonto vargai. Kadangi tiek kultūros skyriaus, tiek rajono vykdomasis komitetas buvo labai užsiėmę Anykščių kultūros namų statyba, mes, muziejaus darbuotojai, stengdamiesi kaip galima mažiau juos trukdyti, visą koplyčios remonto rūpesčių našta užsikrovėme sau, tikėdamiesi, kad mums bus daugiau padedama tada, kai kultūros namai bus baigti...

Paminklų restauravimo trestas, kuris vykdė remonto darbus ir kuris 1975 m. pradžioje labai stokojo darbininkų, paprašė padėti surasti žmonių Anykščiuose. Ir rajono kultūros skyrius, ir vykdomasis komitetas atsakė vienodai - darbininkų nėra ir nebus, - jų nepakanka ir Anykščių statybinėms organizacijoms. O darbus verkiant reikėjo pradėti. Tada aš patį ėjau per žmones: kur kas ką nurodė - stalių, mūrininką - ir tiesiog prašyte prašiau juos eiti dirbti pas mane. Taip buvo suorganizuoti šeši darbininkai: V. Maziliauskas, K. Kozlovas, V. Šližys, R. Steponėnas, J. Šiaučiulis ir dar vienas, kurio pavardės nebeatsimenu. Dirbant koplyčios rūšio valymo darbus, talkininkavo ir muziejaus žmonės.

Vėliau prasidėjo tiekimo bėdos: reikėjo lakstyti ir į rajkoopsąjungą vienokios miško medžiagos, ir į miškų ūkį - kitokios, reikėjo prisiprašyti Anykščių buitinio kombinato, kad tą medžiagą išpjautų. Prašymai, prašymai ir dar kartą prašymai. Žinoma, buvo galima to nedaryti. Bet tada būtų sustoję darbai. Tikrai nuolat rūpinantis, remonto darbų ratas, nors sunkiai, nors girgždėdamas, bet vis dėlto sukosi. Taip praėjo 1975 metai.

1976-ieji atėjo su savo bėdomis. Vėl teko nemažai dirbti, ir

TAI LABAI NETEISINGA...

Iš Teresės Mikeliūnaitės laiškų

išjudinant paminklų restauravimo trestą, ir apsirūpinant kai kuriomis medžiagomis. Daug vargom su cementu. Teko ir pačiai važiuoti į Vilnių cemento atsivežti, kad būtų galima laiku ištesėti žodį - atiduoti skolą vienai Anykščių statybinei organizacijai.

Tiesa, negaliu sakyti, kad rajono vykdomasis komitetas nebūtų padėjęs. Dr. J. Dailydė padėjo išspręsti elektros privedimo ir įžeminimo kontūro varžos išmatavimo reikalą, keletą kartų parūpino mašiną, drg. F. Pulauskas padėjo išspręsti apsirūpinimo cementu problemą. Padėjo, bet tik tada, kai ėjau ir prašiau. Beje, vykdomojo komiteto vadovai pasirašė tris raštus, kuriais buvo stengiamasi paspartinti koplyčios remonto darbus. Tuos raštus paruošė muziejaus darbuotojai. Raštų nuorašai yra muziejuje.

Kiek visiems šitiems darbams sugaišta laiko, kiek atiduota jėgų. Ir ne tik mano, kaip muziejaus direktorės, bet ir kitų muziejaus žmonių.

Ir dabar staiga iš muziejaus koplyčią atimti? Jeigu taip atsitiktų, tai būtų turbūt respublikoje precedento neturintis atvejis.

Kodėl taip elgiama su muziejumi? Kodėl jis netraktuojamas vienodai su kitomis kultūros įstaigomis? Anykščių klubininkai gavo puikiausius rūmus ir puikiasias darbo sąlygas (tuo, aišku, džiaugiamės visi), ruošiamasi statyti naują bibliotekos pastatą. Tai kodėl iš muziejaus atimama teisė augti? Kodėl tik iš muziejaus atimama net tai, kas pačių muziejininkų tiesiog kruvinu vargu iškovota? Reikia suprasti tik viena: argi šitaip būtų dirbta, jeigu iš tikrųjų nebūtų reikalinga?

Muziejui būtinai reikalingos papildomos patalpos. Ir nemažos.

Pirmiausia - muziejaus fonduose saugoma 11.000 muziejinio saugojimo vienetų. Tuo tarpu saugyklos - jokios. Ekspонатai iškamšyti po visus kampus ir visas palėpes. Apie jokią temperatūros ar drėgmės režimą čia negali būti nė kalbos. Nejmanoma užtikrinti ekspонатų apsaugos. Nusikalstama bet kokioms priešgaisrinės apsaugos taisyklėms. Tai padėčiai ištaisyti muziejaus saugykloms reikia mažiausiai 60-70 m² patalpos.

Saugyklos buvo numatytos koplyčioje.

Dabartiniu metu muziejuje dirba penki žmonės. Kai trys sėdi, du turi stovėti, nes nebėra kur jų pasodinti. Stengiuosi laisvas dienas paskirstyti taip, kad jos nesutaptų ir kad muziejuje vis nebūtų bent po vieną žmogų. Nuo liepos 1 dienos gauname fondų saugojimo etatą. Fondų saugotojas privalo turėti atskirą kambarį. Jis negali išsidėstyti ekspонатų ir dirbti su jais, kai aplinkui šurmuliuoja savi ir svetimi - muziejaus darbuotojai ir lankytojai. Taigi pagal visas instrukcijas jis privalo turėti atskirą kambarį.

Tas kambarys buvo numatytas koplyčioje.

Muziejus turi beveik 3000 tomų pagalbinę moksline biblioteką. Dalis bibliotekos raštinėje, ji visiems prieinama, ir aš negaliu paskirti atsakingo žmogaus už bibliotekos tvarkymą ir apsaugą. Dalis bibliotekos - rūsyje.

Biblioteką buvo numatyta iškelti į koplyčią.

Muziejaus darbuotojai yra surinkę tiek ekspонатų, kad būtų galima praplėsti memorialinę muziejaus dalį, atidarant dar vieną memorialinį kambarį. Bet tam reikia tą kambarį atituštinti. Vėl reikalinga papildoma patalpa.

Visą laiką planavome ekspoziciją, skirtą kitiems anykštėnams rašytojams. Ji buvo numatoma koplyčioje. Kodėl dabar jos atsisakoma?

Muziejui reikalinga patalpa nedideliams renginiams - paskaitoms, susitikimams su rašytojais, literatūriniais vakarams. Daugelis mūsų respublikos muziejų tokias patalpas turi. Jos dažnai panaudojamos ir muziejaus fondų, ir kitokioms parodoms, kurių aukščiau stovinčios organizacijos vis griežčiau reikalauja. Aišku, ne be pagrindo: ir renginiai, ir parodos kelia muziejaus prestižą. Nejaugi rajono vadovai tuo nesuinteresuoti? O patalpos tam numatytos koplyčioje.

Buvusi koplyčia muziejui būtinai reikalinga.

Atimant buvusią koplyčią iš muziejaus, ji tuo pačiu, kaip remonto objektas, bus atimama iš Lietuvos TSR Paminklų restauravimo tresto, kuris padarė 50 % remonto darbų, jeigu ne daugiau. Tai būtų irgi negražus poelgis respublikinės įstaigos atžvilgiu, įstaigos, su kuria ateityje turėsime daug reikalų: juk prieš akis J. Billūno gimtosios sodybos restauravimas.

Pagaliau noriu išsakyti ir savo asmeninę nuoskaudą. Vykdomojo komiteto nutarimas giliai įžeidė mane ir kaip žmogų, ir kaip komunistą, ir kaip įstaigos vadovą.

Niekada nesigyriau savo darbu, neprašiau pagyrimų ar ypatingo dėmesio. Bet dabar, manau, laikas ir vieta kai ką priminti. Kad ir tai, jog rajone dirbu dvidešimt metų, kad muziejui vadovauju šešiolika metų, kad man dirbant jis, muziejus, ne kartą buvo apdovanotas diplomais ir garbės raštais, 1970 m. įrašytas į respublikinę jubiliejinę Lenino Garbės knygą, 1971 m. pervestas iš IV į III kategoriją, kad aš vežu tokį visuomeninio darbo krūvį, kokį vargu ar turi kita moteris rajone: rajono tarybos deputatė, rajono kultūros - švietimo nuolatinės komisijos pirmininkė, LTSR Paminklų apsaugos ir kraštotyros draugijos Anykščių skyriaus pirmininkė, rajono vykdomojo komiteto propagandistė... Nejaugi visa tai absoliučiai nieko nereiškia? Tiek nereiškia, kad net nesiteikta pasitarti, nesiteikta netgi painformuoti. Juk apie nutarimą atimti iš muziejaus koplyčią sužinojau ne iš rajono vykdomojo komiteto, ne iš kultūros skyriaus, bet visai atsitiktinai - iš paminklų restauravimo tresto darbų vykdytojo.

Argi taip elgiama su rajono deputatais, komunistais? Argi taip elgiama aplamai su žmonėmis?

Baigdama prašau Jus, Sekretoriau, pasigilinti į šitą reikalą ir palikti koplyčią muziejui. *)

**A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko
memorialinio muziejaus direktorė
(T. Mikeliūnaitė)**

Anykščiai,
1977. IV. 10.

**) Nors šiame laiške autorė argumentuotai aiškino muziejininkų darbo svarbą, prašė pagerinti jų darbo sąlygas, turėjo vilčių, kad muziejui bus leista panaudoti koplyčią savo reikmėms, tačiau į tai nebuvo atsižvelgta, išgirsta. Koplyčioje buvo įkurdinta civilinės metrikacijos įstaiga.*

DRAMATIŠKO LIKIMO RAŠYTOJA

Liudvika Didžiulienė - Žmona į lietuvių prozą atėjo XIX amžiaus pabaigoje, mūsų tautai sunkiu laikotarpiu, kai buvo nuožmiai persekiojama lietuviška spauda, kai kova dėl nacionalinės kultūros reikalavo daug ryžto, aukų ir pasišventimo. 1892 m. "Varpe" paskelbusi savo apsakymą "Tėvynės sūnūs", o po pusmečio tame pačiame caro valdžios uždraustame leidinyje - apysaką "Dėl Tėvynės!", ji tarsi pramynė taką kitoms moterims prozininkėms. Netrukus po to prabilo Gabrielė Petkevičaitė - Bitė, po metų kitų - Žemaitė, Šatrijos Ragana, Lazdynų Pelėda. Tačiau L. Didžiulienei, pirmajai lietuvių literatūroje beletristei, nebuvo lemta atsidėti rašytojos darbui. Kūrybai trukdė kaskart sunkėjanti šeimyninių rūpesčių našta, vis skaudesni likimo išbandymai.

Nėra turtingas jos literatūrinis palikimas, daug niekur nespausdintų rankraščių dingę. 1915 metų pavasarį L. Didžiulienė, važiuodama pas dukterį Vandą į Krymą, prisikrovė pilną pintinę nebaigtų kūrinių rankraščių, tikėjosi juos sutvarkyti, parengti spaudai, tačiau traukinyje kažkas tą pintinę pavogė. Koks tai buvo skaudus smūgis rašytojai, liudija jos dukterė Vanda Didžiulytė straipsnyje "Dingę Didžiulienės - Žmonos raštai" ("Lietuvos žinios" 1932, Nr. 244): "...išgulėjo apie du mėnesius. Ir dar ilgai po to, daugeliui metų prabėgus, prisiminusi negalėjo nurimti. "Nei man tų mano drabužių, nei atmintinių žiedų ir visų daiktų negaila taip... Betgi mano rankraščiai! Mano rankraščiai! Jų niekas

nebesugrąžins, o taip svajoju čia juos išdailinti, išbaigti, su jumis pasiskaityti... Mano kelerių metų darbas!"

Mus pasiekusia vienur kitur publikuota ir negausia išlikusia rankraštine kūryba L. Didžiulienė nepakyla į klasikines aukštumas, nūdienos skaitytojas jos beletristikoje pasigestų meniškesnių raiškos formų, bet vargu ar liktų abejingas aiškiai išsakytai to laikotarpio sociologinei ir kultūrinei minčiai, tautinės savimonės žadinimo idėjoms. Ne literatūrinės formos ieškojimai tuo metu buvo svarbiausia, o lietuviybės atgaivinimas, tautos atgimimas. Šiam siekiui skirti visi jos plunksnos darbai.

Kaip ir daugelio ano meto rašytojų, taip ir L.

Didžiulienės kūrybinis palikimas sovietiniu laikotarpiu buvo vertinamas tik socialiniu požiūriu. Savaime suprantama, kad į 1957 m. išėjusią kūrybos rinktinę "Atgajėlė" nepateko tie kūriniai, kurie rašytoją charakterizuoja kaip tautinio atgimimo šauklę, krikščioniškos moralės propaguotoją.

Nepelnytai primiršta L. Didžiulienė ne tik kaip pirmoji lietuvių moteris prozininkė, publicistė, bet ir kaip švietėja, knygnešių talkininkė, tautosakos rinkėja. Tiek literatūrinės, tiek visuomeninės jos veiklos pamatas buvo lietuviybės puoselėjimas, tautinės kultūros, dorovės, humanizmo ugdymas. L. Didžiulienė - Žmona paliko ryškius pėdsakus mūsų kultūros istorijoje, ją drąsiai galima priskirti prie tautinio atgimimo varpininkų, prie pačių šviesiausių, pagarbos ir atminimo vertų to meto asmenybių, patraukiančių patriotizmu, altruizmu, atsidavimu lietuviybės labui. Tuo įsitikinome surinkę ir parengę spaudai po Respublikos bibliotekų rankraštytus, archyvus, muziejus išblaškytą rašytojos kūrybinį ar epistolinį palikimą. Publikacijos spaudoje, amžininkų prisiminimai, gausus Didžiulių šeimos archyvas padėjo atskleisti jau primirštus L. Didžiulienės biografijos faktus, pajusti jos asmenybės šviesą.

Tačiau dramatiško likimo rašytojos atminimui dar ir šiandien meta šešėlį daugelį metų formuota opinija apie visos Didžiulių šeimos ateistines pažiūras, ištikimybę revoliucijos idėjoms... Kokia neteisybė būtų apšaukti L. Didžiulienę "bedieve", įsitikintų kiekvienas, jeigu perskaitytų jau po mirties 1926 m. J. Tumo - Vaižganto išleistą jos memuarų knygą "Ką aš beatmenu", susipažintų su jos laiškais, žinotų sunkų ir skaudų nueitą gyvenimo kelią. Šiandien jau reikėtų kitaip, ne taip, kaip buvo traktuojama tarybiniuose vadovėliuose, vertinti 1905 metų įvykius Lietuvoje. Tai visų pirma buvo nacionalinio išsivadavimo, tautinio sukilimo judėjimas, kuriame kartu su kitais Lietuvos šviesuoliais aktyviai dalyvavo Stanislovas Didžiulis, jo sūnūs Antanas, Algirdas, už ką vėliau jie buvo ištremti į Sibirą. Tiesa, kai kurie Didžiulių šeimos nariai pokario metais, kad nebūtų nugriauta apirusi, nusiaubta gimtoji sodyba Griežionėlėse, kad ji taptų valdžios saugomu muziejumi, klebino aukštų instancijų duris, piršo nuomonę, jog Griežionėlėse rinkdavosi revoliucionieriai, net buvo platinama "Iskra", čia daug kartų lankėsi Vincas Mickevičius - Kapsukas... Griežionėlės buvo išgelbėtos, bet tokia nuomonė liko. Iš tiesų Didžiulių sodyboje yra lankęsis V. Mickevičius - Kapsukas kaip jų dukters Vandos vyras, ištraukęs motinai daug ašarų, vėliau tapęs visos šeimos nelaime, suardęs Vandos gyvenimą ir, matyt, buvęs viena iš tragiškos jos baigties priežasčių...

Jeigu būtų išleisti spaudai parengti, jau keleri metai "Vagos" leidykloje gulintys L. Didžiulienės - Žmonos Raštai, jeigu pasirodytų nors ir nedidelė knygelė, supažindinanti mūsų visuomenę su

pirmąja lietuvių moterimi baletriste, jos kultūrine ir švietėjiška veikla, gyvenimo ir kūrybos nuostatomis, reikia manyti, kad daugeliui išsisklaidytų neteisinga nuomonė, šios mūsų tautos dvasiniam atgimimui daug ryžto ir energijos skyrusios moters asmenybė priartėtų tarsi Vinco Kudirkos Varpo aidas...

Kaip V. Kudirka savo publikacijoje ir eilėse, taip ir L. Didžiulienė savo beletristiniuose kūriniuose, parašytuose XIX šimtmečio pabaigoje ir XX pradžioje, kėlė tokius pat tautiškumo tikslus, tas pačias lietuviybės ugdymo idėjas. Ji pirmoji lietuvių prozoje nagrinėjo nacionalinės inteligentijos pašaukimo, moterų lygiatėsiškumo ir švietimo klausimus, atkreipė dėmesį ir į lietuvių inteligentijos nutautėjimo priežastis. "Pavinastis kiekvieno žmogaus gyventi ne tik pačiam dėl savęs, bet ir dėl savųjų, tai yra dėl savo tautos. Nenaudėlis panašus tai erkei, kuri minta ir auga krauju tūlų gyvulių. Ir galima sakyti drąsiai, toks žmogus ne daug už erkę vertesnis", - šie apysakos "Ne pagal Jurgio kepurę" veikėjo lūpomis ištarti žodžiai, tai ir pačios rašytojos gyvenimo bei kūrybos nuostata. Kaip J. Basanavičius, V. Kudirka yra neatsiejami nuo tautos, J. Lindės - Dobilo žodžiais tariant "Be tautos jie nesuprantami, be tautos jų asmenybių nėra", taip ir Didžiulienės veikla, jos kūrybinis palikimas visų pirma vertinami tautos - to paties brangiausio, aukščiausio jos idealo šviesoje, nes rašytojai svarbiausias ir pagrindinis kiekvieno žmogaus vertės matas - tai, ką jis gero yra nuveikęs savo Tėvynei, savo tautiečiams, juk "irtis ir veržtis pirmyn prie šviesos, prie laisvės - tai ir yra svarbiausia gyvenimo užduotė". ("Svetimi giminės"). Nuo kiekvieno pastangų siekti aukštesnės kultūros, saugoti dvasines vertybes priklausys tolimesnis Lietuvos likimas... "Tautystės pamatų užlaikymas" - tai ne tik sąžiningas triūsas, bet ir gimtosios kalbos, papročių, istorinės atminties išsaugojimas, meilė viskam, kas sava, lietuviška. Tokie tautiškieji tikslai, sekant rašytojos mintimi, yra kiekvieno žmogaus būtis prasmė. Nevalia tuščiai, be prasmės praleisti savo gyvenimo, nes kaip ji sako "gyvenimas ne vien mūsų savastis, bet ir visuomenės, kurią privalom sergėt, ir dorai jį suvartot. Gyvenimas - tai paskola, iš kurios turim ataduot ataskaitą" ("Svetimi giminės"). Kaip dauguma tautiniam sąjūdžiui pažadintų aušrininkų ir varpininkų, taip ir L. Didžiulienė buvo tvirtai įsitikinusi, jog lietuviai inteligentai privalo būti tautinio susipratimo reikėėjais, jie turi prisiimti atsakomybę dėl tolesnio tautos likimo, savo dvasios ir proto galias skirti bundančiai, iš priespaudos besivaduojančiai Lietuvai. Su tokiu inteligentijos vaidmeniu tautos atgimimo idėją siejančią rašytoją piktino tie, kurie, anot V. Kudirkos, "dėl trupinio aukso, gardaus valgio šaukšto" išsižada kilnių siekių, netgi savo tautos. L. Didžiulienė kritiškai vaizduoja savo pirmųjų kūrinių "Tėvynės sūnūs" ir "Dėl Tėvynės!"

herojus - jauną gydytoją Juozą Baublį, vedusį sulenkėjusią plikbajoraitę ir nusigrėžusį nuo savo tautiečių, net pačių artimiausių žmonių, buvusius studentus, kurie prisiekė tarnauti tėvynei, bet, deja, pasiryžimas liko tik žodžiuose. Ulijonas vedė rusę ir ėmė tarnauti svetimiesiems, Gabrys, grįžęs į Lietuvą, susigundė linksmu ir palaidu gyvenimu, Martynas, persiėmęs goduliu, tapo lupikautoju ir savo tautiečių skriaudėju... Tuos neigiamus L. Didžiulienės apsakymų veikėjus galima charakterizuoti šiais po kelerių metų V. Kudirkos "Tėvynės varpuose" išsakytais žodžiais: "Štai mūsų inteligentai, visuomenės viltis, taip gražiai pasirodžiusieji akyse savo tautos, ėmė mainyti tautiškus idealus ant ragaišiaus. Vieni beragaišiaudami išbėginėjo į Maskoliją auginti maskoliukus ir šviesti visokias prispaudėjų pakampes spinduliais, pavogtais nuo savo tikros tėvynės, kiti, neva užsilaikę, tapo tokiais minkštakūniais, jog nuo tėvynės balso slepiasi po pačios sijonu arba vinto triukšme ap-

simeta negirdį".

Šiai tais laikais aktualiai temai L. Didžiulienė paskiria ir savo apysaką "Svetimi giminės", deja, neišbaigtą, likusią tik juodraščiuose. Apysakoje pavaizduotų personažų paveikslais autorė bando apeliuoti į sąžinę lietuvių inteligentų, pamiršusių savo pareigą, atitrūkusių nuo gyvybiškai svarbių tautos reikalų, nuo savo artimųjų. "Jeigu jūs visi mokytieji taip elgsitės, nelaiminga, per amžius nelaiminga bus Lietuva", - persergi rašytoja.

Pateikdami skaitytojams dar niekur nepublikuotus L. Didžiulienės apsakos "Svetimi giminės" fragmentus, turime tikslą ne tik supažindinti su rašytojos kūrybiniu palikimu, bet ir norime atkreipti dėmesį į apysakoje aiškiai išsakytą pilietinę poziciją, gal kiek deklaratyviai skelbiamą autorės gyvenimo imperatyvą, kurio taip reikia ir šiandieninei mūsų inteligentijai.

Milda TELKSNYTĖ
Vygandas RAČKAITIS

SVETIMI GIMINĖS

Apysaka

(Ištrauka)

"Brolį, brolelį! Brolį jaunuolėlį! Kada sugrįši savon šalelėn..."

Griaudžiai siaudė gaili daina lyg tartum skunda griaudinanti širdį ir šaukianti iš akių gausias ašaras, lyg tarytum rauda lydžianti numirėlį amžinan atilsin. Nemalonus ratų dardėjimas pritarė, geriau sakant, ne pritarė, bet rikdė ir gadino gražią senos dainelės, kurią dainavo ne sesutė brolių rėdydama, karėn išleidžiant, bet brolis, brolis brolių išleidžias ir lig gelžkelio stoties jį palydžias. Tiesa, retas tai atsitikimas, kad brolis brolio išvažiuojančio gailėtų, dagi jį apraudotų. Dažniausiai vienam broliui kur nors prasišalinant, kitiems liekantiems tik džiaugsmas: nereikės dalintis - žemės skaldyt. Šiedu broliu kitiškiu buvo. Jie sūnai senojo Valio, rimto, protingo, visoje apylinkėje gerbiamo Pašilių sodžiaus ūkininko. Nuo mažumės jiedu gražiai auginti, nuo mažumės pripratinti vienas kitą mylėti - vienas kitam nusileist, vienas kitam padėti ir reikale užvaduot.

- Jurgiuk, neskriausk Joniuko, tu jau toks didelis, pasigailėk mažučio. Joniuk, nusileisk Jurgiukui, jisai didesnis, tu mažas, tu da suspėsi, - taip kalbėdavo motutė, ir Jurgiukas su Joniuku lenktim rūpinos vienas kitam visuomet daryt smagumą. Joniukas, pamatęs, kad Jurgiukui kokia jo titė patinka, tuojaus siūlė:

- Imk, Jurgiuk, imk, tu didesnis, tau reikia, aš da suspėsiu, aš mažesnis.

Jurgiukas gi gynė:

- Turėk, Joniuk, turėk, tu mažutis, tau labiau reikia, aš sau gausiu kitą, aš didelis.

Taip augo tiedu broliuku, ė, kai jiems paaugėjus,

tėvai paketino būtinai jų vieną leisti mokslan, Joniukas atsiliėpė:

- Jurgiuką, tėveliuk, Jurgiuką vežk miestan, Jurgiuką leisk mokyklon, aš mažesnis, aš suspėsiu.

Jurgiukas gi kalbėjo:

- Tėveliuk, Joniuką vežk miestan, Joniuką vežk mokyklėn, jisai mažesnis, darbo dirbt negali, mokytis galės gal geriaus neg ašei!

Ilgai motina su tėvu kalbėjos, ilgai tylomis tarės, ji patarė Jurgiuką leisti mokslan, esąs gabesnis, tvirtesnės atminties ir prie knygų didesnį norą turi. Tėvas kitaip manė, Joniuką gabesniu laikė.

- Leiskim dabar Jurgiuką, ė kai pasiūgės, daugiau proto insigis, leisime ir Joniuką.

- Et, žmon, niekus svajoji, kaip aš galėsiu leisti mokslan du sūnu, kad vargiai vienam suteksiu. Leist Jurgiuką, samdyt berną, čia vėl nuotrūkis.¹⁾

- Teisybė, - tarė motina. - Bernui algą mokėt, dangą (rūbus) duot, ė toks bernas kiek suvalgo ir pats to nevertas. Pasamprotavę, apsirokavę nutarė Joniuką leisti mokslan. Nutaryta - padaryta.

- Joniukas bus mokytu, Joniukas bus kunigėliu. - kliaugėjo Jurgiukas, ė ašaros jam iš skaisčių akyčių lyg žirniai riedėjo, gal gailėjosi broliuko - draugo nebeturėsias, gal ben kiek pavydėjo, kad Joniukas bus kunigėliu, ė jis prastu artojum, ė gal tiktai troško ir jisai gražaus žipono su blizgančiomis sagutėmis ir kepurės su žvaigždėmis kaktoje.

Joniuką Valys išvežė mokyklėn, ė Jurgiukas tvėrės

¹⁾ Nuostolis

už žagrės, dalgės ir kultuvo, pelnyt pinigų, kad Joniukas, mieste gyvendamas, nieko nestigtų. Metai po metų ėjo, broliai augo, džiaugė tėvai Jurgiu artojėliu, džiaugė Jonu "studentėliu". Joniukas mokinos gerai, kasmet parveždamas gražius liudijimus ir daugybę žinių visokių, džiugino tėvus ir brolių, kurs, perdien prie arklo ir akėčių nuvargęs, puldavo prie Jono knygų ir vietoj poilsio skaitydavo per ištisas naktis.

- Kasžin, tėvai, kuriam mūsų sūnui geriausia tiktų būti kunigu, Jonui ar Jurgiukui? Matyk, kaip tasai puola prie knygų, skaito ir skaito be poilsio, ė Joniukas, nors mokytas, knygos rankon nepaima.

- Jam jau per daug nusibosta mokyklėje tos begalinės knygos, dabar džiaugias, kad jo niekas prie jų nespiria, tik pamislyk, tiek knygų, tiek knygų ir visas jam reikia išmokyti, visas žinoti.

- Oi tas mokslas, tas mokslas! Kaip brangiai jį ai apsieina.

- Ką padaryt, be ko negalima, tai negalima, kai Jonas liks kunigu, tai nebe jis iš mūsų, bet mes iš jo lauksime.

- Duotų tai Dievulis! - rankas sudėjęs atsiduso motina.

Metai ir da metai. Štai ir apsiniaukę giedrusai dangus Valių šeimynos. Joniukas, šeštą kliausą gimnazijos baigęs, atsisakė eiti kuniguos. Motina su ašarom kalbėjo jam:

- Sūneli mielas, jūs da buvote neužgimę aš inžadėjau būtinai vieną leisti kuniguos, tu negali, tu neturi tiesos laužyt mano inžadą, turi klausyt tėvų, pasilikit kunigu turi būtinai.

Tėvas rūstus, kokio sūnai niekad nebuvo regėję, veidas jo susiraukšlėjęs, akys įdubusios tartum per vieną dieną ūmai paseno, metė žodžius lyg akmenis:

- Kaip balon tiek pinigų inmečiau!

Ir daugiaus nė vieno žodžio Jonui nepasakė, vaikščiojo rūstus, apsiniaukęs ir dažnai dūsavo galvą suėmęs. Motina matomai nyksta, sublogo ji, išbalė, akys nuo dažno verksmo paraudo, aptemo. Kenčia ir Jonas, liūdnas slankioja tyliai lyg šešėlis, bijo jį susitikti su tėvais, nedrįsta prisitarti išaiškinti, išpasakoti savo jausmus, savo sielvartą. /.../

Jurgis, nuo kurio šiomet Jonas laikėsi toli, lyg bijodamas ir nuo jo užgirst nemalonių sau kalbų apie seminariją, labiausiai atjautė kančias mylimo broliuko. Ir jam pačiam nesmagu buvo prie tokių šeimynos santykių. Buvo mėginęs tėvus perkalbėti, permaldauti, bet veltui. Jonas kalbinamas taipogi atsakė jam šaltai:

- Nekalbink manęs, aš nuo jūsų nieko nebereikalauju, jūs man ne giminės, jūs man svetimi, su lengva širdžia mirsiu, žinodamas, kad manęs nieks nesišailės... Mano gyvenimas ir aš pats čia niekam nesu reikalingas.

- Čia, broli, tavo kalba nevyriška, ė užmanymas dėl menkų šeimyniškų nesutikimų prarast gyvenimą, nevertas proto žmogaus.

- Ko bus vertas toks gyvenimas be liuosybės, be laisvės...

- Kovot su bangomis, itis ir veržtis pirmyn prie šviesos, prie laisvės - tai ir yra svarbiausia gyvenimo užduo-

tė. Ne tam duotas mum gyvenimas, kad jį lengvai, taip beprotiškai prarastumėm. Gyvenimas ne vien mūsų savastis, bet ir visuomenės, kurią privalome sergėti, ir dorai jį suvartoti. Gyvenimas tai paskola, iš kurios turime ataduoti ataskaitą.

- Gražūs tavo pamokslai kitaip ant manęs neveikia, tiktai erzina.

- Be reikalo. Galėtum neniekinti kalbos brolio, nors nemokinto, bet kaip vyresnio, labiau prityrusio.

- Bepigu tau taip šaltai samprotaut, kas kitaip pripratęs, kieno reikalavimai siauri.

- Praplatinimas ar susiaurinimas reikalavimų nuo mūsų pačių priguli. Taip, taip, - kalbėjo Jurgis sunkiai atsidusdamas, - turime taikintis su sąlygomis.

- Tas ne man, ne man! Neturiu nei spėkų, nei įnagių kovai su gyvenimo bangomis, taikintis gi su bjauriomis sąlygomis nenoriu, vienas man kelias beliko numirti. Numirti! - karščiaivos Jonas.

- Gyvent, dirbt ir visuomenei tarnaut. Toks turi būt mūsų devizas, - tarė Jurgis, tvirtai brolių apkabindamas. Po keleto su broliu pasikalbėjimų Jonas ben kiek nusiramino ir ėmė rengtis važiuoti gimnazijon. Jurgis parūpino reikalingus pinigus ir pažadėjo visuomet reikale jam padėti. Jonas buvo mėginęs atsisakyti, bet brolis, meiliai jį bučiuodamas, kalbėjo: "Imk, broliuk, drąsiai, tai mano nuosavi skatikai, nenori dovanos, tai teesti kaip paskola. Gyvendamas sugrąžinsi".

Atsisveikinant tėvo niekur nesurado, motina liūdna priėjus prie ratų kokių ryšulį įdėjo ir, padavus ranką pabučiuoti, tarė:

- Joniuk, sūnau mano, pamislyk gerai, ką daręs, da ne vėlu, da laikas, Joniuk, sūneli!

Ė arkliai ėkantrūs, Jurgio paleisti, nubėgo, nunešdami abu brolius.

Kitą vasarą nebeatvažiavo Jonas tėviškėn pailsėti, pas svetimus rado jis prieglaudą ir šiojį tokį uždarbį. Neramu jam tarp svetimų, kartais trošku, kartais šalta, pasilgsta jis giminės namelių. Pasilgsta motutės augintojėlės, kurioji kaskart išlydėdavo jį su raudomis, ė sutikdavo su džiaugsmo ašaromis! Pasilgsta jis tėvo, nors rūstaus ir atkaklaus, bet doro ir valyvo žmogaus, pasilgsta brolio - draugo mylimojo, sueina jį retkarčiais, trumpam laikui, nebegali širdingai su juo pasikalbėti, savo jausmais ir mintimis pasidalyti nesuspėja. Taip praėjo vienos vakacijos, kitos ir trečios, Joniukas tapo ponu Jonu, universiteto studentu. Tėvai su laiku išaiškino sau ir suprato priežastis, dėl kurių Jonas buvo atsižadėjęs eiti kuniguos, atleido jam, pagaliaus už nuodėmę nebeskaitė, bet Jonas jautė savyje didžias permainas. Koks tai atšalimas apėmė jį, nebegalėjo jis kaip seniaus su tėvais meiliai, atvirai kalbėtis, savo mintimis ir jausmais pasidalinti, jis tarp jų jaučiasi svetimu ir in juos žiūri kaip in svetimus. Stiprūs šeimyniški ryšiai sutrūko, šilta šeimyniška meilė išnyko nebegrįžtamai. Vieną brolių jis tebemyli, su broliu jį ai kalbą turi, nors retkarčiais. Dažniausiai savame kambaryje užsirakinęs knygas skaito. Tėvams toks užsilaikymas mokyto sūnaus keistai išrodžia, kartais jiems labai liūdna esti, bet gi ramina vienas kitam

inkalbėdami:

- Girdi, jisai labai mokytas - ką su mumis prastais žmogeliais kalbėsias, - sakė tėvas.

- Jisai jaunas, mes seni, taip jau turi būt, - raminosi motina.

Ė kartais Jonas ataveža jiems iš miesto kokių mažmožių, tai motinos džiaugsmas būdavo neišpasakytas.

- Ne tik nuo mūsų nieko nereikalauja, da ir mums dovanas perka, tai ben vaikas! Tai ben sūnus! - gyrės tėvai kaimynams, bet ką jautė jų širdis, nežinia.

Keletui metų praėjus, Valių šeimyna suvis susitvarkė, visa ėjo "geruoju", ė šiemet tai džiaugsmų net ir per daug. Jurgiui, vedusiam turtingą ir gražią pačią, gimė sūnus. Kūmuos pakviestas atvažiavo Jonas. Atvažiavo jisai iš tolimos šalies, kur gerą vietą turėjo, atvažiavo ne bet kaip, atvažiavo ponu, dideliu ponu, puikiai išsirėdžiusiu. Tėvus, brolių ir brolienę ne rublinėmis, bet šimtinėmis apdalijo, be to, atavežė tėvams puikius ilgus rūbus, kokius Kitajaus karalius tik šventėm vilki, gryno šilko. Seniukai ne tik vilkėt, bet ir čiupinėt bijo, kabinas, lempa prie šiurkščių rankų. Brolis gavo aukso laikrodėlį, ė brolienė didelę šilko skarą, kokios nei staršininė²⁾, nei kunigo panytė neturi, visa Laumės juostom išmarginta, ė spurgai - pusvuolakčiai³⁾ gryno šilko, net gurgžda, rankoje spaudžiant. Namiškiams džiaugsmas ir didžiavimasis tokiu sūnumi ir broliu. Kaimynai vieni stebis, kitiem pavydu, tretį net blogus liežuvius valion paleido:

- Valių Jonas netiesium keliu taip turtingas tapo. Kodėl Vanagiukas? Kodėl Šikšniukas? Nors jau keletas metų, kai mokslus baigė, nieko namo neatveža?

Neteisingos buvo piktų liežuvių kalbos. Jonas, sunikiai dirbdamas, ėmė didelę algą, pildė jis ben tris tarnystes: teisdario, teisėjo ir notaro, papratęs gi su mažuma apsieit lig šiolei, da nespėjo ištvirt. Ė gal ir neištvirt niekados?

Puikias krikštynas iškėlė Valiai pirmajam anūku. Svečių sukvietė daugybę, prie progos rūpėjo jiems pasigirti sūnum - ponu, kurs nors ir ne kunigas, bet tiek dovanų, tiek turto privežė, ė dar priveš toliaus pagyvenęs? Linksminos svečiai ir viešnios, gėrė už sveikatą naujai gimusio, kuriam ir vardo parinkt negalėjo. Vieni nori duot vardą tėvo, kiti - senelio, moterys būtinai kokį "troponų"⁴⁾, nepaprastą vardą, ir jisai būsiąs tikrai nepaprastu vyru, gal krikštatėviu paseksiąs. Visos tetulės ir motina norėjo, kad būtų Topalys, Napalys ar Lizijušas, bet kūmas patarė, kad būtų Viktoras, ir visi sutiko.

Keletą savaičių pasiviešėjęs pas savuosius, važiuoja Jonas atgal šiaurion šalin. Šiaurėn, ton baision šiaurėn, kurion savaime be nuožmės prievartos žmogus liuosas neišdrėstų keliaut tenai gyventų. Šiaurėn, kurios vienas paminėjimas šiurpuliais nukrato. Jonas važiuoja. Važiuoja niekieno neverčiamas, niekuomi

nesuvaržytas, važiuoja su tikėjimu ir vilčia nusipelnyt tenai daug pinigų. Žemokas tai idealas žmogaus inteligento, puikiai baigusio mokslus, su vargu bekovoiant. Nenusakoma žmogaus psichologija, vieni kokias atsineša gimdami ant svieto doras ar ydas, su tuomi pasilieka lig grabo lentai, kiti gi mainosi. Mainosi periodiškai ir atmainos juose esti visokios: vieniems pirma prie blogo, vėliaus prie gero, par kitus - pirma prie gero, vėliaus prie blogo linksta. Prie tokių žmonių ir Jonas prigulėjo. Būtų buvęs jisai draugu liaudies, sūnumi tėvynės, jei ne stulpu, tai šulu, ar nors ramsteliu visuomenės. Dabar jisai ant tako prie visuomenės nulių, ė dar blogiaus - erkių dėlei visuomenės. Ė gal aplinkybės ar gero vėjo užpūtys blokš jį atgal ant tiesaus kelio, laikas tą parodys.

Be žado važiuoja abu broliu, grečium sėdėdami, matyt, sunkios mintys slegia jiems krūtinę. Skaistus, gražus veidas Jurgio, šiandien nepaprastai apsiniaukęs, susiraukšlėjęs, jo akys, gražios mėlynos akys žiūri liūdnei in švelnutį lyg mergaitės veidą Jono, labai šiandien išblyškusį ir pertrauktą. Gaila Jurgiui brolio Joniuko. Lydėdavo jį mažutį gimnazijon važiuojantį, lydėdavo studentą universiteto, lydėjo pagaliaus animet ton pačion Šiaurėn važiuojantį, bet niekad nebuvo taip sunkių minčių kankinamas kaip šiandien. Jonui taipogi nelinksma, bet nebeiškęsdamas mėgina pertraukt nemalonią tylą.

- Gražūs šiemet javai, - atsiliepia.

- Gražūs, tai gražūs, bet ne visiems mūsų teks jų ragaut, - trumpai atsako Jurgis.

Gavęs šiurkštų brolio atsakymą, Jonas galvą nuleido ir ėmė pusbalsiu niūniuot kokią tai dainelę. Jurgis, būk pritardamas jam, uždainavo savo stiprių, vyrišku balsu liūdnei ir griaudžiai:

Broli, broleli, broleli jaunoulėli,

Kada sugrįši savon šalelėn?

Štai stebuklinga galybė senos dainelės stūmė abu broliu vienas kito glėbį. Tamsūs debesiai, ant jų širdžių susirinkę, pasiliejo gausiomis ašaromis. Valandėlę broliai apsikabinę sėdėjo. Ašaros nubirusios ben kiek širdį atleido, ir Jurgis prabilo:

- Nevažiuok, Jonai, nevažiuok! Dar kartą tavęs prašau, pasilik savo šalyje, tiesa, pelnas čia mažas, bet tu vyras mokytas, būsi čia advokatu, su laiku gal ir žemiečių viršininku tapsi. Ė kad viršininku ir neliktum, vis darbo užtektinai rasi. Matai gi koks mūsų kraštas vargingas, tamsus, ė kam noras mums padėt? Kam noras mūsų žmonelėms šviesą parodyt? Negi atėjuoniams rūpi mūsų gerovė? Vienutinis jų troškimas, vienutinis jų noras sau kišenes prisikimšt. Taip, kaip sveikas sakais važiuojąs šiaurėn pinigų susidėt. Nerūpi tau ano krašto nei jo gyvenimo butis, nei gerovė, jie tau svetimi ir svetimais pasiliks, nei jų kalbos, nei papročių nepažįsti, žiūri in juos kaip in puslaukinius. Ė jie tave laiko savo priešu, išnaudotoju ir neapkenčia tavęs taip, kaip mes neapkenčiam visų čionai vyresnėlių, mūsų kailius beplėšiančių ir mūsų kraštą betemdančių.

Pasilik, broli mielas, tiesa, pelnas čia mažas, bet nuopelnas didesnis. Atsimink, ką seniaus kalbėdavai:

²⁾ Staršinos, carinės Rusijos valdininko - valsčiaus viršaičio žmona.

³⁾ Pusuolekčiai (uolektis - ilgio matas, lygus maždaug 66-71 cm)

⁴⁾ Retas, nepaprastas.

"Kad ben laimingai mokslus užbaigt, rūpinsiuos dirbti saviesiems, juos šviesti, jiems gelbėti ir padėti atsikelti iš to purvyno, girtuoklystės, tinginio, prie ko nors prakilnaus, aš jiems padėsiu susilyginti su kultūriškiausiomis tautomis pasaulės.

- Teisybė, tai buvo mano vienutinė svajonė, ir dabar aš to neatsižadu. Saviesiems tarnaut - tai mūsų priedermė, bet dabartiniame laike sunku, negalima, gerai apsvarstęs patyriau, kad čia, amžių pragyvenęs, nieko gero sau nei visuomenei nepadarysiu, svetur patarnavęs - pinigų užsidirbsiu, čionai sugrįžęs žemę nusipirksiu, tada jau kitoks bus čia mano balsas, kitokia spėka. Ė dabar da menkai ką galiu, galėčiau įkliūti...

- A! A! Kaip samprotauja mūsų mokslo vyrai! Ar seniai kalbėjai, kad inkliuvimo nė vienas neprivalo bijotis? Už teisybę, už liuositybę galvą dėti - tai švenčiausia mūsų pareiga. Vargšai inkliuvėliai - tai mūsų apaštalai, tai žvaigždės mums kelią rodžiančios, tai mūsų šventieji, kuriuos turime gerbti. Ir gerbti ne mirusius, bet dabar gyvus esančius, šelpti juos žodžiu, raštais ir skatiku, palaikyti juose sveikatą kūno ir dvasios. Atsimeni, tai buvo paties žodžiai? Kodėl taip ūmi (staiga) permaina? Jeigu jūs visi mokytieji taip elgsitės, nelaiminga, per amžius nelaiminga pasiliks Lietuva.

- Aš nepersimainiau, tik nekurios mano nuomonės subrendo ir atsimainė. Taip jau blogai nėra, dagi niekas neprarasta. Nemaža ir čia mokytojų vyrų pasilieka, kurie svetur keliauna, tai tik su geriausiu tikslu ir tvirtai pasižada sugrįžti ir visuomenei, ką yra kalti, atsiilyginti. Aš prie tų prigulių, iškeliu, bet tvirtai pasižadu sugrįžti savo šalin, pas savuosius ir tarnaut visuomenei visom spėkom. Taip, visomis spėkomis lig grabo lentai...

- Visi taip kalba, visi jūsiškiai, visi, bet vis pasirodžia teisinga senųjų kalba: "Tolai vaikai, kolei skverne laikai - išskrido vaikai - nebesuvaikai". Kad jūs, mokytieji, kuriuos Lietuva pagimdė, būtumėt dėję po grūdą naudai tėvynės, koks jau saikas būtų prisipildęs! Kad būtumėt dėję po akmenėlį, koksai rūmas būtų lig šiol pastatytas! Kad būtų kiekvienas jūsų nors po vieną tamsuolį išmokinęs, apšvietęs, susiartinęs su ta pilka sėmėga, šiandien jau visi mūsų žmonelės būtų kitokiais.

- Savame krašte ne pranašas...

- Būk tu ne pranašas, pagalios nukentėk, bet sėklė pasėta augs ir šakosis.

- Koks tu, Jurgi, palikęs gudročius! Nors mokyklos nematęs, kalbi kaip iš rašto.

- Tai tau, Jonai, dėkui, ką man aiškindavai, knygas atveždavai, toliau, akis pamerkęs, pats žmogus imi galvoti apie tai, kas skaudžia... Kiek jaunuomenės mūsų leidžiama moksloose, o kur gi ji? Kame gi tas jaunimas mūsų kruvinu prakaitu užauklėtas? Bastosi po visą pasvietę, o jei koks čia užsilieka, tai šaltas lyg gyvatės kailiu apsimovęs, neprieisi prie jo nei su pyragu.

- Ar tai ir apie mane taip kalbi?

- Ne, broli, apie tave da aš lig šiolei kitaip maniau ir visi mūsų kaimynai džiaugės, kad tu savas žmogus. Tu pirmutinė žvaigždė ant mūsų tamsaus dangaus pasirodžiusi, bet dabar tu išvažiuoji, mumus apleidi, pameti gal ant amžių? Broli, broleli, tai nuodėmė, nuodėmė!

Ašaros stemplę jam užsmaugė, akis ranka uždengė, kita, broliui ant peties uždėjęs, spaudė, mygo taip stipriai, tartum jį prislėgt prie tos žemėlės stengdamas. Jonui taipogi buvo labai griaudu, nežymiai nubraukė nuo akių jis dvi dideles ašaras, broli apkabinęs pabučiavo ir tarė:

- Dabar per vėlu, - nevažiuot nebegaliu, bet už keleto metų sugrįšiu, sugrįšiu. Nesisielok, broli mielas, aš savo sąžinės neparduosiu, tenykščių žmonių neskriausiu, pinigų neteisingu keliu nerinksiu, rūpinsiuos būt jiems draugu, užtarėju, globėju. Algą sučėdysiu jums. Sugrįšiu, sugrįšiu, broli mano.

Traukinys sušvilpė, sustaugė ir nudūmė, nu-nešdamas Joną už šimto mylių. Liūdnas stovėjo Jurgis, žiūrėdamas in tuščią kelią. Dūmai dideliu stulpu aukštyn kyla, tikrai laimę lemia Jonui. Jonas bus laimingas. Taip, bus laimingas, bet bus laimingas tik atgal sugrįžęs. Kokia jam laimė svetur. Paskutiniai jo žodžiai buvo: "Sugrįšiu, sugrįšiu!" Žinoma, sugrįš, greit sugrįš, savųjų pasiilgęs. O, jis ne toks kaip kiti, kaip kiti bėgūnai, ne, jisai ne toks. Taip mąstė sau Jurgis, namo grįždamas.

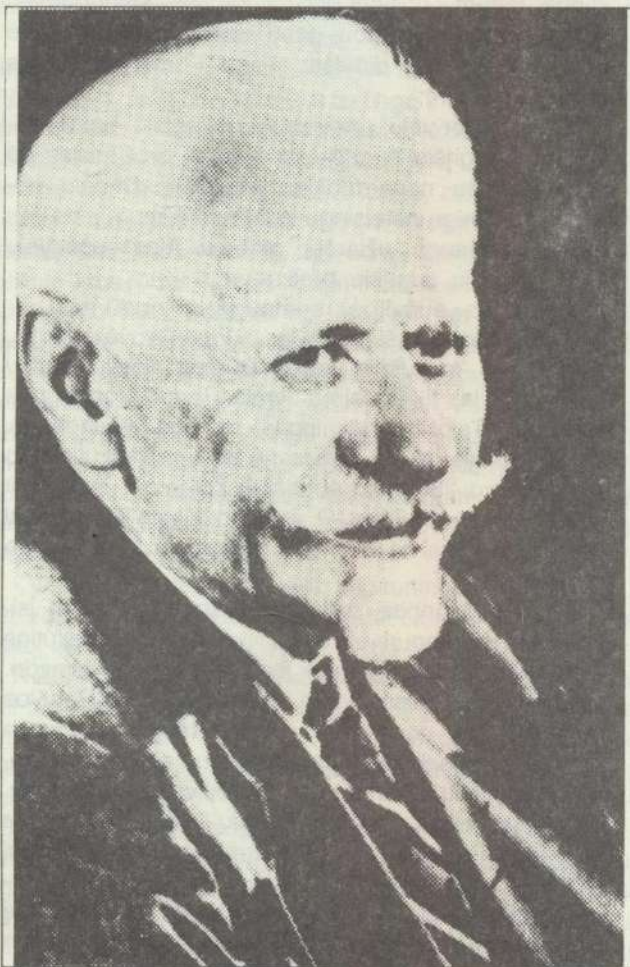
Ė Jonas? Jonas, tyliausio vagono kertelėn įsikniaupęs akis kepure užvožęs, liūdėjo, brolio paskutinė kalba giliai širdin insmego ir kietu akmeniu nugrimzdo. Tasai griaudus balsas brolio, tas balsas - visos Lietuvos tautos, tautos nuvargintos, tautos tamsios, giliuose purvynuose paskendusios, balsas tų nelaimingų žmonių, žemučių ir tamsuolių. Šiurpulys nukratė Joną. Laikas, jau laikas pradėti rūpintis jų likimu! Kokia gėda jam, mokslo vyrui, prieš tą nemokytą broli. Brolis tai reprezentantas visų jam panašių dar daug vargingesnių žmonių. Atbunda, jie atbunda, akis atmerkę greit pradės mumus, mokslo vyrus, mokinti, o gėda mums! Ne tik gėda, bet nuodėmė, didžiausia nuodėmė, šaukianti atmokėjimo. Teisingai kalba Jurgis, nuodėmę mūsų pirmtakūnų turime nuplauti savo prakaitu, o reikale ir krauju. Broli mielas ir manieji, prižadai, tvirtai prižadai grįžti ir tarnaut savo gimtinei šalelei! Po tų inžadų sunkumas, Jono širdį slegiantis, ben kiek nuslinko ir davė jam lengviau atsistoti, o mintys jo lėkė ir lėkė dar greičiau už traukinį, jį nešantį. /.../

Apysaka "Svetimi giminės" niekur nespausdinta. Tekstas paimtas iš Lietuvių literatūros ir tautosakos instituto rankraštyne saugomų rankraščių (F I-496, F I-469). Apysaka, reikia manyti, yra rašyta šio šimtmečio pradžioje, nacionalinio išsivadavimo pakilimo laikotarpiu, kai tautos atgimimui itin svarbus buvo inteligentijos vaidmuo.

DAKTARAS ADOMAS LASKAUSKAS

Daiva GADLIAUSKAITĖ

Viena iš paskutiniųjų Adomo Laskausko nuotrauka

Prieškario Anykščiuose buvo nemažai šviesuolių, inteligentijos atstovų. Vertino ir gerbė juos anykštėnai už darbinę ir visuomeninę veiklą, gražų asmeninį pavyzdį. Šviesų atminimą yra palikęs provizorius, rašytojas Antanas Žukauskas - Vienuolis, teisėjas Gerulaitis, progimnazijos direktorius Matas Grigonis, pramonininkai bei prekybininkai Jonas Laskauskas, Pranas Ručys, Juozas Gudavičius, viršaitis Jonas Puodžiūnas ir daug kitų, stropiai, sąžiningai atlikusių savo pareigas, palikusių pėdsakus Anykščių visuomeniniame, kultūriniame gyvenime.

Tačiau vienas iš labiausiai prieškario

Anykščiuose gerbiamų žmonių buvo daktaras Adomas Laskauskas. Dar ir dabar senieji anykštėnai jį mena ne tik kaip gerą, nuoširdų gydytoją, bet ir kaip aktyvų visuomenininką, lietuviškos sąmonės žadintoją.

Adomas Laskauskas gimė 1887 metais rugpjūčio 18 dieną Purniškių kaime, Svėdasų valsčiuje. Jis buvo Onos Trečiokaitės - Laskauskienės ir Julijono Laskausko pirmagimis sūnus. Vėliau senieji Laskauskai nusipirko Lagedžių dvarelį šalia Anykščių, kur ir persikėlė visa šeima. 1908 metais baigęs Mintaujos gimnaziją, Adomas Laskauskas įstojo į Tartu (Dorpat) universiteto medicinos fakultetą. Štai kaip rašo apie Laskauskų šeimą, dar studentą Adomą Laskauską, Lagedžių dvarą savo atsiminimuose pulkininkas Pranas Saladžius, kuris, 1912 metais baigęs Panevėžio mokytojų seminariją, atvažiavo mokytojauti į Anykščių dviklasę mokyklą: "...1912 metais mokytoją Sluoksnaitį kėlė į Skiemonis mokyklos vedėju, o mane paskyrė į gražiuosius Anykščius antruoju mokytoju. Pirmutine proga Sluoksnaitis mane ir nuvedė apsilankyti Lagedžių dvare, prie Anykščių siaur. geležinkelio stoties. Pas Laskauskus, kaip sakė Sluoksnaitis, esąs lietuviybės židinys, kur dvaro šeima kalba lietuvių kalba. Tuo laiku Anykščiuose keturi mokytojai buvo visi rusai, matininkas rusas, taip pat pašto viršininkas, pristavas, popas, žodžiu, visa administracija - okupacinės valdžios. Tik trys kunigai lietuviai, o apylinkės dvarininkai gerokai aplenkėję. Vaistinininkas Hoppen - lenkas, taip pat sulenkėjęs dr. Brazaitis, akių gydytojas.

Lagedžių dvaras buvo lietuviybės tvirtovė, tikras lietuviškumo ramstis. Studentas A. Laskauskas, nors jaunas, bet, lyg vaidila, duodavo lietuviybei stiprybės. Parvykęs iš Dorpat, ruošdavo lietuviškus vakarus, režisuodavo vaidinamus dalykus. Lietuviški vakarai dar ir lenkuojančių pritraukdavo. Vargonininkas Survila, nors aplenkėjęs, bet atlietuvėjo ir chorą išmokė lietuviškų dainų. O daina padėjo atsigauti lietuviybės dvasiai ir sulenkintuose vakaruose...

Į lietuviškus vakarus suvažiuodavo ir iš aplinkinių parapijų kaimynai ir dvarininkai. Nors ir len-

kiškai šnekėjo, bet persilaužimas lietuviybėn jau buvo prasidėjęs, pavyzdį rodė Laskauskų šeima.

Stud. Adomo seserys Domutė, Marytė ir Teofilė buvo didelės brolio talkininkės. Suktinis, klumpakojis, rateliai, lietuviškuose vakaruose tada dar maišėsi su mazurka. Kad ir lenkiškai šnekėdami ir mazurką šokdami, sulenkėję Brazaičiai ir kiti, kiek pamenu, atlietuvėjo. Už tai ačiū studentui A. Laskauskui ir jo šeimai..."

Baigusiam universitetą Adomui Laskauskui kurį laiką teko gyventi ir dirbti Suomijoje, Torioki miestelyje. 1914 metais, prasidėjus karui, jis buvo pašauktas į caro armiją, tapęs karo gydytoju, 1916 metais pateko į vokiečių nelaisvę. Iš jos paleistas, 1918 metais grįžo į Lietuvą, stojo tarnauti į besikuriančią Lietuvos kariuomenę, steigė karo ligonines (Kėdainiuose, Palangoje), įkūrė ir sanatoriją Palangoje. 1921 metais jis Palangos Birutės kalno koplytėlėje susituokė su gailastingąja sesele Barbora Indziulaite. Deja, šeimyninis gyvenimas truko vos 7 metus, 1928-aisiais Laskauskienė mirė, palikusi sūnų Kęstutį ir vyrą visam gyvenimui našlauti.

Adomas Laskauskas į atsargą išėjo 1923 metais, turėdamas kapitono laipsnį, iš pradžių dirbo Kavarske, o jau kitais metais persikėlė į Anykščius, į savo pasistatydintus namus netoli tėviškės, prie geležinkelio stoties (dabar Vilties g. 3), nuo to laiko gydė anykštėnus, vertėsi gydytojo praktika. Vėliau nupirko gydytojo Brazaičio namus miesto centre (dabar Vilniaus g. 9), kur gyveno iki pat 1940 m.

1928-1929 metais ypač plito Anykščiuose akių liga - trachoma. Kad galėtų padėti žmonėms, Adomas Laskauskas gilino savo žinias, specializavosi ir kaip akių gydytojas.

Dirbo jis ir mokyklos gydytoju, nuoširdžiai rūpinosi mokinių sveikata. "... 1931/32 metų žiemą mokykla statė "Sniego karalaitę" šaulių salėje... Generalinė repeticija pavyko puikiai. Betgi salė šalta ir kai kurie spektaklio dalyviai persalo /.../ Persalo ir pati sniego karalaitė, ir dueto dainininkė, bet jos sekmadienio vaidinime dalyvavo, už scenos budint ir stiprinant jėgas daktarui A. Laskauskui /.../ spektaklis pavyko puikiai", - prisimena Matas Grigonis.

Daug jėgų, sielos šilumos gydytojas Adomas Laskauskas atidavė ir 1934 metais Anykščiuose įkurtam Draugijos kovai su tuberkulioze skyriui, vadovaudamas dispanseriu. Šiame darbe gydytojui nuoširdžiai talkino gailestingoji sesuo Stasė Dausaitė, beje, pati vėliau mirusi nuo džiovos. Nors ir daug laiko atimdavo tiesioginės gydytojo pareigos, tačiau daktaras Adomas Laskauskas

aktyviai dalyvavo ir visuomeninėje veikloje. Apie tai liudija ir korespondencijos ano meto spaudoje. Štai 1936 metų balandžio 9 d. "Verslas" (Nr. 15) straipsnyje "Tautiška veikla Anykščiuose" skaitome: "Taip pat sunku būtų aprašyti bei nušviesti tautinę veiklą Anykščiuose, nepaminėjus mūsų mecenatų - tautinio susipratimo žadintojų: Dr. Adomo Laskausko, rašytojo Antano Vienuolio-Žukausko ir teisėjo Gerulaičio, nes jų veikla pasireiškia ne vienoj kurioj, bet visose organizacijose..."

A. Laskauskas dalyvavo ir J. Basanavičiaus liaudies universiteto veikloje, išvykus mokyklos direktoriui Matui Grigoniui į Panevėžį, buvo šio universiteto dekanu. Universiteto nariai skaitė paskaitas, po kurių būdavo ir meninė programa, rodomas filmas ar kino kronika. Šaulių salėje rinkdavosi šauliai, tautininkai, jaun lietuviai, vėliau ir Lietuvių kultūros draugijos nariai. Daktaras buvo labai pamėgęs Lietuvos šaulių sąjungą, savo vietiniam šaulių būriui atsidavęs visa siela. Daug įdėjo pastangų statant šaulių namus.

"...Ir kai gegužės 22 dieną laisvi anykštėnai ir anykštiečiai minėjo 20-ties metų Nepriklausomybės sukaktuves, jau iš pat ankstyvo ryto miestelis pasipuošė tautinėmis vėliavomis /.../ organizuotas eismas į Anykščių šilėlį prasidėjo nuo šaulių namų ir išsitiesė per visą miestelį... Po pamaldų aukšti svečiai priėmė šaulių ir organizuotos visuomenės parodą ir anykštiečių ir anykštėnų nupirktas šauliams ir kariuomenei dovanas: 59 šautuvus, 10 kardų ir 4 dujokaukes. Be to, d-rui A. Laskauskui ir prov. A. Žukauskui buvo įteikti sidabriniai garbės narių ženklai, o žydų kariams dalyv. Lietuvos Nepriklausomybės kovose - vėliava..." ("Trimitas", Nr. 22, 1938.06.02).

Adomas Laskauskas priklausė ir Lietuvos Tautininkų Sąjungai. Anykštėnai išreiškė pasitikėjimą bei pagarbą daktarui: renkant ketvirtąjį seimą (1936 m.), Adomas Laskauskas buvo numatytas kandidatu į tautos atstovus. 1936 m. birželio 5 d. laikraštis "Mūsų kraštas" (Nr. 22) taip pristatė kandidatą į seimą: "Utenos apskritis. Laskauskas Adomas 49 m. amžiaus gydytojas, aktingai dalyvauja visuomeniniame ir kultūriniame darbe, seniai gyvena Anykščiuose, gerai pažįsta vietos gyventojų reikalus, buvo valsčiaus tarybos pirmininku, plačiai žinomas ir kaip gydytojas!"

1940 metais okupavus Lietuvą ir prasidėjus represijoms, liepos 12 dieną Adomas Laskauskas buvo suimtas ir uždarytas į Utenos kalėjimą. Tik po kelių dienų daktaro artimieji sužinojo, kur jis kalinamas. Po mėnesio Laskauskų

namas buvo nacionalizuotas, daktaro sūnų Kęstutį priglaidė giminės Kaune. O Anykščiuose kiti likusieji Adomo Laskausko artimieji neišvengė tremties, 1941 m. birželio 14 dieną buvo išvežta daktaro motina, brolis, sesuo su šeima (motina ir brolis mirė tremtyje, grįžo tik sesuo su dukromis).

„Prasidėjus karui, po poros savaitių gavau žinią, kad tėvelis gyvas ir jau Anykščiuose, iš kurių artimieji išvežti, tėviškės Lagedžiuose namas sudegintas. Kad jis liko gyvas, tai stebuklas. Pasirodo, jis visą laiką buvo Utenos kalėjime. Karui prasidėjus ir vokiečiams artėjant prie Utenos, visi kalėjimo tarnautojai išvažiavo, palikę tik vieną sargą prie vartų. Kepėjas, atvežęs duoną, pamatė, kad sargybinis tik vienas ir jo pro vartus neįsileidžia, pradėjo jį kalbinti, kad jis paleistų politinius kalinius. Na ir prikalbino. Atidarius vartus, visi kaliniai išbėgo, o tėvelį dvi moterys ištempė, nes jis jau buvo per silpnas eiti. Už pusvalandžio atvažiavo sunkvežimiai policijos ar kariuomenės dalinių su kulkosvaidžiais kalėjime esančius sušaudyti. Nieko neradę išvažiavo į Zarasus, kur dar kalėjimas buvo pilnas, ir jie savo darbą atliko“, - prisimena Adomo Laskausko sūnus Kęstutis. Jautriai jis rašo ir apie 1944 metais pasitraukimą iš Lietuvos: „...Giminės traukėsi tolyn nuo fronto ir kvietė mus jungtis prie jų ir važiuoti pas pusseserę, kuri gyveno prie Tauragės. Su giliu skausmu palikom namus, ir 7 žmonės vienu vežimu, traukiamu dviejų arklių, iškeliavom į nežinią. Frontas sustojo ir po trijų mėnesių vėl pajudėjo. Iš Tauragės jau 9 tuo vežimėliu patraukėm toliau į nežinią. Traukėmės per gruodą ir purvą, nakvodami daržinėse ir tvartuose vis tolyn ir tolyn nuo namų, tikėdami, kad karas turi baigtis ir visi grįš į senas vietas ir mes grįšime namo... Pasibaigė karas. Mes atsiradome amerikiečių zonoje. Pradėjo rinkti benamus žmones į stovyklas. Taip ir mes atsiradome DP, juokais mes sakydavom „Dievo paukštelių“ stovykloje. Stovykloje išgyvenome iki 1949 metų laukdami kokio nors pasikeitimo ir grįžimo namo. Stovykloje, kurioje buvo nuo penkių iki septynių šimtų lietuvių, tėvelis dirbo kaip gydytojas“.

1949 metais Laskausko šeima atvyko į JAV ir apsigyveno Baltimorėje. Ten daktaras aktyviai dalyvavo Amerikos Lietuvių Tautinės Sąjungos Baltimorės skyriaus veikloje. 1962 metų gegužės 18 dieną už nuopelnus lietuvių ir ištikimybę tautinei minčiai Adomas Laskauskas buvo išrinktas šios organizacijos garbės nariu.

Nebuvo lemta Adomui Laskauskui pamatyti gimtųjų Anykščių, į juos sugrįžti. Mirė jis 1969 metais rugpjūčio 24 dieną, palaidotas Loudon Park

kapinėse Baltimorėje. Atsisveikinimo su velioniu vakare buvo prisimintas šio šviesaus anykštėno nueitas kelias. Tie jo draugų žodžiai tegu priartina ir mums iš praėjusio laiko tolių šią taurią, savo kraštą, jo žmones mylėjusią asmenybę.

Atsisveikinimo vakaro vedėjas Jonas Jokauskas pasakė: „Šis vakaras Baltimorėje yra liūdnas ir graudus. Nors jis amžiumi ir pagyvenęs buvo, bet kryptingai įsijungė į Baltimorės organizacijų veiklą. Mes čia susirinkom taip gausiai todėl, kad pagerbtume jį ir už tuos darbus, kuriuos atliko dar caro laikų gadynėje. Jis mirė sulaukęs gražaus amžiaus, jeigu ne jis, tai ir aš pražilęs, ir mes kiti čia nebūtume susirinkę tokiais didžiais lietuviais, savo krašto mylėtojais. <...> Visų susirinkusių vardu noriu pareikšti giliausią užuojautą sūnui, kuris seka savo tėvo pėdomis. Jūs, mažieji anūkai, skaitysite knygas, rasite apie savo senelį ne pasakas, bet rasit realybę. <...>

Mielas daktare, kas Tave matė, kas su Tavim susitiko, tas pamilo, nes buvai žmogus, lyg palaimai siųstas Baltimorėje. Tavęs atėjo atlankyti ir tie, kurie tik vieną kartą Tave matė ir atėjo Tau atiduoti pagarbą. <...>

Dievuli, paskutinė, skaudžiausia Tavo rykštė, kai mirti į Tėvynę Tu neleidai sugrįžti“.

Daktaras Stasys Ankudavičius-Ankudas atsisveikindamas su Adomu Laskausku, pasakė: <...> būtų prasižengta nepaminėjus nors trumpai, stambiai, pasakyčiau, daktaro biografijos <...> Pirmiausia norėčiau atkreipti dėmesį į daktarą kaip šeimos tėvą, kuris, netekęs savo šeimos gyvenimo draugės 1928 m., nepasileido į avantiūras kurti naują šeimos gyvenimą, bet prisirišo prie sūnaus Kęstučio, kuriam tikrai įkvėpė patriotinį jausmą...

Kaipo profesionalas, aš turiu jums pasakyti, kad darbas, kurį Jisai yra nudirbęs, sunkus, sunkus ir dar kartą sakau - sunkus. <...> ne tas daktaras, kuris šiandien Amerikoje sėdi liuksusinėj ligoninėj <...> daktaras pakėlė profesines pūgas, daug pasiekė ir daug gyvybių išgelbėjo, ir kūdikių, ir motinų. Ir jeigu šiandien jis būtų Anykščiuose, tai ne šitas kambarys, bet šita aplinka, parkas būtų pripildytas žmonių, susirinkusių jam pasakyti paskutinį sudie už gerą gydytojo profesinį darbą.

<...> kol jis pajėgė vaikščioti, susitikdavo su lietuviais, kalbėdavosi, minėdavo Lietuvą, visuo met. domėdavosi Lietuvos įvykiais, tuo gyvendavo, kiekvienas Lietuvos pasisekimas jam džiaugsmas, kiekviena Lietuvos nelaimė jam būdavo ašara. <...>

Antanas TUSKENIS

Pirmajame mūsų leidinio numeryje džiaugėmės Antano Tuskenio rašiniu "Rubikių kaimas". Publikavome tik nedidelę dalį jo stropiai užrašytų atsiminimų, kuriuos skaitėme kaip kaimo istoriją, persakytą savo gimtinę mylinčio žmogaus lūpomis. Tiems, kuriems teko pažinti Antaną Tuskenį, nors kiek su juo pasikalbėti, negalėjo nepalikti gražaus įspūdžio šio žmogaus asmenybė, gyvenimo patirtimi pasverti pamąstymai, meilė gimtajam kraštui, gėrio ir grožio poetizacija, mintys apie būties prasmę, vieatvės dramatiškumą...

Daug ką stebino ir žavėjo, kad jis, paprastas valstietis, sulaukęs senatvės, sėdo prie rašomosios mašinėlės ir rašė apie savo nueitą gyvenimo kelią, pasakojo apie savo gimtinę, jos žmones, tapo savojo krašto metraštininku. Rašė puslapį po puslapio, jų susidarė keli šimtai, bet ir tada neatrodė, kad jau viskas išsakyta. Vientvės valandomis Antanas Tuskenis ir piešdavo žvaigždutes, kvadratus, iš kurių susidėliodavo ornamentai, stebinantys užkoduotu baltišku pasaulėvaizdžiu, menine pajauta.

Praėjęs pavasaris Antanui Tuskeniui buvo paskutinis. Tik kelerių metų pritrūko iki 90-ies, nebuvo lemta sulaukti šios garbingo amžiaus sukakties. Jį priglaudė Anykščių žemelė. Liko šviesus atminimas, liko Rubikių kaimo istorija, žodžiai jaunesnėms kartoms, iš ornamentų žvelgiančios žvaigždutės...

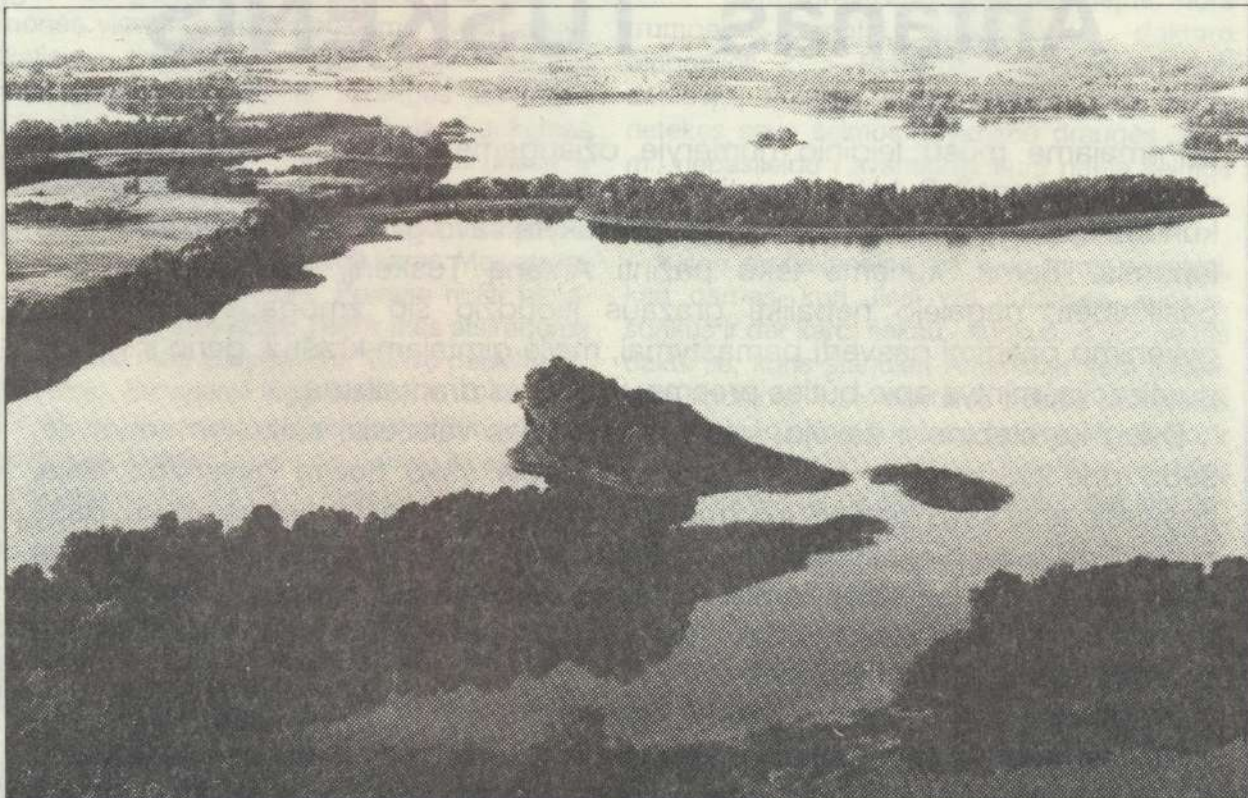
Gal fotografija lėmė užaugti sparnams? Gal sparnai parodė kelią į fotografiją?

Prie Anykščių šilelio prigludusiame vienkiemyje užaugęs, pro Puntuką, kur Dariaus ir Girėno bareljefai, į mokyklą vaikščiojęs (gal šių Didvyrių žygdarbio įkvėptas) prieš aštuoniolika metų su paprasčiausia skraidykle Kazys Strolia atsiplėšė nuo žemės ir pajuto skridimo romantiką. Dar po septynerių Lietuvos ultralengvų lėktuvų sąskrydyje už variklio sukūrimą skraidyklei pelnė pirmą vietą. Dauguma jo draugų tapo lakūnais, žymiais sportininkais, o Kazys kūrė (jo preciziškai padarytas lėktuvas tesveria šimtą dešimt kilogramų, kelia aštuoniasdešimt kilogramų sveriantį lakūną, dvidešimt litrų benzino, gali skristi 80-120 km greičiu, 160 km be nutūpimo, pakilti į dviejų kilometrų aukštį) ir skraidė, kad pamatytų ir fotografuotų gimtinę iš paukščio skrydžio.

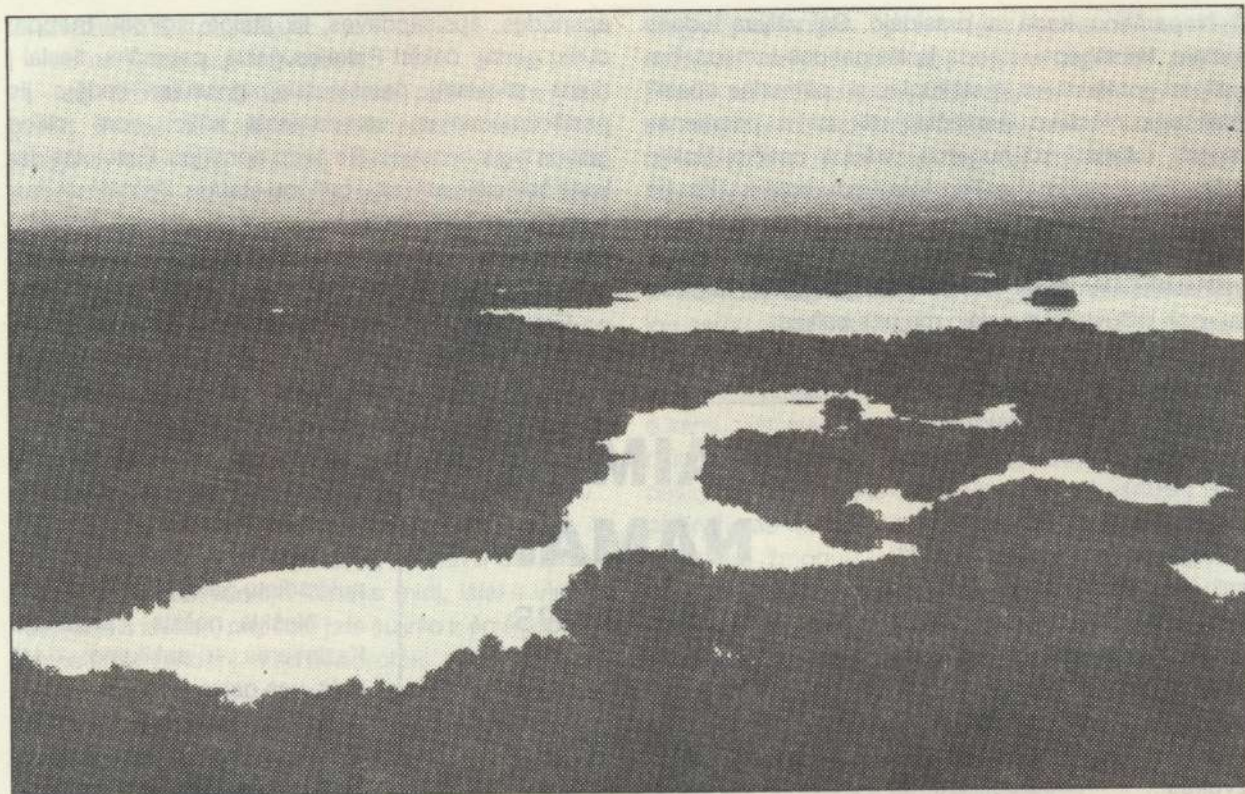
Dariaus ir Girėno skrydžio 60-mečio proga Anykščių koplyčioje veikė Kazio Strolia spalvotų fotografijų paroda. Keturios dešimtys puikių Anykščių krašto nuotraukų - savotiška kelerių paskutinių metų skraidymo ir fotografavimo kūrybinė ataskaita. Tai pirmoji šį pavasarį keturiasdešimtmetį atšventusio, sparnus pasidirbinusio fotografo personalinė paroda anykštėnus nudžiuginusi subtiliu gimtinės spalvų grožiu.

Jonas JUNEVIČIUS

GIMTINĖ IŠ PAUKŠČIO SKRYDŽIO

Rubikių ežeras

Spindi dangus ežerų veidrodyje

Anykščių šilelis, Šventosios vingis

Kazio STROLIOS nuotraukos

Nepamenu, kada tai prasidėjo. Gal vėlyvą rudens vakarą, kai išbėgau į sodą ir, išsigandęs tamsos, nebelipau ant kalniuko, o atsitūpiau po pirmutine obele? Atsitūpęs ničnieko nemačiau, tik baltą priemenės langelį, - šalia ir už nugaros, viršuj ir apačioj žiojėjo neįžvelgiama juoduma. Ten, toje juodumoje, kažkas be perstojo skrebeno, šnarėjo, sėlino artyn - tuoj tuoj čiups už gerklės, užspaus akis... Nežinau, kiek tai truko, bet veikusiai netrumpai, nes priemenė atsidarė ir kartu su šviesos liežuviu plykstelėjo mamos balsas:

- Juliuk, ar užmigai?

- Jau! - pašokau iš džiaugsmo, staiga išvaduotas ir drąsus. Kelnytes užsisagsčiau prie durų ir dėl visa ko atsigrežiau. Ir - krūptelėjau, nors žiūrėjau viso labo gal tik sekundę: aukštumėlėj, kur turėjo kėpsoti gryčytė, vilnijo šviesa. Ji buvo kvadratinė, taigi sklido pro vienintelį langą, ir gyva, lyg kas viduje būtų kūrenęs lauželį ar nešiojęs iš kampo kampan žvakes... Paskubomis užtrenkiau duris, užkabinau kablį ir dar kurį laiką stebėjau, ar nepalenks kas rankenos...

Kaip driežas įsmukęs po vatine antklode, ilgai galvojau, kas tai galėtų būti? Negi naktimis gryčytė kažkas gyvena? Dabar man regėjos, jog gyvuos atšvaistuos mačiau ir tamsią galvą, palenktą žemyn. O! Lange galėjo atsispindėti mėnuo, tačiau iš kur tada viduje tie vilnijantys šešėliai?... Ir juo ilgiau galvojau, juo tamsesnis nerimas gniaužė, kaustė mane.

Rytą viskas atrodė kitaip, todėl neiškenčiau nepravėręs gryčytės durų. Tarp senų kėdžių, dulkinų butelių nepamačiau nieko įtartina, jei, žinoma, neminėsim benamio katino, drykstelėjusio nuo supelijusių šiaudų. Lengviau atsikvėpęs, atsisėdau ant kuprotos sofos, įsiklausiau. Kvaila, kartočiau sau, išsigalvoti baisenybes, o paskui pačiam jų bijoti! Ir tą pačią akimirką pajutau lengvą alsavimą, jis vienu metu sklido iš visų pusių, iš kiekvieno senojo... Puikiai žinojau, kad rąstai negali būti gyvi - ir tuo pat metu galėjau prisiekti, kad juose kažkas gyveno! Žiūrėjo į mane, klausėsi, laukė... Neatsigręždamas nėriau laukan. Ir nuo to karto ėmiau instinktyviai vengti gryčytės, kai kada net vidudienį pasivaidendavo, kad pro langą kažkas mane stebi. Naktį... neretai nubusdavau išpiitas šalto prakaito: sapnuose vėl degė gryčytės langas, viduj kažkas lyg vaikščiojo, lyg šildėsi rankas...

Tačiau vaikystėj tiek mįslių ir paslapčių, ir dauguma jų - baisios! Kartą anksti rytą lipau ant kalniuko - vienam gryčytės gale, sandėliuke, laikiau triušius. Ėjau dar

apsnūdęs, apsisapnavęs, tik staiga išgirdau trumpą, duslų garsą: čekšt! Pakėlęs galvą, pamačiau tiesiai į mane atlekiantį pasišiaušusį gniutulą; riedėjo jis pasišokinėdamas, versdamasis kūlio, nors jokios galvos lyg ir nebuvo... Be žado apmiriau. Gniutulas dar kartą šoktelėjo ant laibų geltonų ataugų, išsipūtė visas ir griuvo man prie basų kojų, aptaškydamas jas šiltu krauju... Prie gryčytės slenksčio stovėjo senis su kirviu rankoje ir be garso juokėsi.

-Gali imtis, jis tavo! - riktelėjo, laisva ranka kasydamasis pakaušį.

Spoksojau į jį lyg apakintas: saulė, kirvis, kraujas, šypsena... gryčytė... Iš kur šitas galvažudys? A, juk tai Kazimieras! Tai jam vakar mama sukliukino stiklą degtinės, kad iš ryto nukirsdintų gaidį...

- Neškis, neškis, - pakartojo Kazimieras. Ir sukikeno: - Už kojų, nes galva čia.

Gaidžio, žinoma, neėmiau. Užtat nuo to ryto mano sapnuose be degančio gryčytės lango atsirado ir kraujas aptekęs, į mane viesulu lekiantis begalvis gaidys...

Jei jau pradėjau apie visokias skerdienas, kaip neprisiminsi prieškalėdinio vaizdo: šaižus, isteriškas kiaulės žviegimas, kraujas (vėl kraujas!) ant spindinčio sniego, nuoga mamos ranka, kone iki peties sulindusi į kruvinas garuojančias mėsas ir stiklainis tiršto, tamsiai raudono kaip vyšnia kraujo. Šleikštus šlapimo, mėšlo ir svylančių šerių kvapas, lauk besiverčiantys viduriai - pilnas dubuo storų ir plonų, išpampusių ir susiraukšlėjusių žarnų...

- Nesiraukyk, jos visai kaip žmogaus, - sakė mama. - Gal kada daktaras būsi, pamatysi, tiesą sakau.

Kam visa tai pasakoju? Istorija ne tokia paprasta, kad viens du išsklotum... O kad ir man pačiam ji būtų aiškesnė, privalau papasakoti apie keliones į Peslius, mamos ir mano gimtąjį kaimą. Teisybė, kaimo jau kada nebėra, vien miškas ir kapinės ant smėlio kalvos, prašalaičiui netikėtos kaip koks vaiduoklis ar meteoritas: akmeniniai antkapiai, čia, beje, labiausiai ir primena meteorito skeveldras: kažkas gimė, skrido, sudužo... Kartą ar du per vasarą mudu su mama atklystam į šitą tylų užkampį, kad susiieškotume mūsų namų pamatus ir persenusį, susimalzgiusį alyvų krūmą - jis pušyne, kur kadaise klaidžiojo smiltys...

- O šimulio namas stovėjo toj pusėj, - prislopintu balsu kalba mama ir rodo į šilo tankmę. - Aš tau pasakojau apie du jo sūnus, Joną ir Jurgį? Abudu buvo studentai, po karo nenorėjo tarnauti rusų kariuomenėj,

BAIMĖS NAMAI Apsakymas

Rimantas
VANAGAS

tai atvažiavo čia, pas tėvus.

- Ar ne jų kapai prie tvoros?

- Jų. Broliai naktimis slapstėsi pirkelėję. Be jokio ginklo, tikėjosi išlaukti, kol ateis amerikoniai... Tai ir tupėjo vieni tarp nuogų sienų, kaip zuikiai klausydamiesi, ar nepasigirs šūviai, nesiartina rusų garnizonas... O susišaudymai - vos ne kas naktį. Prisidrebėjo vargšai, prisikamavo... Kartą, kai pirtytė buvo tik Jonas, prasidėjo smarkus susišaudymas. Jonas šoko bėgti, bet kulka buvo greitesnė... Gal po mėnesio atėjo Jurgio eilė: pamatęs iš miško lendančius rusų kareivius, spruko paupin - matyt, norėjo perplaukti Šventąją, bet užšoko ant mongolo su atkištu durtuvu. Žarnos ėmė verstis lauk, baisiai rėkdamas Jurgis mėgino jas suturėti, bet kur tu pabėgsi su kiauru pilvu...

- Ir numirė?

- Numirė. Kai jo tėvas - žinai, jis buvo daktaras - išgirdo apie paskutiniojo sūnaus mirtį, išlėkė vienais marškiniais laukan, pripuolė prie šulinio ir ėmė piltis ant galvos šaltą vandenį - kad neišprotėtų...

Mama dar kažką pasakojo, tačiau aš temačiau žmogų, bėgantį su išverstais viduriais, ir... dubenį garuojančių kiaulės žarnų.

Praėjo gal dvylika, gal penkiolika metų. Grįžau namo jau studentas. Kai ruošėmės gulti, mama atsiminė:

- Oi, taigi aš drabužių nenukabinau! Dar sulis per naktį...

- Kur? - pasukau prie durų.

- Prie gryčytės, kur daugiau.

Kažkas tvinkelėjo paširdy, bet aš tik nusišaipiau iš savęs ir išbėgau kieman. Ta pati obelė, po kuria mažas tupėdavau, vos įžiūrimas takelis, balti skalbinių lopai, tamsus gryčytės langas... "Ak tu, prakeiktas baily! - ėmiau vainoti save, nukabinėdamas drabužius. - Metas žmonos dairytis, o tebedrebini kinkas kaip žinduklis! Liaukis, mesk iš galvos tas nesąmones!" Taip ir panašiai kalbėjau pats sau, tuo pat metu visu kūnu klausydamasis, ar nepasigirs kas už nugaros... Ne, nieko. "Norint įveikti baimę, reikia įsitikinti, kad bijoti nėra jokio pagrindo", - prisiminiau kažkieno žodžius. Atsigrėžiau. Langas buvo dulšvas, tarsi juo būtų tekėjus giliai slėnyje vos girdimas Šventosios vanduo... Ir staiga mane nudiegė pažįstamas jausmas, pervėrė visą nuo pakaušio iki papadžių - žvėriškas instinktas ar gaivalas, nepavaldus jokiam protui... Prispaudęs skalbinius prie krūtinės, pasileidau žemyn, bevelydamas pakilti ir nusklesti ligi kito kranto...

O, kaip atsigulęs gėdinau save, keikiau, smerkiau! Ko neverkiau iš apmaudo, kad nieko negaliu pakeisti, prismeigti tos pasalūnės gyvatės, tūnančios giliai po mano sąmonės ir pasąmonės šiekštais. Ir kantriai, įžūliai lūkuriuojančios... Jau neabejojau, ką susapnuosiu - ir neapsirikau: kiaurą naktį liepsnojo ne

tik gryčytės langas, bet ir kraigas, sienos; aš laksčiau aplinkui, kankinausi, kad negaliu išgelbėti triušį, paskui pamačiau, kaip pro langą lenda žmogus pilka sėrmėga; buvo taip karšta ir šviesu, baisu ir liūdna, kad aš atsispyriau nuo kalniuko - ir nuskridau viršum medžių viršūnių, džiūgaudamas, jog gaisras manęs nebepasivys, o praeiviai nepamatys, nes kas gi tikėtis išvysti žmogų danguje...

Panašūs sapnai ėmė kartotis, ir aš nusprendžiau, jog sergu, ir ne bet kokia, o psichine liga. Susirūpinęs ėmiau sklaidyti medicinos vadovėlius - ir radau juose visa, ko ieškojau! Dabar aš buvau nebe šiaip žmogus, o kamuolys, suvytas iš nervinių sindromų, kompleksų, psichozų ir manijų... Supratau, jog klimpstu vis gilyn, ir pasiryžau nueiti pas gydytoją; atvirai šnekant, šis pasiryžimas kainavo nemažai jėgų, nes pasakotis svetimam žmogui, kad jautiesi nenormalus, dievaž, nėra smagu. Vis dėlto nuėjau.

Gydytojas buvo visai ne toks, kokį įsivaizdavau: už stalo sėdėjo galingas vyras akmenskaldžio veidu, stambūs bruožai ir arkliška šypsena rodė, jog šitas žmogus nesiterlioja. Keista, tai mane padrąsino, ir aš ėmiau lementuoti mintyse iš anksto sudėliotą kalbą. Bet gydytojas nutraukė vos po kelių sakinių.

- Tai, sakai, bijai? Košmarai sapnuojasi? Zuikių fantazijos! Labai draugiškai pasakysiu tau: drožk iš kur atėjęs! Ir nedrįsk galvoti apie jokių daktarus, vaistus! Per anksti! Sportuok, keliauk, mylėkis - toks mano receptas. Stu-dente...

Paskutinį žodį gydytojas iškošė tiesiog pasi-tyčiojamai, o sesutė suprunkštė kaip kumelaitė... Man pasidarė taip gėda, taip nežmoniškai gėda, kad, maniau, neišlaikęs pravirksiu. Atsikėliau ir buvau beišeinąs, bet gydytojas sulaikė, jo balsas dabar skambėjo rimtai ir pamokamai:

- Nepamiršk, brolau, viskas turi priežastį, tavo baimė - irgi. Nori, kad duočiau tabletes? Galiu. Bet ji - ne išeitis. Reikia ieškoti priežasties, o ją aptikus - nudobti be pasigailėjimo (jis taip ir pasakė - nudobti). Savo paties labui. Kitam, taigi ir man, ją surasti sunkiau, negu tau. Na, o jeigu pats niekaip nesurasi - ką gi... ateik. Tačiau būtų geriau, jeigu susidorotum pats!

Ar įsivaizdavo gydytojas, kokią sumaištį sukėlė jauno muzikanto mintyse? Tikriausiai ne, nes jeigu būtų įsivaizdavęs, kažin ar būtų taip arkliškai pamokslavęs. Nebenorėjau nieko, tik eiti ir eiti, kol mirtinai nuvargsiu ir paslikas išsitiesiu bet kur - pagriovy, paupy, vidur šaligatvio... Jaučiausi toks nevykėlis, toks menkysta, kad nors šok nuo tilto... Priėjęs Nerį, pažiūrėjau žemyn: labai jau ilgai tektų kristi, o vanduo tikriausiai ledinis... Šioji mintis ir prablaivė, ir pralinksmino. Hm! Ogi nepėsčias tasai gydytojas! Sumalė mane, o paskui pašlakstė švęstu vandenėliu... Ko gero, taip man ir reikia! Nesiterlioti... Bendrabutį pasiekiau nusiraminęs,

tik niekaip nesupratau, kokią priežastį galėčiau atkapstyti savajame minčių ir prisiminimų sąvartyne...

Ir tada atsitiko tai, ko niekas negalėjo numatyti. Karštą birželį, kai po įtemptos sesijos grįžau namo, pašventupį užgriuvo neregėtos audros. Kone kas naktį dangus maišėsi su žeme, iš aukštybėse atsivėrusių pelkių ant paširpusių namų stogų krito, mazgėsi, viena į kitą daužėsi liepsnojančios gyvatės... Kartą, vidurnaktį, griautinis vožė taip smarkiai ir taip netoli, kad suskambo stiklai. Pašokau, priėjau prie lango. Lietus staiga liovėsi, ir aš pamačiau, kaip iš mūsų gryčytės pakraigės siaura juosta kyla melsva šviesa. Bežiūrint ji ėmė plėstis, liuoktelėjo ugnies liežuvis.

- Degam! - sušukau. - Gryčytė!

Namie buvom tik mudu su motina. Kai išbėgom laukan, liepsna jau užte užė - neseniai visą palėpę buvom sausakimšai prigrūdę šieno.

- Bėgsiu skambinti gaisrinei, - pagaliau susigriebiau.

Mama netikėtai sustabdė:

- Kol prisišauksi, kol atvažiuos... Tai kad ji kiaurai perpuvus, net malkoms nebetinka, be to...

Kad ir kaip pasimetęs, žioptelėjau iš nuostabos.

- ...be to, ji jau savo atgyveno, - užbaigė mama.

Gaisro atšvaistėse jos veidas buvo ramus, netgi svajingas. Ji paprasčiausiai žiūrėjo į ugnį, tarsi prisimindama kažką tolimą. Vėjo nebuvo, kiti pastatai stovėjo gana atokiai, tai gal ji ir teisi?.. Mane apėmė keistas jausmas: lyg piktas džiaugsmas, lyg nerimas, kad kažkas dar gali atsitikti, lyg gailestis. Oras vis labiau kaito, netgi žemė po basomis kojomis ėmė garuoti. Atsitraukėme.

Anksčiau aš niekad nebuvau iš arti matęs gaisro, tik didelius laužus ant Šventosios kranto - juos per Jonines sukraudavo iš sausų šakų, kad jaunimui būtų smagiau šokti... Šitas gaisras mažai kuo buvo panašus į laužą: čia degė ne tik nuo senumo perbalę sienojai, bet ir kažkas kita... Labiausiai mane stebino garsai, sklandantys iš gryčytės vidaus: kažkas lyg vaičio, stenėjo, blaškėsi. Įtampa vis augo, ir man akimirka pasivaideno, kad tuoj pro langą su visais stiklais išvirs kažkokia žmogysta tamsia sėmėga, paklaikysiu veidu, išsitaršiusiais plaukais. Krūptelėjau: taigi degančią gryčytę, visą šį vaizdą jau esu matęs! Šimtus kartų! Nuo šitos minties pasidarė karšta karšta, tarsi ir viduj būtų užsiliepsnojęs smalingas medgalis... Pasisukau į motiną.

- Negaila?

- Patį galvoju...

Bet jos žodžius nutraukė griūvantis gryčytės stogas.

- O-o-o-oochch! - pasigirdo gūdus atodūsis, nusirito per juodą naktį, atsimušė kažkur kitame krante, medžių viršūnėse. O tada... beslopstant aidui... kažkas taip kraupiai suriko, kad akimirkai netekau žado.

- Kas čia dabar?... - sušnibždėjau.

- Stogas, - lyg niekur nieko atsakė mama. - Dar pusvalandis, ir liks vieni pamatai.

Aš kažko tebelaukiau; širdis pašėlusiai daužėsi, valandėlę nieko nebemačiau, nieko nebegirdėjau. Negi mama neišgirdo tokio baisaus, tokio kurtinančio riksmo?! Jis buvo kažkoks nenusakomas, laukinis, pervėręs mane visą visą - lyg būtų sklidęs iš pačiame manyje glūdinčio žvėries irštvos... Mintyse nušvito vaizdas: paupiu bėga žmogus, rėkdamas bando suturėti iš pilvo besiveržiančias žarnas... Mano koją kažkas nutvilkė, ir aš instinktyviai atšokau - kaip vaikystėje, pliūptelėjus ant jos begalvio paukščio kraujui... Dreбėjau lyg epušės lapas.

O mama nieko nepastebėjo.

- Sena buvo gryčytė, - lyg atsiprašydama prabilo ji. - Aš gi tau pasakojau - pasistatė ją iš Šimulio pirties, pamenį, kur sūnūs... Jau tada sienos buvo apsamonjusios...

- Iš Šimulio pirties?! Pirmą kartą girdžiu!..

- Iš tos pačios, aš gi tau sakiau... Paskui joje gyvenom, kol pasistatė namą, bet man ji kažko nepatiko. Tik dabar galiu prisipažinti: aš jos bijojau... Ar žinai žmogus, kiek kokios baimės ar negerumo yra sugėrę pliki sienojai... Todėl ir pasakiau: geriau tegu supleška...

Jos balsas iš pradžių buvo tolimas, monotoniškas kaip upės mūša, aš klausiausi jo, nesuprasdamas žodžių prasmės - jie plaukė pro šalį, nekludydami manęs. Tačiau pamažu suklusau, lyg pilkam dumble būčiau įžvelgęs aukso kruopelę, o kadangi mama jau tylėjo, ėmiau atmintyje atkurti tai, ką ji buvo pasakiusi. Sudėlioju vieną sakinį, antrą... Čia pat pamačiau gydytoją, jis, primerkęs arklišką akį, primygtinai kartojo: "Priežastis, vaicine, priežastis!.." Viešpatie, kaip viskas paprasta! Kaip juokinga - nesuprasti to, kas atsitiko!.. Didžiausios paslaptys visad būna juokingai aiškios... Aš taip pralinksmėjau, kad užsimerkiau... Dabar mano protas sakytum žengė žingsnį į šalį nuo manęs ir, atidžiai stebėdamas mane, lyg koks kontrolierius stropiai fiksavo, kaip pamažu atsileidžia mano raumenys, rimsta širdis, kaip gyslomis ima srūti maloni, miegūsta palaima... Visas ligšiolinis mano nerimas ir baimė, nepasitikėjimas ir netikrumas tirpo lyg vaškas, liejosi tasiomis juostomis, lašėjo ant žemės...

Kai atsimerkiau, ugnis jau buvo apsvijusi apatinius sienojus, ore sklandė šiltos plėnys, spragsėjo žiežirbos, o aplinkui švietė gelsvos, lipnios sūtemos. Nebuvo nei žemės, nei dangaus, vien jausmas, kad pamažėl tirpstu ir sklaidausi... Nepamenu, kas aš tada buvau: dvasia, pūkas ar vis dar žmogus, bet, lengvai atsišpyręs, lyg niekur nieko pakilau ir nusklendžiau viršum savo namų, medžių, vandens. Nežinau, kas atsispidėjo mano veide, bet pro šalį skrendantis šikšnosparnis stabtelėjo, pasižiūrėjo į mane - ir kaip vaikas plačiai nusišypsojo...

ŠUMYLOS PUŠIS

Antanas PAULAVIČIUS

Nakvojau pas savo giminaičius Baltranas. O jų sodyba už Marčiupio, ant kalnelio, gražiame pušynėly prie naujųjų kapinių. Neramus buvo mano miegas pirmąją naktį. Mat čia pat Marčiupys, čia pat kalneliai, kuriais mažas bėgiojau, čia pat laukas, kur paauglys dobilus pjoviau. Ir visą mielą vasaros naktelę mane kalbino jaunystės dienų sapnai. Anksti pabudau ir paryčiui į lauką išėjau - raudonuoją rytai, žvilga rasa, o aš brendu per žolę, krečiu ryto rasą... Dieve mano, Dieve mano, kaip miela, kaip gera! Ir klausausi ryto garsų, ir dairausi aplink. Daug kas pasikeitę ir žolė bei krūmais užaugę. Visi Marčiupio šlaitai krūmokšniais užvirtę. O akys ieško ko nors iš anų laikų, ko nors nesikeitusio. Žvilgsnis užkliuvo už pušies. Net nusmelkė - juk tai ta pati Šumylos pušis. Prisiartinau prie jos, apėjau aplink, į viršūnę pakėliau akis. Ta pati, ta pati pušis. Kai vaikystėje arba jau paauglys pažiūrėdavau į pietų pusę, mano žvilgsnis visuomet užsikabindavo už tos pušies. Ir jau tada taip giliai ji įstrigo į atmintį, kad net Sibire ji man sapnuodavosi... Šumylos pušis...

Ir kai aš glosčiau pušies kamieną, prie manęs priejo Domicelė Baltraniienė, mano pusėsėrė, ir kalbėjo:

- Jai daugiau kaip du šimtai metų. Daug laiko ji šitaip stovi vis ta pati, nepasikeitusi. Mano senelis Matas Šumyla pasakojo, kad čia augęs tankus miškas. Senelis iškirtęs medžius, išrovęs kelmus, kad čia būtų dirbama žemė. Tik vieną pušį palikęs, kad ji primintų čia, šioje Marčiupio nuokalnėje augusį mišką. Ir taip ji liko vieniša, tarsi sustojusi augti. O kiti medžiai, - Domicelė parodė toliau augančias pušis, - žiūrėkit, kaip užaugo, kaip įsistiebė į dangų!

Taip, kiti medžiai užaugo. Ir aš pažvelgiau į tą pusę, kur anksčiau nuo šio kalno matydavosi Anykščių bažnyčios bokštai. Dabar bokštų per medžius nebepamatysi. Tik vakare, jei gerai įsiklausysi, išgirsi toje pusėje: din-din, din-din, din-din... šaukia, vadina vakarinei maldai. Kiti medžiai užaugo, tik ji, Šumylos pušis, liko tokia pati, karus ištvėrus nei peršauta, nei skeveldros kliūdyta, mačiusi žmonių trėmimus, pati neišstremta, likusi Marčiupio atšlaitėje. Sustoję augusi, tarsi užsikonservavo, kad pabrėžtų mūsų būties kintamumą, mūsų pačių trapumą... Ir mano anūkai jau pabudo ir atklebėjo prie pušies: šūkauja, krykštauja ir dar labiau paryškina laiko tėkmę...

Į šią Šumylos sodybą užkuriom atėjo Šilinskas, išsirinkęs sau į žmonas garsiąją tuo laiku Anykščių artistę Teklę Šumylaitę. Vėliau į šią sodybą atėjo kitas užkury - Vytautas Baltranas, nusižiūrėjęs į tos artistės dukterį Domicelę. Giminė plati, daug pažįstamų. Todėl šioje sodyboje buvo apsisotę daug žymių anykštėnų, čia jie rado prieglobstį, čia buvo mylimi. Jų šeima artimai bendravo su rašytoja Brone Buivydaite, su Karvelių šeima ir tuo pačiu gerai pažinojo garsiąją dainininkę Zabielaite-Karvelienę.

- Po karo, 1950-ais metais, - pasakojo Domicelė, - vieną rudens naktį beldžiasi į duris: Tekliut, Šilinskien, tai aš - Bronė Buivydaite, įsileiskite! Mama atkabino duris. Ant slenkščio - sušlapusi, nuvargusi po kelionės rašytoja... Iš Alytaus atbėgo, kur ji mokytojavo ir buvo įspėta apie jai gresiantį pavojų. Mat jos vyras jau Sibire buvo. Taigi ji dabar pas mus apsigyveno be jokių dokumentų. Čia jai buvo nepavojinga, saugumas neužuodė. Tik A. Vienuolis greit sužinojo, kad ji pas mus ir čia dažnai lankydavosi. O Buivydaite vis čerškina, sukinėja radiją, gauda žinias iš užsienio ir aiškina mums, kad tokia nėsivietiška neteisėbė negali ilgai tęstis. Vienuolis, aplankęs ją, pasakodavo naujienas iš Aukščiausiosios Tarybos, Bandė ją įkalbėti, kad jinai perredaguotų apysaką "Aukšinis batelis" ir stotų į Rašytojų sąjungą. Bet Buivydaite atsisakė perdirbti savo kūrinį pagal sovietinius kulpalius. Vėliau jai padarė pasą, ir Vienuolio rūpesčiu ji buvo priregistruota. Dabar ji be baimės galėjo triūsti savo darže ir pardavinėti užaugintas uogas prie geležinkelio stoties.

- O kas jus siejo su Karveliais? - užklausiau Domicelės, žinodamas, kad šie garbūs anykštėnai yra gyvenę pas juos. Apie tai liudijo ir kieme stovinti Afroditės statula, kartu su Zabielaite

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

atkeliausi iš Graikijos ir atsistojusi sodyboje prie Marčiupio.

- Po karo Zabielaite kurį laiką niekur nedirbo ir dažnai ateidavo čia, pas mus. Pernakvodavo, atitrukdavo nuo visų miestelio negandų. O kai atėmė iš jų malūną ir jų bute apsigyveno saugumietis, jie abu persikėlė pas mus. Vyras niekur nedirbo ir negavo pensijos. Jie pardavinėjo savo vertingus daiktus, gindamiesi nuo visiško skurdo. Paskui Karvelienė išvažiavo į Vilnių dainavimo dėstyti. Bet ten buvo nesvetingai priimta, jautėsi svetima. Tik grįžusi į Anykščius atsiguldavo, atgydavo. Vaikščiodavo po šilę, eidavo prie pušies, traukdavo itališką arijas, - nutilo Domicelė ir susimąstė. Mintijau ir aš apie garsiąją anykštietę dainininkę, nesuprastą mūsų žmonių. Ne tik iš astronomo Šmukštaro šaipėsi kaimiečiai, nes jiems nesuvokiamos buvo tolimos žvaigždės ir tuo labiau nesuprantamas noras jas pažinti. Dar labiau nesuprantama Italijos dainavimo žvaigždė. Daug kas gyvenime nesuprantama. O kas supras, kodėl nesensta pušis, prie kurios šį rytmetį sustojau? Ji man tokia pat, kaip mano jaunystės metais...

Pasak senolių, Pečiulių kaimo vietoje buvęs miškas. Viduryje to miško "lesvinčius" Pečiulis nupjovęs labai didelį ažuolą ir iš jo pastatęs trobelę. Dargi ant to paties ažuolo kelmo. Taip pradėjęs kurtis Pečiulių kaimas.

Pietinėje šio kaimo pusėje dar ir dabar tebėra miškas - Užalynė, rytuose - Burbiškio miškas.

Kaimo gyventojai buvę "liuosi" valstiečiai, nors gyveno tarp dvarų: Burbiškio, Antrųjų Kurklelių, Kelpšos, Trečiųjų - pono Černiko.

Nuo senų laikų kaime gyveno Eivos. Seni šio kaimo gyventojai ir Pipirai. Mano prosenelis Kazimieras Pipiras čia atsikėlė iš Sarickų kaimo Skiemonių apylinkėje. Jis turėjo keturis sūnus ir dvi dukteris. Numodamas didesnius ūkius, užsidirbo pinigų, Pečiuliuose pirkė du valakus žemės, kurią visiems sūnums padalino po lygiai.

Vyriausias prosenelio sūnus Kazimieras vedė kunigo Liogės "panytę", pasistatė didelį, gražų namą, susilaukė keturių dukterų ir dviejų sūnų. Vaikams paaugus, perdavė ūkį Puodžiūnui, o pats ėmė nuomoti ūkius Kavarsko apylinkėje. Prisimenu, šitie mūsų giminės kartais aplankydavo mus. Vaikai buvo gražiai išauklėti, gerų manierų. Mano tėvelis, laukdamas savo dėdienės, laikydavo paruošęs gerų papirosų arba tabako. Rūkė ir dvi jos dukterys, gal dėl mados.

Antras prosenelio sūnus Antanas vedė to paties kaimo Eivaičią. Senieji marčios nemėgo, mat ji buvusi nerimta, "dykakalbė". Dėl to jaunieji išsikėlė pas poną Černiką ordinarijon. Bet po kiek laiko sugrįžo, susitakė su tėvais. Būdama ordinarščike, dėdienė laikė porą karvių, labai pamėgusi valgyti grietinę su varške ir taip nutukusi, kad buvusi pati storiausia moteris Pečiuliuose.

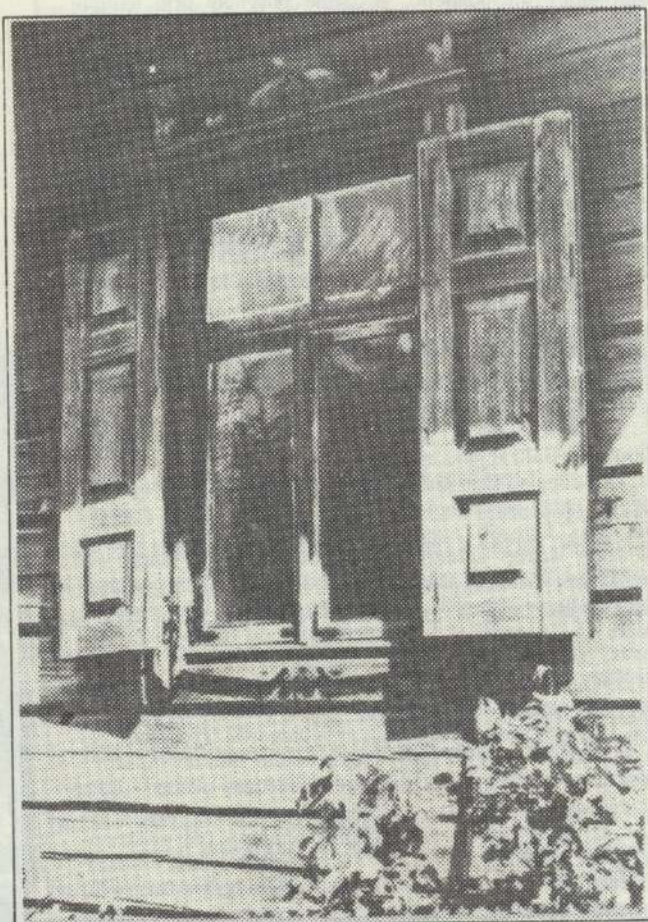
Trečias sūnus Jasius, mano senelis, liko senojoje tėvų sodyboje. Pasodino gražų sodą, tokio kito kaime nebuvo. Senelis tikėjo prietarais, neleido, kad kas jį fotografuotų, sakydavęs: "Kol aš gyvas, neduosiu savo veido velniui išjuokti". Matęs jis ir stebuklą. Kartą šienavo Kunigiškyje, pavargęs prisėdo pailsėti, žiūri - staiga ant Kopyčkalnio sumirgėjo, pasikėlė aukštyr šviesūs ratai, paskui ėmė lyg plunksnos aplink skraidyti, leistis žemyn...

Ketvirtas sūnus Adomas gyveno prasčiau už brolius. Liko našlys su trimis mažomis dukromis. Jo gryčia buvo dūminė, mažais langeliais.

Jau tolimesni, bet to paties kamieno giminės Pečiulių Pipirams buvo Liudiškių, Vaišviliškių ir Desiukiškių Pipirai. (Vietovė turėjo ir kitą pavadinimą - Kumelpievės). Visi trys Pipirų ūkiai buvo prie Storių kelio.

PEČIULIŲ KAIMAS

Cecilija PIPIRAITĖ-BANIŪNIENĖ

Vaišviliškių Pipiras turėjo valaką žemės, gerus trobesius, linaminę jaują, didelį sodą. Tačiau gaspadorius jis buvo nekoks, kartais taip atsitikdavę, kad nepjautus rugius žydams parduodavęs. Užaugino tris gražuoles dukteris, kurioms vėliau padalino ūkį. Mokėjęs čirpinti smuikeliu, gražiai giedojęs ir dainavęs, mėgdavęs suėjimus. Sakydavęs: "Be eglės - ne sodas, be diamedžio - ne darželis". Ir iki šių dienų prie apšiurusios sodybos tebėra eglė, tebeauga diamedžio keras, dar lapoja dvi senos obelys.

Desiukiškių Pipiras buvęs labai lėto būdo, geros širdies, mielai priimdavęs kiekvieną pakeleivį. Pavakary užvažiaavusiam kokiame kromelininkui žydeliui sakydavęs: "Kur tu bevažiuosi, lipk ant pečiaus". Savo seseriai liepdavęs svečiui pakepti karštuose pečiaus pelenuose bulvių, atnešti raugintų kopūstų iš statinės kamaroje. Mat žydams jų tikėjimas draudė naudotis "gojų" indais, labiausiai puodais, naudojamais virti valgiui.

Sodyba buvo didelė, žemės kone du valakai, didžiausias visoje apylinkėje sodas, kuriame buvo

gausu įvairių atmainų obuolių, slyvų, kriaušių.

Vedė jis nebe jaunas, pačią ėmė iš Elmininkų dvaro, Jakniūnaičiai, kumečio dukterį. Ji buvo visokių suėjimų ir vaišių mėgėja, mokėjo naujų dvare nusižiūrėtų šokių, grojo armonika, išmokė ja groti ir vieną iš savo dukterų. Ūkio darbų nemėgo, tai atsiliepė Pipiro gaspadorystei, ūkis gerokai nusmuko. Storių kaimo bernai net tokią dainušką sudėjo:

Prisirinki materėlių ir keletos vyrų,
Padainuosna dainuškėlių apie tų Pipirų,
Katras gyvena galu Storių lauka
Ir katrom iš klapatų net r... užrauka!
Onas pojeme počių - dukterį šėrika,
Katroj jį sugūbija - ubagu palika.

Liudiškių Pipirų sodyba buvusi mažesnė, savininkai iš seno garsėjo kaip giedoriai, muzikantai.

Pečiuliai mano vaikystėje. Nuo Burbiškio dvaro ligi Plentaucos išilgai Pečiulių kaimo ėjo eglėmis apsodintas kelias, vingiavo Kiškelių kalneliais ir įsiliejo į Skiemonių vieškelį ties Podgaikos senuoju ažuolu, kuriame įstiklinta šventa statulėlė laimino pakeleivius.

Kitas kelias, kuriuo į Anykščius važiavo, ėjo Klykūnų, Antakoliškio, Burbiškio ir net Bijeikių kaimų žmonės, nuo Burbiškio kryžkelės per Gyvatynę (taip vadinosi klampi pieva), Pečiulių kaimo galulaukėje kilo į kalnelį, ant kurio stovėjo Baltasai kryžius, pastatytas Pečiulių ir Mieliaušiškių laukų paribyje. Už penkiasdešimt žingsnių esanti vieta buvo vadinama Kopyltėla. Nuo čia kelias leidosi žemyn, ėjo Kunigų pievos viduriu, dabartine užtvanka. Molėta, alksniais ir lazdynais apaugusia, lietaus plaunama griova kilo į kalnelį, vingiavo pro Žezūmbrio ir Keblonių vienkiemius iki Rubikių vieškelio. Šituo keliu, beveik niekada netaisomu, pasiekdavo Anykščius nemažai pečiuliečių, juo einant į miestą, buvo truputį arčiau.

Pečiulių kaimą trečiame šio amžiaus dešimtmetyje sudarė 15 kiemų, iš jų buvo du valakiniai, septyni pusvalakiniai ir šeši valstiečiai turėjo po 6-7 ha žemės. Kaimui priklausė apie 180 ha. Kampininkų ir bežemių kaime nebuvo. Visi lietuviai, katalikai, kaimas tuo laiku priklausė Anykščių valsčiui ir parapijai.

Žemė priemolio, vietomis tikro molio, kaimo plotuose pasitaikė ir truputį žvyro, priesmėlio. Žemos, nuolaidžios kalvelės, lygumos su įsiterpusiais nelabai vešlių pievų lopais. Savo miško kaimas neturėjo, tačiau malkų, medienos užtekdavo iš kaimyninių miškų.

Kalvos, kloniai, pievos turėjo savo pavadinimus. Plentauka, Kuliai, Klimaraistė, Didžioji Pieva, Gintautiškis, Paeglinys, Žvyrynė, Laukelis, Pabalys, Ajerynė, Paužuolins, Uosnynė, Lagesynė, Apyravis, Parnavietė, Kopyltėla, Kunigiškis, Gyvatynė...

Mano vaikystės laikais kaime buvo apie 70 žmonių,

iš jų 28 vyrai, 29 moterys, 13 vaikų. Tie skaičiai nedaug keitėsi.

Kone visi gyvenamieji namai stovėjo galais į kelio pusę. Visos gryčios plūktinėmis aslomis, tokios pat aslos buvo ir priemenėse. Kitame trobos gale buvo seklyčia - stacija. Stacijų grindys medinės. Gryčių vidus labai vienodas: kampe duonkepė krosnis, prie jos sienelė su virykla. Krosnis būtinai su pečinyku - krosnies ilgio lenta, patogiai užlipti, o jeigu plati - ir gulėti. Prie sienos dvi lovos, kartais jų vietoje "palai", tai nuo krosnies iki lango pritvirtintas nestoras medžio rąstas, ant jo - lentos, ant kurių būdavo klojama patalynė. Čiužiniui naudodavo kūlio šiaudus. Tam tikdavo ir akselio pripildyti ilgį maišai. Labai gerai - avižinės "lakės" - rupūs pelai, jie minkšti, lengvi.

Palei kitas dvi sienas ilgi, sunkūs suolai, dažniausiai padėti ant kaladžių, nekilnojami. Kampe stalas, priešais jį trumpesnis, lengvesnis suolas - "zaslanas". Šalia durų prie krosnies sustatytos kelios kažergos, puodšakės, ant trumpesnio koto žnyplės, naudojamos kepant blynus pakelti keptuvei.

Priešais gyvenamą namą - klėtys, gale jų - tvartai. Už atšlaimo - kluono klojimai, šalia jų daržinės, kurių kaime buvo tik dvi. Galukluonėse drabužiams velėti kūdros. Jų kaime buvo keturios.

Papečyje ar kitaip vadinamame pečelyje kai kurie gyventojai žiemą laikydavo vištas.

Viso kaimo trobesiai buvo dengti šiaudais.

Kaime stovėjo penki mediniai kryžiai. Šeštas, labai senas, apsamanojęs kopyltstulpis, rymojo kaimo gale, prie kryžkelės į dabartinį aerodromą. 1929 m. pečiuliečiai ten pastatė naują kopyltstulpį, kurio jau seniai nebėra.

Kaimo kasdienybė. Baigiantis žiemai, kol dar rogių kelias, visi stengėsi apsirūpinti kuru, vežė ir tvarkė malkas, kapojo žabus, rišo į kūlelius. Iš ruginių šiaudų darydavo kūliaraišas, jas skaičiuodavo kapomis. Vyrai, o labiausiai pusberniai, lenktyniaudavo, kiek kuris perdien paruoš, prikapos kapų kūlelių. (Kapa - 60 vienetai). Šitais kūleliais apkraudavo tvartų, kartais ir klėčių sienas.

Vasaros metu, kai tik imdavo brėkšti, vyrai eidavo šienauti, moterys kurdavo krosnis, ruošdavo ankstyvuosius pusryčius ir nešdavo juos šienplovams. Dažniausiai tai būdavo blynai, užpilti spirgais. Juos sudėdavo į kokį nors indą, suvyniodavo į staltiesę. Moterys ir merginos lenktyniaudavo, varžydavosi tarpusavy, kuri ankstyvesnė, kurios baltesnis nešulys.

Per vasaros darbymečius senieji kaimo vyrai mūvėjo baltomis kelnėmis, ant jų užleistais ilgais marškiniais, sujuostais diržu ar virvagaliu, o kartais net ir šiaudų kūliaraiša. Vietoj sagutės marškiniai neretai susegami

mažučiu medžio pagaliuku.

Paskui plūgą, akėčias, ypač jaunesni, eidavo basi.

Rugius dažniausiai kirtu dalgelėmis. Taip vadino dalgius, gal kiek trumpesnius už paprastus, įvertus į trumpą, truputį lenktą kotą, su gale užriestu kabliu. Reikėdavo rasti tam tikrą medį su šaka. Kaire ranka prilaikant, trumpu grėbliuku būdavo užkertamas reikiamo baro plotis ir, atbulom einant, dalgio viršūne pakertant, tuo pačiu grėbliuku surenkamas, suvoliojamas pėdas. Tokie pėdai, tinkami kūliams, buvo lygūs.

Ankstyvą rudenį klojimuose nuo paryčių žibėdavo žibalinės liktarnos, vyrai skubėdavo šukuoti nurautus linus, žardydavo sėmenis, veždavo į linmarkas linų stiebelius.

Visi kaimo laukai ėjo rėžiais, todėl takai, keleliai į tuos laukus kasdien buvo minami. Mes, vaikai, pažinojome visus kaimo gyvulius. Ir dabar atsimenu visų trobų klengių barškėjimą, durų girgždesį. Tada gyvulius jau raišiojo savuose rėžiuose, tų laikų, kai ganė išvien (trilaukė ūkio sistema), aš neprisimenu.

Kaime buvo dvi arklinės kuliarnosios. Linus minti vežė į Kiškelių Meškauskų jaujon, kuri degė net 4 kartus, bet darbštūs, nagingi šeimininkai vis ją atstatydavo. Sudegė ir Dilio jauja. Pečiuliečiai ir kiti dar veždavo minti linus į Nagurkiškių Malinausko jaują, stovėjusią nuo neatmenamų laikų kone iki šių dienų. Mums, vaikams, labai rūpėdavo linaminė, bet tas darbas greitai nusibosdavo.

Ilgais žiemos vakarais gyvulius apliubę vyrai sueidavo čia vienur, čia kitur palošti kortomis "tūkstantį", "vežimą", "šešiasdešimt šešis". Vieni kitiems ir plaukus apkirpdavo. Merginos ir moterys verpdavo, vaikai plėšydavo plunksnas. Visi brukdavo linus, kuriuos tais laikais buvo gana pelninga auginti. Juos stengdavosi pasėti ir kitur, pavyzdžiui, kaimyninių dvarų žemėje.

Šventės, papročiai, laisvalaikiai. Sekmadieniais kas tik galėdavo važiuoti, ėjo į Anykščius bažnyčion, trečiadieniais į turgų. Iš Pečiulių į Anykščius - 9 kilometrai.

Kaime buvo daug jaunimo, tiek merginų, tiek vaikų, kurie ypač gražiai dainuodavo. Iš laukų eidamas jaunimas taip ir derinosi sueiti į būrį, užtraukti dainą. Buvo kaime ir muzikantų, todėl Pečiulius lankydavo jaunimas ir iš kitų kaimų. Merginos į kitus kaimus eidavo tikrai giminių ar gerų draugų užkviestos. Viešniams vaikinai visada gerbdavo, stengdavosi užimti, pašokdinti. Mūsų kaime niekada nebuvo peštynių, teismų.

Merginos prieš šventes puošdavo lempas įvairiaspalvio, plono popieriaus rožytėmis, lapeliais,

kaip kuri išmąnydavo. Žiemai į antrųjų langų tarpą dėjo iš kaštonų pagamintus grybus, imitavo bruknių uogų kekes. Per visą langą, į dvi dalis praskirtas, kabino iš balto popieriaus įvairiausiai iškarpinėtas užuolaidas. Taip puošdavo langus ir kituose kaimuose.

Jaunųjų išleisti į šliubą rinkdavosi visas kaimas, būtinai lyg kokiam palaiminimui eidavo senimas, gaspadoriai. Išleidus, kaimynų pusryčiams likdavo kviestieji. O laukiant jaunųjų subruzdavo visas kaimas: statydavo "bromus", vaidindavo teisėjus, reikalaujavo leidimų, sakydavo oracijas. Reikalaujavo duoklės neižūliai, nekibdavo prie kiekvieno pajaunio. Kiek duodavo, tiek užtekdavo. Už tai mandagiai padėkodavo, palinkėdavo sėkmės.

Pečiuliečiai buvo santūrūs, tikrai gerus pažįstamus pasitikdavo iš tolimesnių kaimų pravažiuojančius, ir tai, jeigu iš anksto būdavo susitarta. Jei kaime vyko vestuvės, būtinai darydavo kitame kieme "poveselį" - kviesdavo tada į svečius kas ką sumanydavo, žinoma, jaunimą. Ateidavo čia ir jaunieji su palyda pasirodyti, pašokti.

Ligoniu kviesdavo kunigą iš Anykščių. Tam reikalui parinkdavo geresnį arklį, kuo gražiau pakinkytą - čia jau būdavo viso kaimo garbės reikalas, nesvarbu, ligonis pasiturintis ar ne.

Prie mirusio irgi rinkdavosi viso kaimo žmonės. Pečiuliečiai garsėjo gražiu giedojimu. Nors giedodavo iš "kantičkų", bet rinkdavosi, kaip jie sakydavo, giesmes ne "ubagiškas", o rimtesnes, prasmingesnes, tuo skirdavosi nuo kitų kaimų, pripažįstančių pečiuliečiams šiuo atžvilgiu pirmenybę. Į kitus kaimus be pakvietimo giedoti neidavo.

Į bažnyčią atlydėti reikėdavo anksti. Vėluojantiems nuolaidų nebūdavo. Todėl tuose namuose, kur būdavo šermenys, ypač ilgomis rudens ir žiemos naktimis, tuoj po vidurnakčio, priemenėse kurdavo virdulius, kaisdavo arbatą, ruošdavo kitus valgius - pusryčius palydintiems. Susidarydavo 2-3 stalai. Į sietą dėdavo suraikytą duoną, ragaišį, į kitą - medinius šaukštus, į didesnius, dažniausiai molinius dubenis, dėdavo mėsą, pylė kopūstų ar makaronų sriubą. Šitie valgiai būdavo duodami pietums, jau parvažiavus iš kapinių.

Nebuvo mados į laidotuves nešti gėles, vainikus. Labai jaunam ar mažam velioniui prisegdavo ant karsto viršaus rūtų kuokštelę. Mažus vaikus, tuo labiau nekrikštytus, laidojo Katlėrių kapinaitėse. Ten per šeštines kaimo žmonės rinkdavosi pasimelsti, pagledoti.

Kaime niekas neturėjo radijo, laikraščius skaitė vienas kitas. Ir tai tik katalikiškos krypties. Juos atveždavo mano tėtė iš klebonijos, jis buvo tarsi spaudos platintojas. Kaimą pasiekdavo "Žvaigždutė",

"Moteris", "Pavasaris", "Ūkininkas".

Pas mano senelio brolį Adomą buvo tokia "Peklos knyga". Joje buvo paveikslai, aiškinantys, už kokias kaltes reikės kentėti skaistykloje. Man toji knyga atrodė esanti labai didelė, gal todėl, kad buvau visai maža... Pamenu, dūminėje gryčioje gale stalo sėdėdavo ruda sėrmėga apsilvilkęs, pančiu susijuosęs, rankose laikydamas didelį medinį rožančių senelis Adomas. Jis skiemenuodavo:

- Tė-ve mū-sų, kurs jesi dun-guo-si...

Toje dūminėje gryčioje vietoj lovų buvo "palai", po jais gili duobė bulvėms, kažkodėl neuždengta, tad aš bijojau ir arčiau ten prieiti. Kaime buvo ir kita dūminė Eivų gryčia. Tų namų šeimininkė, atėjusi į marčias iš kažkur nuo Troškūnų, buvo labai prietaringa, tikėjo visokiais burtais. Vyrai ji liepė gale tvarto kluone iškelti ant ilgos karties apvožtą puodą, tai turėjo saugoti vištas nuo vanago. Kaimo žmonės pasišaipydavo, žinoma, nepiktai, nes Eivai buvo geraširdžiai, visiems paslaugūs.

Pečiuliuose labiau išsilavinusių žmonių taip ir neatsirado. Mokėjo truputį skaityti ir rašyti rusiškai mano tėtis Kazimieras Pipiras. Jis gimė 1889 metais, penkis metus tarnavo Kaukaze, turkų pasienyje. Pasakodavo mums apie Batumi, Suchumi, Soči, Poti miestus. Sakė, kad gerai sutaręs su savo karine vadovybe, malonu buvę bendrauti su vietiniais žmonėmis. Kai prasidėjo bolševikinis siaubas, slapta traukėsi į Lietuvą. Bet apie tai ne kiekvienam pasakodavo...

Už mano tėtį kaime vyresnis buvo Jurgis Šližys, atėjęs užkuriom iš Niūronių. Jis buvo tarnavęs Prancūzijoje, matęs Verderno mūšį. Kaime buvo dar pora "amerikonų", paprastų kaimiečių, kurie keletą

metų praleido uždarbiaudami Amerikoje, o paskui grįžo.

Tėvelio brolis Jonas Pipiras jau tarnavo Lietuvos kariuomenėje, ėjo savanoriu, ties Giedraičiais dalyvavo kautynėse su lenkais, kovėsi ir su bermontininkais.

Pradinę keturių skyrių mokyklą Pagrauziuose iš mūsų kaimo lankėme 5 vaikai. Tikyba dėstė kunigas Bubas, jis motociklu atvažiuodavo iš Anykščių. Mokytojavo Kazys Bulotas ir Jonas Stundža. Vėliau Rožė ir Povilas Jasiulioniai, jie dirbo Burbiškyje, kai ten persikėlė mokykla.

Reikšmingiausi pasikeitimai. Kaip Dievo dovana Pečiuliams ir visai apylinkei buvo kunigas Pranciškus Zabiela, nupirkęs iš Petro Kriaučionio Burbiškio dvaro rūmus ir kažkiek žemės. Jis tuoj pradėjo vykdyti savo sumanymą - steigti bažnyčią. Rodos, 1931-ųjų rudenį, vieną sekmadienį buvo laikytos pirmosios šv. Mišios Burbiškyje, antrojo rūmų aukšto klebono kambaryje. Toji naujiena nespėjo greitai apskrieti, tad žmonių susirinko tik apypilnis kambarys. Kitą sekmadienį jų suplaukė tiek, kad kilo pavojus - galėjo nebeišlaikyti mediniai laiptų turėklai, kitos Mišios jau buvo laikomos apatiniam aukšte, kur, įrengus bažnyčią, pasiliko zakristija.

Ilgai gyvenęs Amerikoje, klebonas buvo primiršęs katalikiškus lietuviškus papročius, jis nuoširdžiai tarėsi su kiekvienu išmanančiu kataliku. Trūko kai ko iš bažnytinės atributikos. Parapijiečiai noriai rėmė, padėjo. Keturi, tarp jų ir mano tėvelis, davė po 100 litų, pirkto baldakimą, mama su kitomis moterimis ieškojo "brostvininkams" baltų pirštinių, siuvo kamžas, nes klebono atsivežtos iš Amerikos nelabai tiko, buvo plačios, nedailios. Parapijiečiai aukojo vilnas, siūlus, moterys dažė, audė užtiesalus, takus.

1932 metų pradžioje, pamenu, buvo pakrikštytas pirmas parapijietis iš Pečiulių kaimo - Vytautas Pipiras.

Pardavęs rūmus, Kriaučionis statėsi dviejų aukštų namą. Jo bute buvo įsteigta pašto agentūra, butas mokytojams. Viršuje dvi didelės klasės mokyklai. Labai veiklus buvo mokytojas Povilas Jasiulionis. Jis visus išjudino. Steigėsi šaulių, katalikų moterų būreliai. Mes, jaunieji ūkininkai, labai stropiai tvarkėme knygynėlį, skaitėme referatus, dalyvavome parodėlėse, bendravome su Anykščių jaunaisiais ūkininkais. Prisimenu, kaip džiaugėmės ekskursija į Dusetas, Salas, Antalieptę. Į susirinkimus iš Anykščių atvykdavo agronomas Natkevičius.

Susibūrė ir bažnytinis choras, kuris uoliai dalyvaudavo įvairiuose renginiuose, vakarėliuose.

Bažnyčia Burbiškyje ypač džiaugėsi seni žmonės, nes jiems Anykščius pasiekti būdavo nelengva.

1934 metais iš Anykščių į Pečiulius atvyko matininkas Stepas Pilkauskas, kuris pradėjo projektavimo ir skirstymo į vienkiemius darbą. Kaimas buvo tam pasiruošęs, to laukė, visi iš anksto, kas daugiau, kas mažiau buvo apsirūpinę statybinėmis medžiagomis, susitaukę lėšų, todėl į vienkiemius žmonės išsikėlė greitai. Atsirado naujų, patogesnių namų, dengtų čerpėmis, valstiečiai ėmė sodinti sodus.

Mano tėtis su broliu Jonu buvo pasidalinęs senelio Jasiaus sodybą, pasistatęs porą naujų trobesių. Išsikėlė pačion Burbiškio pamiškėn, jau į II Kurklelių dvaro žemę, kur kaip mažžemis buvo gavęs 3 ha priedo. Atsargūs pečiuliečiai ten keltis nenorėjo, nemėgo būsimų kaimynų. Mat tenai, dalijant dvaro žemę, buvo iš svetur atėjusiųjų, kurie nesutarė, pešėsi, bylinėjosi. Ir buvo nekokie ūkininkai, retas kuris turėjo išsikasęs net šulinį. Iš kelių kiemų pas mus eidavo semti vandens. Retas turėjo vieną kitą medelį prie namų pasisodinęs. Mano tėvai su visais gerai sugyveno, nebuvo jokių ginčų.

Mūsų vietovė vadinosi Gintautiškis. Čia kadaise gyvenęs ponas Gintautas. Ten kažkada lyg ir buvęs dvaro pagalbinio verslo ūkis, sako lyg tai plytinė stovėjusi. Tėtis, pakasinėjęs kalne raudoną molį, rado plytomis išmūrytą angą, žalsvų glazūruotų koklių šukių. Būta ir labai didelės, keturkampės kūdros, kuri jau tada buvo pavirtusi liūnu, iš miško šaltiniuota pieva gaunančiu vandeniu.

Tėtis pastatė net 6 naujus trobesius, du kaime, keturis vienkiemyje. Kiek reikėjo įdėti darbo, kiek vargo! Statybinę medžiagą pirkė iš aplinkinių eiguvų, smulkesnę - kartis, gegnes vežiojo arkliu net iš Vertimų, Inkūnų. Pečiuliams kaimyniniuose miškuose pušų nebuvo.

Žemės nuosavybės dokumentai buvo patvirtinti ir įteikti 1936 metais.

1944 metais rudenį Burbiškio miške įsikūrė partizanai. Prieš Kalėdas grupė kavarskiečių iš Raudonikio būrio, apie 20 vyrų, apsistojo mūsų name, esančiame prie pat miško. Tarp jų buvo vienas jaunas susižeidęs partizanas Misys (jo vardo neprisimenu).

Atėjo žinia, kad ruošiasi pulti kareiviai. Susirūpinome pas mus buvusią rašomąją mašinėlę, kuria naudojosi Burbiškio partizanai. Antrosios Kalėdų dienos rytą mes abi su mama tą mašinėlę išvežėme toliau pas gimines. Grįžusios jau radome mūsų svečius pasitraukusius į mišką. O ten vietomis kilo dūmai, siautė kareiviai, degė bunkeriai.

Netrukus viskas aprimo, viename apardytame bunkeryje, miške, ties Barciškių pieva, buvo rastas nušautas pas mus svečiavęsis sužeistasis partizanas.

Dar po kelių dienų, sekmadienio pavakary, atėjo pas mus žuvusiojo sesuo Misyte-Vildžiūnienė su savo giminaite. Mano tėtis pakinkė arklį į roges, ir jau visiškai sutemus mes visos trys nuvažiavome į mišką, paėmėme iš bunkerio mirusįjį. Važiavome per Storių kalnus, pro Šlavėnus. Ties Šventąja mus pasitiko vyrai, kurie savo draugą palaidojo karste senose Peslių kapinaitėse. Tą naktį namo negrįžau, nakvojau Vaišviliškių vienkiemyje pas Vladą Gabrielavičių.

Po daugelio metų, prasidėjus melioracijai, nebedrįsau pažvelgti į buvusią mūsų sodybą. Kaimynai pasakojo, kaip baisiai atrodė iškilnoti, išvartyti visų trobesių pamatų akmenys, į tranšėjas sugrūstos sodo obelys.

Mūsų kaimyno pečiuliečio Antano Eivos sodyba buvo išardyta kiek vėliau, kurį laiką jau plyname lauke dar tebebuvo jų gražus, didelis sodas. Ir dabar neretai prisimenu jų sūnaus, Eivų Juozapėlio žodžius:

- Nieko man taip negaila, kaip šitų benamių paukščių, kurie, neberadę aplinkui jokio krūmelio, visi susimetė į sodą. Tik čiuolba, čirškia, ant kiekvienos šakelės lizdelis prilipintas - tikri vargdieniai...

Nebėra šiandien ir to sodo...

Beveik dešimties buvusių pečiuliečių ir II-ųjų Kurklelių gyventojų vienkiemiai paversti ganyklomis, jau daug metų kupstais apaugusiomis, stagarais, sudiržusia žole apėjusiomis.

Mažai kas beliko iš Pečiulių kaimo. Iki šių dienų išsilaikė pirmųjų čia apsigyvenusių Pipirų sodyba, bet trobos jau naujos, kiti ir žmonės. Čia gyvena Jasiaus anūkas Jonas. Tebėra ir Adomo sodyba, nepatekusi svetimiesiems. Išliko skurdžios buvusio sodo žymės, nebėra didelio, storo ir labai saldžia sula garsėjusio Pipirų klevo.

Kaimo vietovėje išsilaikė tik keturios ir dar keturios po laukus išsimėčiusios tikrų pečiuliečių sodybos.

PO NIŪRONIŲ DANGUM

DEVYNERIUS metus Niūronių gamtos ir skaidraus Jono Biliūno gyvenimo prieglobstyje dirba Birutė Gliaudienė. Ji gėlėmis puošia, tvarko Biliūnų sodybą, pasakoja čia atsilankantiems apie rašytoją. Čia žmonės pajunta daug nuoširdumo, šilto žmogiškumo. Gal geriausiai Birutės kaip muziejininkės

darbą įvertino jos ekskursijos klausėsis ir po to paklausęs mokinukas: "O jūs Biliūno mama?"

Niūronyse pas Birutę patirta nepamirštamų žmogaus ryšio su žmogumi ir gamta akimirkų. Čia prie židinio ugnies vakarota su ištikimais bičiuliais, griežiant armonikai, skambant tylioms dainoms, eilėraščių posmams,

vakarota su niūroniečiais. Pas Birutę, jos paraginti, miegojome po ieva atviroj žvaigždėtoj erdvėj...

Anksčiau rašiusi gamtos vaizdelius, miniatiūras, eilėraščius, dabar Birutė yra ištikima haikų kūrėja. Haikos (haiku, haika) yra japonų lyrikos žanras - 3 eilučių, 17 skiemenų eilėraštis, kuriam būdingas emocinis bei intelektualinis trumpasakiskumas. Per šią lyrikos formą - akimirkos, įspūdžio išgyvenimą - autorė išsako savo santykį su ją supančiu pasauliu, kaskart vis atrandamo gamtos grožio, būties džiaugsmo pajautas. Birutės haikų stilistikai būdingos deminutyvinės formos, kas įprasta mūsų liaudies dainoms, pasižyminčioms savo dideliu emociniu krūviu.

Birutė gyvena nuolatinio poreikiu "įsiskverbti į gamtą", alsuoti jos grožiu, nuskaidrinančiu kasdienybę. "Bėgdamas neparašysi, išėjęs grybauti, rinksi grybus". Už medžio, už žiedo, už paukščio giesmės atsiveria kosmoso begalybė, regima sielos akimis. O rašyti labiausiai sekasi rytą, galbūt tam turi reikšmės po nakties sukaupta Dangaus energija. Tos energijos Birutė randa ir židinio ugnyje, kai ilgai žiūri į ją. "...Ugnies atšvaitai tamsoje prikelia senolius su jų šventu gamtos jausmu, tikėjimu į ją. Visa tai - mano keliukas į haikas", - sako Birutė, kuriai kūryba - tai ne tik saviraiškos būdas, bet ir noras tobulėti, siekti dvasios harmonijos, pusiausvyros.

Alma AMBRAŠKAITĖ

GIRUŽĖN EINU LYG ŠVENTOVĖN...

Birutė GLAUDIENĖ

Jau gervių balsai
pasibeldžia į langą.
Klaupiuos poterį.

*

Kiek nuskubėjo
rudenių spalvotų.
Baigias kelionė.

*

Lyg nuodėgulis
smilkstanti spalio saulė.
Lizdai be kaitros.

*

Padėjus galvą
ant žemynėlės kelių
slenku per dangų.

*

Giružėn einu
lyg šventovėn žaliuon
subrandinti save.

*

Norėčiau pabūt
krūmu kiškeliui, paukščiui -
žalia šakele.

*

Ant rudenio drobės
šermukšnių rožančiai,
musmirių skėčiai.

*

Kas vakarą
skaudžiai išlydžiu saulę.
Ilgesį sugeriu.

*

Noriu išlikt
savimi, medžio šerdin
atsirėmusi.

*

Laukiu prie vartų.
Kelyje nesimato
grižtančios mamos.

*

Toksai nelinksmas
senametis jovaras -
ar sulauks žiemos?

*

Pakrikus gervių
vilksstinė. Duonkubily
kyla rūgštelė.

*

Kietam akmeniui
pasiguosiu. Prieglobstis
prie šaltinėlio.

*

Klevai išardo
savo drabužių siūles.
Saulė be kasų.

*

Rudens rėčiuose
vien medžių gintarėliai.
Vaškinis mėnuo.

*

Krumplėti arimai.
Rudeniškoj tėviškėj
šermukšnių rožančiai.

*

Įkišau knygon
nublokštą lapeliuką.
Gal ras anūkės.

*

Baltam akiraty
ilga tarplaukių žiema.
Lyg šventa giesmė.

*

Išdegęs sniegas:
nešė mirusių paukštę
vanago sparnai.

*

Išlydėt dienos
nueinu prie senvagės -
tuoj prikris tamsos.

*

Supinki, gluosni,
mane su savo šaknim.
Ilgiausios gelmės.

*

Žvaigždžių trobelės
nušvito. Pasimelsiu
prie jų slenksčio.

*

Ligi alpulio
pakvimpa rugių duona.
Persizegnoju.

A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus fonduose yra sukaupta nemažai Anykščių krašte užrašytos tautosakos. Šį kartą skaitytojams pateikiame keletą 1981 metais užrašytų sakmių, pasakojimų apie vaiduoklius.

BURTININKĖ

Veselijon į svočias pakvietė vieną moterį. Žmonės pasakojo, kad ji esanti čerauninkė, liepė neprašyti.

Vestuvių metu svočia susipyko su piršliu ir parėjo namo. Po pusvalandžio ar valandos didžiulė kumelė įeina į gryčią ir sėda už stalo. Žmonės puola varyti, smarkiai sumuša kumelę ir išveja. O svočia tądien vestuvėse nepasirodė.

Rytojaus dieną piršlys ir jaunikis nuvažiavo pas tą moterį atsiprašyti, atsivesti ją į vestuves. Nuvyksta ir mato - svočia guli lovoje, smarkiai sumušta. Dabar žmonės įsitikino, kad ji tikrai esanti burtininkė.

/Senelė pasakojo, kad tai tikras atsitikimas./

DARBYMETIS

Vienąkart gyveno gaspadorius ir gaspadinė. Atėjus pavasariui, šeimininkė jau nori prapjauti skilandį, bet vyras ją sulaiko: "Nepjauk, ką gi duosi, kai ateis darbymetis".

Praėjo kiek laiko. Vieną dieną, vyrui kažkur išėjus, atkėblina ubagas ir prašo, kad jam ką nors duotų. Gaspadinė sako:

- Nieko neturiu, tik skilandį, ir tą vyras liepė laikyti darbymečiui.

Nudžiūgęs ubagas pastebi:

- Taigi aš ir esu tas darbymetis.

Šeimininkė nukėlė nuo aukšto skilandį ir atidavė tam ubagai.

Atėjo rugiapjūtė. Vyras sukvietė talką ir pabaigtuvėms liepė nuimti skilandį. Juk atėjęs darbymetis. Žmona atsakė:

- Seniai buvo atėjęs darbymetis, ir aš tą skilandį jam atidaviau.

MERGELĖ IR VELNIAI

Seniau jaunimas susirinkdavo padainuoti, pašokti. Visas mergeles vaikinai veda šokti, o viena sėdi ir sėdi, nes niekas neišveda. Nuliūdusi mergelė pagalvojo:

"Kad nors pats velnias išvestų šokti". Tuoju prie jos priėjo dailus janikaitis ir šokdina, šokdina... Taip pristoję, kad ana pradėjo bijoti. Ji priėjo prie senutėlės ir klausia:

- Ką daryt, kad jaunikaitis taip pristoję?

Bobutė ir sako:

- Kai šoksi, užmink ant kojos. Jei batas tuščias, tai velnias prie tavęs pristojęs.

Mergelė taip ir padarė: užmynė ant kojos savo šokėjui - batas tuščias. Ana labai išsigando ir paprašė senutės pagalbos. Bobutė sušaukė visą jaunimą apie stalą. Nelabasis atsisėdo šalia merginos. Senoji ir sako:

- Aš jums pasakysiu, kaip staltiesė iš lino išausta. Pirmiausia linus pasėja, išaugina, paskui nurauna, paskui išdžiovina, paskui išmina, nubruka, suverpia... (pasakoja senelė ir merginai liepia kuo greičiau bėgti. Parbėgus liepė duris uždaryti, užsukti su rožančiumi).

Greitai velniūktis pastebėjo, kad nebėra mergos, ir išlėkė ieškoti. Ilgai kipšas daužė duris, kol gaidys užgiedojo. Raguotasis nudūmė į pragarą.

Dabar mergelė pasakė:

- Kol gyvensiu, tokios minties negodosis.

*Užrašyta Kavarske iš Elenos IMBRASAITĖS,
gimusios 1927 m. Kavarske.*

Užrašė mokytoja Janina SABALIAUSKIENĖ

PASAKOJIMAI APIE VAIDUOKLIUS

Sako, pas Tatalukus vaidindavosi. Sėdi vakare visa šeimyna prie stalo. Tik žiūri - ponaičiukas su skrybėlė nuo pečiaus nušoko. Žiūri visi, kas toliau bus. Pažiūrėjo ir užlipo ant stalo ponaičiukas. Šeimininkas klausia: "Ko tau reikia?" Ir ponaičiukas pranyko. Jiems ne tik ponaičiukas, bet ir įvairūs kiti daiktai vaidinosi.

Viena siuvėja kaime siuvo pas žmogų. Nuvedė ją su uchnia miegot svirnan. O ten, žmonės kalbėdavo, kad vaidinasi. Atsigulė jos, ilgai nemiegojo. Kalbėjo, juokė, paskui užmigo. Pabudo nuo didžiausio triukšmo. Nušoko kažkoks nematomas nuo užlų ir kad pradės kaip su lenta jas abi mušti, kaldrą traukti, o jos vos išlaikė kaldrą. Pabėgti negalėjo, nes svirnas buvo užrakintas iš lauko. Tai po to siuvėja su uchnia sirgo dvi savaites nuo persigandimo.

*Užrašyta Kurkliuose iš Marijonos MILIŪNAITĖS,
gimusios 1896 m. Dalinkos kaime.
Užrašė Audronė DUBAUSKAITĖ.*

"AČIŲ, KAD ŠALTĄ AKMENĖLĮ SUŠILDEI"

Romualda BRAŽĖNIENĖ

Apsilankiusi Anykščių mieste Žvejų gatvėje ant Šventosios kranto stovinčioje jaukioje tautodailininko Stasio Petraškos sodyboje, vėl iš naujo grožiuosi parcdose matytais jo paveikslais, visus stebinančiais niekur neregėta atlikimo technika. Štai ką apie savo tapybos būdą sako pats autorius:

- Aš esu tarytum tarp dangaus ir žemės. Tapyba - ne tapyba. Mozaika - ne mozaika. Neturiu Lietuvoje nei konkurentų, nei patarėjų.

Daug įvairių bandymų Stasio Petraškos atlikta su tais akmenėliais. Pradžioje yra mėginęs nesmulkintus akmenukus klijuoti ant pagrindo. Iš toli - neblogai atrodo, iš arti - per daug grubu. Yra skaitęs spaudoje apie armėną, kuris daro paveikslus iš smėlio. Stasys Petraška ieškojo, tobulino savo techniką, kuriai iš pradžių net terminą sunku buvo sugalvoti, vėliau profesionalūs meno vertintojai pavadino tapyba akmeniu.

Eidama į tautodailininko dirbtuvę, įsivaizdavau didžiulius neregėtus įrengimus malamus akmenis luitus. Nieko panašaus! Tvarkinga nedidelė dirbtuvėlė, kurios lentynose daug surikiuotų mažų stiklainėlių, kuriuose rupesnis ir smulkesnis spalvotų akmenėlių smėliukas - "akmens dažai" ar akmenų kruopelės. Jie buvo sugrūsti nedidelėje metalinėje grūstuvėlėje su metaline kuokele. Žinoma, darbas - ne iš maloniųjų, be respiratoriaus neišsiversi. Štai taip, pagal eskizą, klijuojant akmenis smilteles ar kruopeles ant paruošto pagrindo ir sukuriama paveikslai.

Sunku būtų suskaičiuoti, kiek kartų dalyvauta Anykščiuose rengiamose tautodailės parodose. Personalinės Stasio Petraškos kūrinių parodos buvo surengtos Utenoje, Rokiškyje, Zarasuose. Beveik visi paveikslai yra buvę atrinkti į zonines parodas Panevėžyje, dalyvauta ir respublikinėse parodose, pelnytas laureato vardas.

Pateikti darbą parodai - tarsi išstatyti vėjų pagairei, nes jį vertins žiūrovai, meno kritikai. Tačiau anot Tomo Sakalausko, "menas užgimsta ne tada, kai, sakykim, dailininkas ant drobės užtepa dažą, o kai spalvos veikia žiūrovą. Ir meno kūriniu jis patampa arba nepatampa, kai žiūrintis žmogus patiria poveikį arba nepatiria".

Aš prisimenu, ką po vienos tautodailės parodos, 1991 metais vykusios Anykščiuose, Lietuvos meistrų meistras Ipolitas Užkurnys pasakė: "Jeigu man leistų rinktis, pirmiausia stverčiau Petraškos paveikslus".

Varčiau atsiliėpimų sąsiuvinį, kuriame po kiekvienos parodos liko daug įrašytų vertinimų, atsiliėpimų. Keletą norėčiau pacituoti: "Ačiū, kad šaltą akmenėlį savo

širdim ir rankomis sušildei ir įkūnijai nepakartojamą Tėvynės Lietuvos grožį". "Kaip kiekvienas paukštis savo balsu, taip turbūt ir kiekvienas įkvėpimą patiriantis žmogus savo nepakartojamu būdu gieda savo tėviškei". "Pirmą kartą tenka matyti tokia technika atliktus darbus. Paveikslai veikia labai raminančiai, viskas dvelkia natūralumu, nieko nėra išgalvoto, viskas paimta ir perkelta iš gamtos į rėmus. Dar kartą įtikinot, koks gražus mūsų kraštas".

O kas gi Stasio Petraškos paveikslų temų šaltinis? Gimtųjų Anykščių vaizdai, Šventoji, J. Biliūno paminklas, gimtoji sodyba, pušų apjuostas Puntukas, Puntuko "brolis", Anykščių šilelis žiemą, Aukštaitijos peizažai, etnografinio kaimo vaizdai. Didelė duoklė atiduota istorinėms temoms: jamžino kunigaikščius Vytautą, Gediminą, garsųjį mūsų su kryžiuočiais, Trakų pilį, pagerbė didžiuosius tautos didvyrius S. Dariaų ir S. Girėną.

Tautodailininką iš pat vaikystės labiausiai jaudino Lietuvos istorija, kurią stengėsi juste pajusti. Niekio nebuvo maloniau, kaip skaityti istorinius romanus, įsivaizduoti didžiųjų Lietuvos kunigaikščių aplinką. V. Pietario "Algimantą" bene penketą kartų buvo skaitęs. O apie Lietuvos didžiavirų Vytenio, Gedimino, Algirdo, Jogailos, Vytauto politikos tęsėjų laikotarpį, kaip pats sako, sėmėsi žinių ne iš tarybinių vadovėlių, o slapta skaitydamas ir vienas pats studijuodamas A. Šapokos redaguotą "Lietuvos istoriją".

Kalbėdamasi su Stasiu Petraška, supratau, kas buvo jo mintyse, kai sukosi neteisybės malūno girtos, varomos sovietinės propagandos melo vandenų. "Pili, tai ir pilk savo vandenėlį" - stukseno širdis. Jis turėjo savą tiesą. O toji tiesa - giliai širdin įsileistoji pavergtos, niekintos ir tremtos tautos kančia. Ją vis papildydavo savo akimis matyti pokario metais žiaurūs vaizdai: kaip prieš banką Anykščiuose gulėjo negyvi partizanai, o aktyvistų žmonos spardė ir spjūdė jų kūnus ir daugelis kitų klaidžių epizodų. Tik nei tėvai, nei giminės netikėjo, kad okupacinis režimas taip ilgai tvyros virš Lietuvos. Dabar jau tikrai esame laisvi. Tačiau drauge žiūrint į paveikslus ir vėl iš praeities grįžta tie dabar jau tik graudžiai juokingais atrodantys momentai, kaip į respublikinę liaudies meno parodą nebuvo išvežtas vienas paveikslas, kuriame visa didybė buvo matomi Anykščių Šv. Mato bažnyčios bokštai ("Kvepia" religingumu!). Anykščiuose nuo sienos buvo nukabinti parodai pateikti Lietuvos kunigaikščius Vytautą ir Gediminą vaizduojantys paveiksai (Nacionalizmas!).

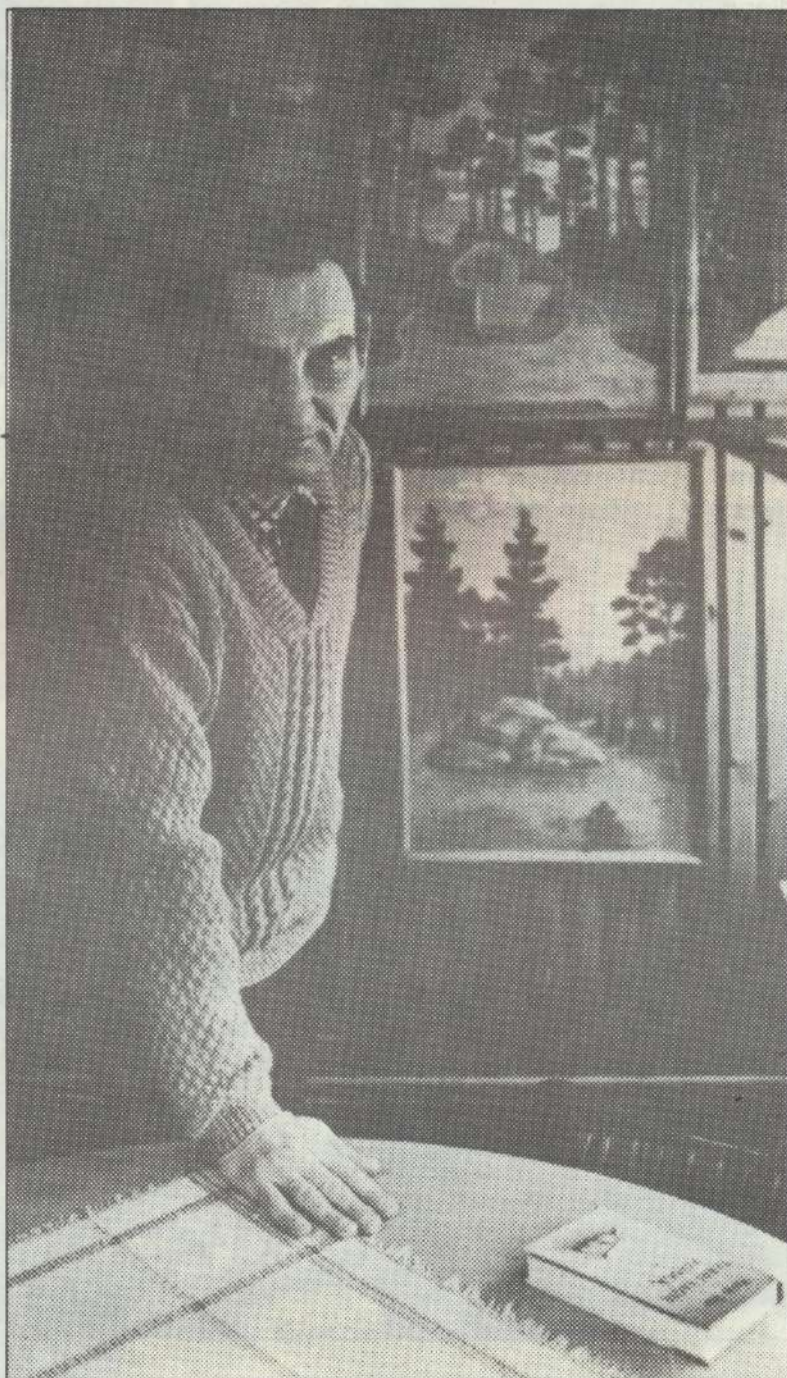
- Gal ir įdomiau, kai draudžia. Nukabino, tai nukabino, o aš toliau savo darbą dirbau - kūriau paveikslus savo pasirinktomis temomis, - liūdnai šypsodamasis kalba žmogus, kuris nuo Atgimimo laikų Lietuvos savanoris, o šiuo metu Anykščių savanoriškos krašto apsaugos kuopos vadas.

Šie jo prisiminimų momentai - irgi tautos godos, kurios jau šiandien rikiuojasi sovietmetį atspindinčiomis istorijos eilutėmis.

O ateities planuose nestinga sumanymų ir noro įamžinti reikšmingiausias savo gimtinės vietas, tik to laiko stinga, nes kūrybinis procesas lėtas, reikalaujantis kruopštumo. Jeigu nedirbtų, kaip pats

autorius prisipažįsta, ir tik kūrybai pasišvęstų, ne daugiau kaip 3-4 darbus per metus sukurtų.

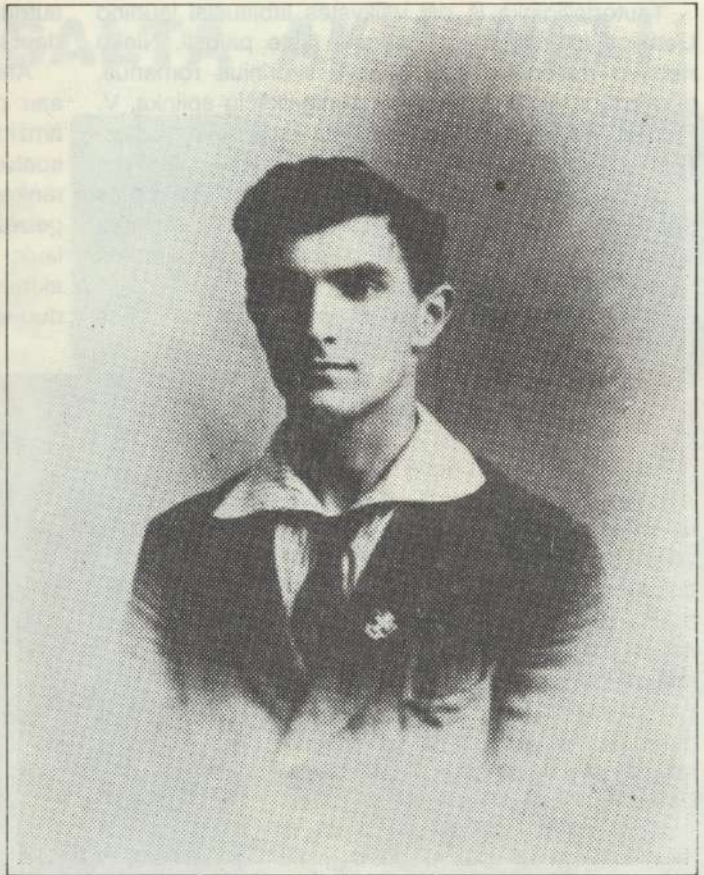
Atsisveikinusi su Stasiu Petraška galvojau viena sau: pilkasis laukų akmenėli, tiek žemdirbio per amžių amžius peiktas, mėtytas iš dirvos, o kokiomis sušvinti spalvomis, kai prie tavęs prisiliečia gabaus žmogaus rankos... Gali virsti tokia jaukia virš anykštietiško peizažo tvyrančia dangaus mėlyne, malonia tėviškės laukų žaluma, taip tikroviškai ir net akinančiai baltu akmenis žėručiu žėruojančiu sniegu Anykščių šilvelyje ar duona kvepiančiu nupjautų rugių gubų gelsvumu.

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Šįkart pateikiame nuotrauką ne iš vieno albumo. Šios nuotraukos buvo parinktos iš Teklės Meškauskienės, Rozalijos Petruševičienės bei kitų Kiaušų kaimo gyventojų, menančių savo tėviškėną žymų miškininką, ilgametį žurnalo "Mūsų girios" redaktorių ir leidėją, profesorių Joną Kuprionį, kurio devyniasdešimtmetį paminėjome 1991 metais rugpjūčio 3 dieną.

1944 metų vasarą, artėjant raudonajai armijai, Jonas Kuprionis atsiveikino su artimaisiais, gimtojo kaimo žmonėmis ir pasitraukė į Vakarus. Savo gimtinę vienintelį ir paskutinį kartą aplankė praėjus keliems dešimtmečiams, 1978-aisiais metais. Jono Kuprionio ryšiai su tėviške nenutrūko iki pat jo mirties, jis retsykliais parašydavo buvusiems kaimynams, pažįstamiems laiškus, atsiųsdavo ir vieną kitą nuotrauką. Šviesų atminimą paliko Jonas Kuprionis savo gimtojo kaimo žmonėms. Liko jis jų išsaugotose nuotraukose.

Jonas Kuprionis - gimnazistas

Vestuvinė Jono Kuprionio nuotrauka

Jonas Kuprionis su artimaisiais Kiaušų kaime prie gimtosios sodybos apie 1933 m. Stovi (iš dešinės į kairę): Jonas Kuprionis, Rozalija Samulienė - samdinė, brolis Antanas Kuprionis, Juozas Bagdonas - sesers Teklės vyras, Antanas Petruševičius - kaimynas, Šaltenis - Antano žmonos sesers vyras. Sėdi Julė Kuprionienė - Antano žmona su Vytuku, Teklė Kuprionytė-Bagdonienė, Aliutė Bagdonaitė, Marija Šaltenienė, Aldutė Bagdonaitė.

Jonas Kuprionis savo bityne. 1963 m. vasara.

Prieškarinė Jono Kuprionio, vilkinčio miškininko uniformą, nuotrauka.

1994-aisiais

Sausio 4 d. sukanka 90 metų, kai Luciūnų kaime gimė JONAS YLA. Žurnalistas, literatas. 1927 m. emigravo į Kanadą. Nuo 1932 m. buvo "Darbininkų žodžio", nuo 1934 m. "Liaudies balso" redaktorius, bendradarbiavo kairiųjų krypties spaudoje, paskelbė poezijos ir prozos kūrinį, parašė scenos veikalių (pjesės "Bedarbiai", "Kova su tamsa" ir kt.).

Sausio 13 d. sukanka 100 metų, kai Šlavėnų dvare gimė ELENA GIMBUTIENĖ-KAROSAITĖ. Agronomė, mokytoja, visuomenės veikėja. 1911-1917 m. studijavo agronomiją Maskvos aukštosiose mokyklose, 1928 m. gavo pirmąjį Dotnuvos žemės ūkio akademijos diplomą. Genetikos srityje specializavosi Švedijoje ir Prancūzijoje, ji viena pirmųjų Lietuvos genetikų, mokytojavo Kauno sodininkystės ir daržininkystės mokykloje, vėliau Vilniuje. Kaip Lietuvos Moterų Tarybos atstovė dalyvavo tarptautiniuose kongresuose, dirbo Lietuvių Skautų Sąjungoje. Pasitraukusi į Vakarų, nuo 1949 m. apsigyveno Amerikoje. Yra parašiusi vadovėlių, straipsnių genetikos klausimais. Bendradarbiavo "Ūkininko patarėjyje", "Žemės ūkyje", "Naujojoje sodyboje", "Moteryje ir pasaulyje", "Skaitybėje", "Skautų Aide", "Mūsų Vytje", "Lietuvių enciklopedijoje".

Vasario 4 d. sukanka 90 metų, kai Grumbinų viensėdyje gimė EMILIJA JASEVIČIŪTĖ. Gydytoja, visuomenės veikėja. Baigusi Panevėžio gimnaziją, studijavo Vytauto Didžiojo universitete mediciną, gilino žinias Suomijoje, Švedijoje, Danijoje, Italijoje, 4 mėnesius dirbo Vienoje pas profesorių Noimaną. 1934-1944 m. dirbo gydytoja Šv. Luko ligoninėje Kaune, trejus metus buvo Sveikatos departamento tuberkuliozės skyriaus viršininkė. 1949 m. apsigyveno Kanadoje, dirbo gydytoja Fort William sanatorijoje. Dalyvavo ateitininkų, pavasarininkų, katalikų moterų draugijos veikloje, buvo Motinos ir Vaiko sekcijos centro komiteto narė.

Vasario 5 d. sukanka 85 metai, kai Vikonių kaime gimė JUOZAS JURGINIS. Istorijos mokslų daktaras, akademikas, kultūros ir meno tyrinėtojas. Studijavo Kauno ir Vilniaus universitetuose, buvo Lietuvos Mokslų Akademijos Centrinės bibliotekos direktorium, dėstė Vilniaus universitete, dirbo Istorijos institute. Istorinių veikalų, daugelio straipsnių autorius. Išleido knygų apie lietuvių meną, literatūrą, estetinę mintį: "Lietuvos meno istorijos bruožai", "Mikalojus Katkus", "Renesansas ir humanizmas Lietuvoje", "Istorija ir poezija" ir kt.

Vasario 20 d. sukanka 75 metai, kai Titeikių kaime gimė PETRAS MAČIULIS. Ekonomistas, technikos mokslų daktaras. 1949 m. baigęs Vilniaus universitetą, jame dėstė; 1952-61 m. prekių mokslo katedros vedėjas. Docentas (1959). Parašė knygą "Maisto produktų kokybės ir sudėties nustatymas".

Kovo 18 d. sukanka 100 metų, kai Juškonių kaime

gimė JONAS GUTAUSKAS. Veterinarijos gydytojas. Mokėsi Liepojos ir Voronežo gimnazijose, 1916 m. pradėjo veterinarijos studijas Tartu universitete, baigė Vytauto Didžiojo universitete, medicinos fakultete, Dirbo veterinarinį darbą Anykščiuose, Tauragėje ir Linkuvoje. 1944 m. pasitraukė iš Lietuvos, 1947 m. apsigyveno Anglijoje. Dalyvavo visuomeninėje veikloje, bendradarbiavo "Lietuvos žiniose", "Naujienose", "Europos Lietuvoje", "Darbininkų balse".

Kovo 19 d. sukanka 70 metų, kai Dabužėlių kaime gimė JUOZAS PAŠKEVIČIUS. Geologas, geologijos-mineralogijos mokslų daktaras. 1952 m. baigė Vilniaus universitetą ir liko jame dirbti dėstytoju. Nuo 1976 m. profesorius. Paskelbė daug straipsnių paleontologijos ir geologijos klausimais. Knygų "Lietuvos silūro biostratigrafija ir graptolitai", "Trumpa Lietuvos TSR geologijos apybraiža" bei kitų leidinių geologijos klausimais autorius, redaktorius.

Balandžio 23 d. sukanka 100 metų, kai Žviliūnų kaime gimė JONAS JACKUS. Brigados generolas. Baigęs gimnaziją Kaune, buvo mobilizuotas. Rusijoje baigė karo mokyklą. 1918 m. grįžo į Lietuvą. Subačiuje organizavo valsčiaus įstaigas ir buvo to valsčiaus valdybos pirmininku. Stojęs į Lietuvos kariuomenę, vadovavo kulkosvaidžių kuopai, dalyvavo kovose dėl Lietuvos laisvės. 1920 m. paskelbtas kapitonu ir paskirtas 11-ojo pulko vado padėjėju. Pulką išformavus, perkeltas į karo mokyklą. 1926 m. išsiųstas į gen. štabo akademiją Prahoje. Ją baigęs, dirbo kariuomenės štabe, 1930 m. paskirtas karo mokyklos viršininku. Susirgęs išėjo į atsargą ir apsigyveno savo ūkyje Ukmergės apskrityje. Bendradarbiavo karinėje spaudoje, daug rašė straipsnių karinės taktikos klausimais.

Balandžio 26 d. sukanka 80 metų, kai Vosgėlių kaime gimė JURGIS KAZLAUSKAS. Tautodailininkas, medžio drožėjas. Sukūręs daug mažosios skulptūros kompozicijų, etnografinius "Lino darbų", "Kaimo buities" drožinių ciklus. Dalyvavo respublikinėse parodose, eksponavo savo darbus ir užsienyje. Mirė 1986 m., palaidotas Anykščių kapinėse. Jo sodyboje įrengta tautodailės darbų ekspozicija.

Rugsėjo 7 d. sukanka 125 metai, kai Kavarske gimė PETRAS RAUDONIKIS. Farmacininkas, profesorius, visuomenės veikėjas. Baigęs Liepojos gimnazijos keturias klases, dirbo Kaune Brazausko vaistinėje, 1901 m. Maskvos universitete išlaikė vaistinininko padėjėjo egzaminus, dirbo Fareino laboratorijoje ir optikos įmonėje. 1903 m. už lietuvišką spaudą ir ryšius su Tiliže suimtas, kelis mėnesius kalintas. 1906 m. Maskvos universitete išlaikė provizoriaus egzaminus ir pasiliko Maskvoje dirbti mokslinio darbo. 1919 m. buvo pakviestas profesoriauti į Maskvos universitetą, bet atsisakė ir išvažiavo į Vilnių, vėliau į Kauną. 1922 m. išrinktas universiteto profesoriumi, vadovavo farmacijos ir farmakognozijos katedroms, 1939 m.

pasitraukė iš universiteto, bet 1945 m. vėl buvo gražintas į Kauno universitetą, vadovavo katedrai. Mirė 1950 m. rugsėjo 17 d. Kaune.

Rugsėjo 16 d. sukanka 65 metai, kai Ažupiečių kaime gimė ALGIRDAS ČIŽAS. Inžinierius-statybininkas, technikos mokslų daktaras, profesorius, 1952 m. baigė Kauno politechnikos institutą, 1958-64 m. dirbo enciklopedijų redakcijoje, 1963-69 m. dėstė KPI Vilniaus filiale, nuo 1969 m. dėsto Vilniaus inžineriniame statybos institute, medžiagų atsparumo katedros vedėjas (nuo 1976). Parengė optimalių sijų ir rėmų skaičiavimo metodiką. "Šriftai ir jų naudojimas brėžiniuose, plakatuose, sienlaikraščiuose", "Aiškinamasis tekstilės terminų žodynas" bei kitų knygų vienas iš autorių.

Rugsėjo 20 d. sukanka 125 metai, kai Malaišių kaime gimė JUOZAS TUMAS-VAIŽGANTAS. Lietuvių literatūros klasikas, prozininkas, literatūros istorikas ir kritikas, publicistas. Baigęs Kauno dvasinę seminariją, kunigavo įvairiose vietose, aktyviai dalyvavo tautiniame judėjime, dirbo katalikiškoje spaudoje, dėstė Kauno universitete. Parašė romanus "Pragiedruliai", "Šeimos vėžiai", apysakas "Dėdės ir dėdienės", "Nebylys", "Išgama", "Žemaičių Robinzonas", apsakymų, alegorinių vaizdų, istoriografijos, kritikos, publicistikos darbų. Mirė 1933 m. balandžio 29 d. Kaune.

Rugsėjo 28 d. sukanka 80 metų, kai Mackonių kaime gimė KAZYS SIMAŠKA. Aktorius. Vaidybos mokėsi A. Olekos-Žilinskio dramos studijoje. Dirbo Kauno, Klaipėdos, Šiaulių dramos teatruose. Nuo 1950 m. - Vilniaus akademiniame dramos teatre. Yra sukūręs daug vaidmenų. Dauguma jų - komiški. Mirė 1965 m. lapkričio 13 d. Vilniuje.

Spalio 11 d. sukanka 110 metų, kai Kaniūkų kaime (Utenos raj.) gimė STASYS PUODŽIŪNAS. Mokytojas, chorvedys. Lankė J. Naujallio vargonininkų kursus. 1909 m. Ukmergėje surengė pirmą lietuvišką vakarą - vaidinimą ir choro koncertą. 1911-12 m. mokydamasis Rygos muzikos mokykloje, vadovavo "Giedros" draugijos chorui. 1913-18 m. vargoninkavo ir vadovavo Liepojos lietuvių chorui. Vėliau mokytojavo įvairiose mokyklose, 1940-53 m. Kavarske, Anykščiuose. Rinko liaudies dainas. Palaidotas Anykščių kapinėse.

Spalio 29 d. sukanka 120 metų, kai Vaitkūnų kaime gimė JUOZAS MACIŪNAS. Gydytojas, visuomenės veikėjas, vertėjas. Baigė Maskvos universiteto medicinos fakultetą, 1905 m. grįžo į Lietuvą, dirbo Jurbarko, Papiilėje, Rozalime kaip valsčiaus gydytojas. 1930-1938 m. Sveikatos departamento direktorius. Pradėjo bendradarbiauti spaudoje dar spaudos draudimo laikais. Išvertė F. Bernotavičiaus istorinę apysaką "Pajauta Lizdeikos duktė", iš vokiečių kalbos "Akušerės vadovėlis", "Ligonių slaugymo vadovėlis", išleido "Trumpą higienos vadovėlį" aukštesniosioms ir vidurinėms mokykloms, medicinos klausimais rašė straipsnius "Vairui", "Medicinai", bendradarbiavo "Lietuviškoje enciklopedijoje". Mirė 1946 m. liepos 7 d.

Linkuvoje.

Spalio 29 d. sukanka 65 metai, kai Bičionių kaime gimė ANTANAS TYLA. Habilituotas daktaras, profesorius. 1956 m. baigė Vilniaus universitetą, nuo 1958 m. dirba Istorijos institute, nuo 1992 m. šio instituto direktorius. Yra parašęs "1905 m. revoliucija Lietuvos kaime", "Lietuva ir Livonija XVI a. pabaigoje - XVII a. pradžioje", "Garšvių knygnešių draugija" bei kitas reikšmingas istorines studijas, daug straipsnių.

Lapkričio 14 d. sukanka 90 metų, kai Svėdasuose gimė JUOZAS BUTKUS. Mokytojas, literatas. Baigęs pedagoginius kursus nuo 1925 m. mokytojavo Rokiškio apskrities pradžios mokyklose. Bendradarbiavo "Lietuvos ūkininke", "Jaunime", "Mokykloje ir gyvenime", "Jaunųjų pasaulyje". 1932 m. išspausdino pjesę "Šauliška meilė".

Lapkričio 15 d. sukanka 70 metų, kai Smulkio kaime gimė VYTAUTAS VETEIKIS. Literatas. Dirbęs mokytoju. 1962 m. išspausdino apysaką "Dangus visuomet žydras". Yra keletos memuaristinių knygų literatūrinis bendraautorius.

Gruodžio 19 d. sukanka 150 metų, kai Virikauškų kaime (Radviliškio raj.) gimė PETRAS LEGECKAS. Kunigas, literatas. Baigė Kauno dvasinę seminariją, kunigavo Krinčine, Šeduvoje, Kavarske. Rašė ir vertė religinę literatūrą, parengė pasaulietinės poezijos leidinį "Tėvyniškos giesmės" (išleido K. Žalvario slapyvardžiu 1892 m.). Mirė 1934 m. lapkričio 16 d. Pienionyse, palaidotas Kavarske.

Gruodžio 29 d. sukanka 100 metų, kai Mitašiūnų kaime gimė LEONARDAS GIŽINSKAS. Kunigas, pedagogas, publicistas. 1910 m. stojo į Kauno dvasinę seminariją, 1915 m. mokytojavo Vašukėnuose, 1917 m. įšventintas kunigu. Nuo 1925 m. studijavo Lietuvos universitete ir įsigijo teologijos licenciato laipsnį. Bendradarbiavo "Lietuvos aide", "Laisvėje", "Tėvynės Sarge", "Ryte", "XX Amžiuje" ir kituose leidiniuose, pasirašydamas pavarde arba Krupičiškis, K. L. G., Leonas Giža ir kt. Išleido knygą "Dievo Tiesos krislai tautų religijose" (1939).

1944-aisiais sukanka 200 metų, kai Svirnų dvare gimė ADOMAS BARTOSEVIČIUS. Lenkų pedagogas, istoriko Julijono Bartosevičiaus tėvas. Baigė Troškūnų bernardinų mokyklą, mokėsi Vilniaus universitete, gyveno Varšuvoje, 1816-33 m. Radvilų Bialos (Alba Ducalis Palenkėje) gimnazijos matematikos ir lenkų kalbos mokytojas (be kitų čia mokė ir J. Kraševskį), 1833-50 m. Varšuvos mokyklų inspektorius. Mirė 1874 m. Varšuvoje.

P. S. Atsiprašome skaitytojų, kad kai kurių personalijų biografiniams duomenims trūksta žinių apie jų paskutinius gyvenimo ir veiklos metus, nežinomos net jų mirties datos. Apie pasitraukusius į Vakarų Anykščių krašto kultūros, mokslo, visuomenės veikėjus galėjome rasti biografijos faktų tik seniai Bostone išleistoje "Lietuvių enciklopedijoje". <i>

VASARIS

Lietuvos valstybės atkūrimo dienos šventiniai renginiai Anykščių kultūros rūmuose:

12 d. - istorijos pamoka jaunimui,

13 d. - tautodailės darbų paroda,

15 d. - gėlių paroda,

16 d. - šventinis vakaras.

27 d. - parodyta Anykščių kultūrinė televizijos laida "Vasaris" iš televizijos laidų ciklo "Mūsų mėnesiai".

27 d. - Anykščių koplyčioje Vilniaus mažojo teatro aktorius Mindaugas Capas skaitė literatūrinę programą "Grįšiu žy dint obelims".

27 d. - J. Biliūno vidurinėje mokykloje vyko rajono moksleivių raiškiojo skaitymo ir poetinių kompozicijų konkursas.

V-IX klasių moksleivių konkurso laureate tapo Svėdasų vidurinės mokyklos V kl. mokinė Laura Danilevičiūtė (mokyt. J. Gutmanienė).

X-XII klasių moksleivių konkurso laureate pripažinta A. Vienuolio vidurinės mokyklos XII kl. mokinė Jurga Tranelytė (mokyt. R. Burneikienė).

Kovo 5 dieną Anykščių koplyčioje konkurso laureatai bei prizininkai pakvietė miesto visuomenę paklausti jų skaitymų.

28 d. - mažieji anykštėnai bei jų tėveliai buvo pakviesti į "Nykštuko" teatro šventę, kurią organizavo Anykščių kultūros rūmai. Šventėje su savo spektakliukais dalyvavo Janušavos, Andrioniškio. Ažužerių, Viešintų, Traupio, Anykščių, Kavarsko mažieji artistai.

KOVAS

Kovo mėnesį koplyčioje veikė dailininko Audriaus Puipos darbų

paroda.

10 d. - kultūros rūmuose įvyko vakaras, skirtas Lietuvos Nepriklausomybės atkūrimo dienai prisiminti. Jame dalyvavo Nepriklausomybės akto signatarė Irena Andriukaitienė, koncertavo miesto saviveiklininkai.

12 d. - muziejaus parodų salėje įvyko pirmasis šių metų sausio 28 d. įsteigto Anykščių krašto tautotyrininkų klubo "Spingsulė" renginys, skirtas Inkunų parapijai. Buvo demonstruojamas video filmas apie šią parapiją.

15 d. - muziejaus parodų salėje atidaryta paroda "Šventas lietuviškas žodis", skirta knygnešio dienai.

19-22 d. - vyko renginiai, skirti teologo, kultūros istoriko, poeto Stasio Ylos 85-ųjų gimimo ir 10-ųjų mirties metinių minėjimui.

19 d. - aplankyta St. Ylos tėviškė Luciūnų kaime.

Vakare Anykščių koplyčioje įvyko St. Ylos kūrybos vakaras. Poeto giesmės giedojo Šiaulių šv. Ignaco bažnyčios kamerinis choras (vad. M. Žibūdienė), kūrybą skaitė Virginija Kochanskytė bei Mindaugas Capas.

20 d. - Anykščių muziejininkai, kultūros darbuotojų atstovai dalyvavo Vilniuje, Bonifratų bažnyčioje vykusioje mokslinėje konferencijoje, kurioje pranešimus skaitė Aldona Vasiliauskiene, Vaclovas Aliulis, Antanas Paškus, Vytautas Merkys, Linas Janulevičius, Daiva Kuzmickaitė, Vytautas Balčiūnas. Prisiminimais dalijosi dr. Petras Kisieliū (JAV).

Vakarai, skirti St. Ylos atminimui, vyko taip pat Kauno tarpdiecezinėje kunigų seminarijoje bei Šiaulių

viešojoje bibliotekoje.

25 d. - Anykščių koplyčioje koncertavo J. Vitols konkurso laureatas Rudolfas Budginas. Koncerte skambėjo F. Listo kūriniai.

30 d. - Centrinės bibliotekos darbuotojos pakvietė anykštėnus į religinės poezijos ir muzikos vakarą, kuris vyko Anykščių koplyčioje.

BALANDIS

1 d. - Anykščių koplyčioje koncertavo smuikininkas Raimondas Katilius ir pianistė Larisa Lobkova.

3 d. - parodyta televizijos studijos "Anykščiai" nauja telelaida. Laidoje kalbėjo Anykščių rajono Tarybos pirmininkas Antanas Gražys, prisiminti knygnešių laikai, supažindinta su tautodailininku Liudu Tarabilda, apžvelgta kultūrinių įvykių kronika.

Koplyčioje vyko vakarai, skirti A. Vienuolio - Žukausko 111-osioms ir J. Biliūno 114-osioms gimimo metinėms:

5 d. - Kauno dramos teatro aktorius Petras Venslovas skaitė Vyta. Mačernio laiškus, sonetus, vizijas.

6 d. - anykštėnai klausėsi J. Haidno "Septynių paskutiniųjų mūsų išganytojo žodžių ant kryžiaus". Griežė Vilniaus kvartetas: Audronė Vainiūnaitė (I smuikas), Petras Kunca (II smuikas), Donatas Katkus (altas), Augustinas Vasiliauskas (violončelė).

7 d. - koncertavo pianistas Andrius Vasiliauskas. Skambėjo F. Šuberto, F. Šopeno bei kitų kompozitorių kūriniai.

11 d. - šventų Velykų dieną kultūros rūmuose vyko šventinė popietė.

12 d. - antrąją Velykų dieną kultūros rūmuose mažiesiems žiūrovams buvo parodyta V. Palčinskaitės pasaka "Nykštukas ir snieguolės" (režisierė R.

Anykštėnų svečias Prancūzijos ambasadorius Lietuvoje Philippe de Suremain (dešinėje), Seimo narys Vidmantas Žiemelis ir Anykščių Sąjūdžio pirmininkas Saulius Nefas.

Gogelytė).

5-11 d. - Anykščių kultūros rūmuose veikė Eleonoros Telksnienės tautiškų audinių paroda.

GEGUŽĖ

Gegužės mėnesį Anykščių koplyčioje buvo eksponuojami grafiko K. Vasiliūno darbai.

1 d. - vyko tradicinis sportinių šokių turnyras "Anykščių pavasaris - 93". Dalyvavo šokėjų poros iš Kauno, Vilniaus, Jonavos, Kėdainių, Šiaulių ir Anykščių.

1 d. - parodyta televizijos studijos "Anykščiai" laida, kurioje žiūrovai buvo supažindinti su Andrioniškiu, jo istorine praeitimi ir dabartimi, apsilankyta pas žymius anykštėnus jubilatus, atkreiptas dėmesys į mūsų krašto nuniokotus paminklus.

2 d. - Anykščių kultūros rūmuose vyko koncertas "Tu, motule mana".

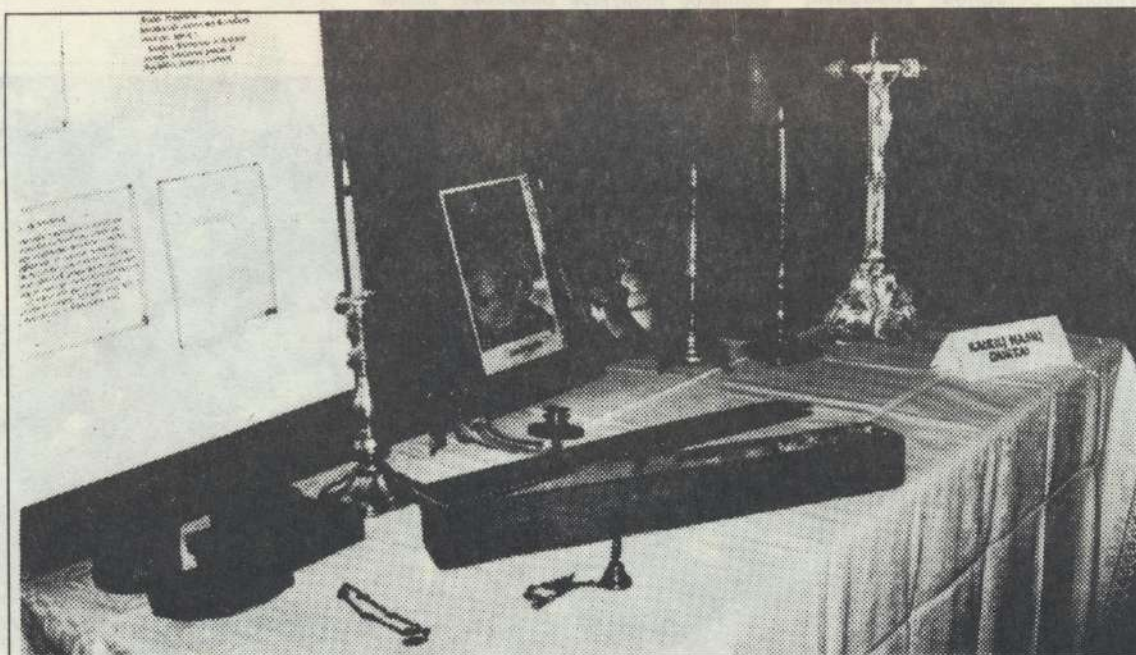
6 d. - Anykščiuose lankėsi Prancūzijos ambasadorius Lietuvoje Philippe de Suremain. Svečiai pabuvojo A. Vienuolio vidurinėje mokykloje, Šv. Mato bažnyčioje. Susitiko su Anykščių krašto kultūros atstovais.

7 d. - A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialinio muziejaus salėje vyko Arklio muziejaus tarybos posėdis. Apžvelgta muziejaus 15 metų veikla, prisiminti žmonės, daug prisidėję prie muziejaus įkūrimo.

14 d. - Koplyčioje vyko dainuojamosios poezijos vakaras "Meilė poezijoje ir muzikoje". Kompoziciją parengė Onutė Jakimavičienė. Dalyvavo solistė J. Marciukienė, Anykščių vaikų muzikos mokyklos mokytojai, J. Biliūno

Anykščių folklorinis ansamblis prie Klemenso Kairio klėtelės - muziejaus.

Klėtelėje eksponuojami Kairių namų daiktai.

vidurinės mokyklos moksleiviai.

21 d. - Koplyčioje vyko fortepijoninės muzikos ir dainų vakaras. Dalyvavo vaikų muzikos mokyklos fortepijono ir dainavimo klasės mokiniai.

22-23 d. - Mažojoje dainų šventėje Vilniuje dalyvavo 3 rajono mokinių chorai - du A. Vienuolio vidurinės mokyklos chorai: jaunių (vad. Kristina Vičnienė) ir jaunučių (vad. Vilija Mikučionytė) bei Kavarsko vidurinės mokyklos jaunučių choras (vad. Danutė Kastečkienė).

Kraštų dainų šventėje Utenoje dalyvavo Troškūnų jaunučių choras.

29 d. - Anykščių kultūros rūmuose rinkosi Anykščių krašte gyvenantys žemaičiai.

29 d. - atidaryta klėtelė - muziejus, skirta kunigo poeto Klemenso Kairio atminimui. Kairių klėtelės atidaryme dalyvavo filologijos mokslų daktarė Regina Mikšytė, "Anykščių šilėlį" iliustravęs dailininkas Pranas Lapė (iš JAV). K. Kairio giesmes giedojo Anykščių folklorinis ansamblis (vad. V. Juciuvienė), vyko pamaldos, jose giedojo Anykščių Šv. Mato bažnyčios jaunimo choras (vad. R. Griauzdė).

A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialinio muziejaus parodų salėje atidaryta paroda iš vilniečio J. Gelaževičiaus kolekcijos apie arklį, skirta Arklio muziejaus įkūrimo 15-kos metų sukakčiai.

30 d. - visus vaikučius bei jų tėvelius Anykščių kultūros rūmai pakvietė į vaikų šventę A. Baranausko aikštėje. Vyko piešinių ant asfalto pavasario tema konkursas, veikė linksmoji loterija, šoko "Verpeto" šokėjai.

Anykščių parapijos suaugusių žmonių choras, vadovaujamas

Arklio muziejaus įkūrėjas profesorius Petras Vasinauskas, pagerbtas ažuolo lapų vainiku.

vargonininko R. Griauzdės, lankėsi Zarasuose vykusioje tėviškėnų šventėje. Šventėje dalyvavo 5 chorai: Anykščių, Svėdasų, Kupiškio, Zarasų ir Rokiškio.

Už romaną "Metamorphozė" J. Bilūno vidurinės mokyklos devintojai Indrei Dulevičiūtei įteikta Mariaus Katiliškio

fondo premija ir suteiktas respublikinio laureato vardas.

Šį mėnesį Raimondo Guobio paruošta kun. Kazimiero Girniaus knygelė "Istorinės nuotrupos apie Svėdasų parapiją".

Folklorinių ansamblių koncertas "Bėk bėk, žirgeli". Šventės metu Niūronių etnografinėje sodyboje.

Archeologas Gintautas Zabiela pasakoja anykštėnams apie Šeimyniškėlių (Vorutos) pilikalnio radinius.

Daug anykštėnų liepos 6-ąją - Mindaugo karūnavimo ir Valstybės dieną sugužėjo ant Vorutos.

BIRŽELIS

1-30 d. - Anykščių centriniėje bibliotekoje anykštėnai turėjo progos pamatyti Danutės Meištaitės rankdarbių parodą.

Birželio mėnesį Anykščių koplyčioje buvo eksponuojama Švedijos meno paroda, supažindinanti su tapybos ir tinkelės darbais iš Svalovo miesto bei grafikų klubo darbais iš Bastado - Engelholmo.

Koplyčioje atidaryta antra parodų salė, kur galima buvo pasigrožėti kėdainiečių dailininkų Violetos Šolienės ir Aušros Žemaitienės gobelenais.

13 d. - Kavarsko kultūros namuose įvyko kavarskiečio rašytojo Kęstučio Arlausko pjesės "Baidyklė" premjera. Spektaklį režisavo Aldona Svirskienė.

14 d. - Gedulo ir Vilties diena. Ta proga vyko renginiai:

Šv. Mato bažnyčioje - šv. Mišios,

kultūros rūmuose - Tremtinių ansamblio koncertas "Leiskit į Tėvynę",

Anykščių koplyčioje - poezijos ir muzikos vakaras "Tėvynės išsiilgusi širdis".

16 d. - Svėdasuose vyko tradiciniai "Vaižganto

skaitymai". Šventėje dalyvavo rašytojai, mokslininkai, dvasininkai. Jie lankėsi Svėdasų bažnyčioje, pabuvojo rašytojo gimtinėje Malaišiuose, padėjo gėles prie Vaižganto paminklo Svėdasuose. Svėdasų kultūros namuose vyko pagrindinis "Vaižganto skaitymų" renginys.

18 d. - Anykščių kultūros rūmuose koncertavo Maduonos (Latvija) jaunimo ir pagyvenusių žmonių šokių kolektyvai, liaudies dainų ansamblis.

18-20 d. - Anykščių poilsio namuose "Šilėlis" vyko "Santaros - Šviesos" - JAV lietuvių kultūros organizacijos suvažiavimas. Birželio 19 d. vakare Anykščių koplyčioje suvažiavimo dalyviai klausėsi A. Baranausko giesmių ir dainų, poeto Henriko Radausko posmų. Jo kūrybą aptarė literatūros kritikai R. Šilbajoris (JAV) ir S. Žukas.

19 d. - Arklio muziejus, švenčiantis penkiolikos metų sukaktį, visus anykštėnus bei miesto svečius pakvietė į tradicinę šventę "Bėk bėk, žirgeli" Niūronyse. Po raitelių ir žirgų varžybų muziejaus aukštaitiškoje sodyboje vyko Maduonos (Latvija), Rokiškio, Ukmergės bei Anykščių folklorinių ansamblių koncertas. Po to šventės dalyviai linksminosi vakaronėje.

25 d. - Anykščių koplyčioje centrinė biblioteka organizavo susitikimą su poetu Antanu Drilinga.

LIEPA

Liepos šeštoji - Mindaugo karūnavimo - Valstybės diena. Šia proga Anykščiuose vyko keletas

renginių:

6 d. - teatralizuota eiseną iš A. Baranausko aikštės patraukė į Vorutos (Šeimyniškių) piliakalnį, kur vyko vakaras "Po Mindaugo ženklų". Vakarą metu buvo atidengtas stogastulpis Mindaugui (autorius J. Tvardauskas). Šventėje dalyvavo aktoriai L. Noreika, R. Adomaitis, J. Billiūno vidurinės mokyklos moksleivių teatras, miesto meno kolektyvai.

Renginiai, skirti S. Dariaus ir St. Girėno skrydžio per Atlantą 60-mečiui:

16 d. - Koplyčioje atidaryta Kazimiero Strolia fotografijų paroda "Anykščių kraštas iš paukščio skrydžio".

Kultūros rūmuose - rajono gėlininkų paroda.

Vakare A. Baranausko aikštėje grojo karinis orkestras.

24 val. vyko minėjimas prie Puntuko akmenų.

16 d. - anykštėnai žiūrėjo Anykščių televizijos laidą. Laidoje buvo papasakota lakūnų St. Dariaus ir S. Girėno bareljefų kalimo Puntuko akmenyje istorija, parodyti reportažai iš neseniai vykusios anykštėnų renginių.

Liepos mėnesį Anykščių koplyčioje veikė kaunietės dailininkės Nijolės Jurkuvienės batikos, grafikos darbų paroda.

RUGPJŪTIS

Rugpjūčio mėnesį Viešintose vyko Vilniaus universiteto kraštotyrininkų klubo "Romuva" ekspedicija.

1 d. - Anykščių koplyčioje vyko susitikimas su anykštėnu Juozu Šiaučiuliu, šiuo metu gyvenančiu Kanadoje.

9 d. - Vorutos piliakalnio teritorijoje archeologinius kasinėjimus pradėjo archeologas Gintautas Zabiela.

28 d. - A. Baranausko ir A. Vienuolio-Žukausko memorialinio muziejaus televizijos studija "Anykščiai" pakvietė į naują laidą iš ciklo "Mūsų mėnesiai". Laidoje anykštėnai susitiko su Vytautu Rudavičiumi, prieš 70 metų sodinusiu Anykščių šilėlį, lankėsi Marijos apsireiškimo vietoje - Skiemonių parapijos Janonių kaime, buvo prisiminta paminklo A. Baranauskui statybos eiga, parodytas etiudas apie vyskupą ir poetą Antaną Baranauską.

28-29 d. - Anykščiuose vyko renginiai, skirti paminklo Antanui Baranauskui atidengimo šventei.

Šeštadienį, rugpjūčio 28 d., anykštėnai bei jų svečiai aplankė A. Baranausko klėtelę - muziejų, vyskupo tėvų kapą Anykščių kapinėse.

Šeštadienio vakare Anykščių kultūros rūmuose vyko šventinis vakaras. Jo metu atidaryta O. Pajėdaitės fotoparoda.

Poeto A. Baranausko kūrybos vakare dalyvavo dr. R. Mikšytė, prof. V.

Aktoriai Regimantas Adomaitis ir Laimonas Noreika ant Šeimyniškių piliakalnio skaito ištrauką iš Justino Marcinkevičiaus dramos "Mindaugas".

Jono JUNEVIČIAUS nuotraukos

Daujotytė, prof. A. Tyla, poetai K. Bradūnas, S. Geda.

A. Baranausko kūrybą skaitė aktoriai V. Kochanskytė, M. Capas, P. Venslovas, R. Abukevičius, ansamblis "Ainiai", koncertavo G. Kviklys, solistė R. Preikšaitė, Anykščių trio, folklorinis ansamblis, Šv. Mato bažnyčios choras.

Vėlai vakare Anykščių koplyčioje vyko muzikos ir poezijos vakaras.

Vakare dalyvavo poetas K. Bradūnas, aktoriai V. Kochanskytė, P. Venslovas, solistė R. Preikšaitė, vargonininkas G. Kviklys.

Sekmadienį Šv. Mato bažnyčioje sakralinės muzikos ir poezijos pusvalandis.

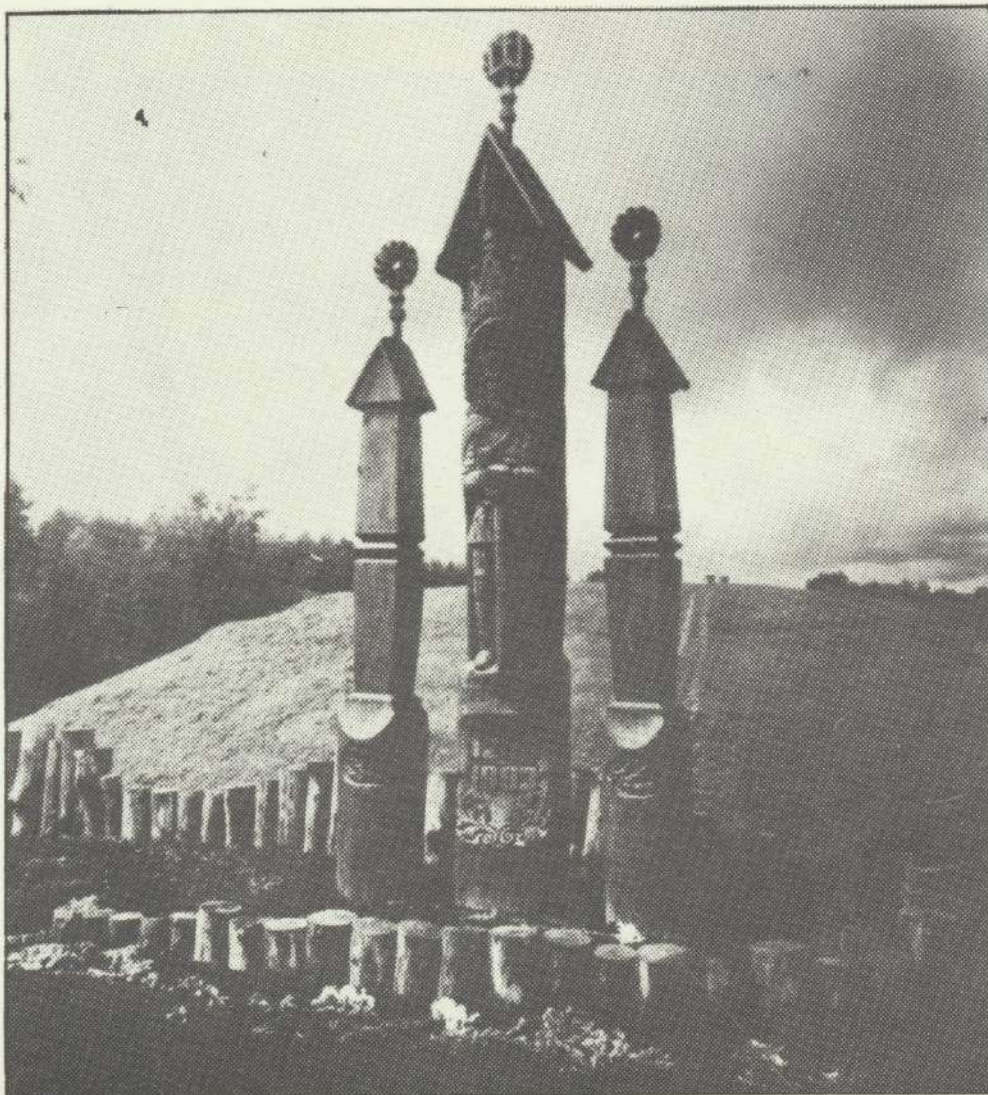
Šventas Mišias aukėjo vyskupas J. Preikšas, vyskupas P. Baltakis, monsinjoras J. Juodellis. A. Baranausko giesmės giedojo Anykščių bažnyčios

chorai, solistė R. Preikšaitė.

Po Šv. Mišių Vyskupo skvere buvo atidengtas ir pašventintas paminklas vyskupui poetui Antanui Baranauskui (paminklo autorius skulptorius A. Sakalauskas, architektas R. Krikštopavičius). Šioje šventėje dalyvavo LR prezidentas A. Brazauskas, seimo nariai Vyt. Landsbergis, S. Šaltenis ir kt., taip pat Rašytojų sąjungos pirmininkas V. Martinkus bei kiti garbūs svečiai.

Rugpjūčio 28 d. Anykščių koplyčioje atidaryta šventų paveikslų paroda, skirta Šventojo Tėvo Jono Pauliaus II vizitui Lietuvoje.

Parodoje buvo eksponuojami paveiksai iš privačių kolekcijų. Lankytojai galėjo pamatyti K. Šimonio, A. Žmuidzinavičiaus, V. Žuko ir kitų dailininkų darbus.

Šių metų liepos 6 d. prie Šeimyniškių (Vorutos) piliakalnio atidengtas stogastulpis Lietuvos karaliui

Mindaugui (autorius Jonas Tvardauskas).

Jono JUNEVIČIAUS nuotrauka

Anykščių A. Baranausko ir A. Vienuolio - Žukausko memorialinio muziejaus leidinys.

ANYKŠČIAI

1993-ųjų antras pusmetis

RENGĖ:

Alma AMBRAŠKAITĖ (kūryba)
Vytautas BALČIŪNAS (kultūrologija)
Daiva GADLIAUSKAITĖ (personalijos, kronika)
Jonas JUNEVIČIUS (fotografija)
Skaidrė RAČKAITYTĖ (dailininkė)
Vygandas RAČKAITIS (redaktorius)
Milda TELKSNYTĖ (ats. sekretorė, etnografija)
Antanas VERBICKAS (istorija)

TALKINO:

Romualda BRAŽĖNIENĖ, Viktorija DAUJOTYTĖ, Regina MIKŠYTĖ, Antanas PAULAVIČIUS, Cecilija PIPIRAITĖ - BANIŪNIENĖ, Rapolas ŠALTENIS, Antanas TYLA, Gintaras VAIČIŪNAS, Rimantas VANAGAS, Vida ZASIENĖ, Danguolė ŽALYTĖ.

Redakcijos adresas: A. Vienuolio 4, 4930 Anykščiai, tel. 5 15 54. SL 684. Rinko ir spausdino AB "Panevėžio spaustuvė", Beržų g. 52, 5319 Panevėžys. Pasirašyta spaudai. Tiražas 2000. Užsakymo Nr. 3211.

